PDF4Kurd

جەلال ستاری

ئانتۆنین ئارتۆ
و
شانۆی توندوتیژی

وەرگێڕانی لە فارسییەوە
پێشڕەو حسێن

سلێمانی / 2002

سەرپەرشتیاری زنجیرە
ئازاد بەرزنجی

ناوی کتێب: ئانتۆنین ئارتۆ وشانۆی توندوتیژی

ناوی نووسەر: جلال ستاری

ناوی وەرگێڕ: پێشرەو حسێن

بابەت: لێکۆڵینەوە

مۆنتاژ: سەیران عەبدولرەحمان

تیراژ: 500 دانە

ژمارەی سپاردن : 227 ی 2002

زنجیرە کتێبی گیرفانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم(20)
www.sardam.org

ئانتۆنین ئـارتۆ لـە 4 ی سـێپتامبەر سـاڵی 1896 لەشاری مارسێ لەدایك دەبـێ و لـە 4 ی مارسـی سـاڵی 1948 داکۆچی دوایی دەکات. بنەماڵەی دایکی ئارتۆ لە بازرگانـە بەناوبانگـەکانی یۆنـان بـوون و لەئـەزمیر ژیانیان دەگوزەراند. ئارتۆ لەسەردەمی منداڵیدا چـەند جارێك لەگەل خێزانەکەی چۆتە ئەزمیر و ماوەیـەك لەوشارە ژیاوە .

لەسـەردەمیی لاویـەتیدا چـەندین جـار لەشـێتخانەکان خسـتویانە و سەرتاسـەری تەمـەنی کورتـی، بەشـێکی لەسـەر تەختـەی شـانۆ و بەشـێکی تری لەشێتخانەکاندا تێپەریوە.

لەروانـەگی کۆمەڵگاکەیـەوە پیـاوێکی ئـەقل دۆڕاو پەرێشـانحاڵ بـوو، تـا لـەژیاندا بـوو لـە هیـچ یـەك لـەبوارەکانی شـانۆ، سـینەماو تەنانـەت لـەبواری ئەدەبیشـدا سـەرکەوتنی بەدەسـت نـەهێناوە. لەسـینەمادا چـەند ڕۆڵێکـی گـەورەی بەرجەسـتەکردووە کـە یادەوەریـەکانیان داگـیرکردوە

لەوانە، ڕۆڵی ماسیۆ(Massieu) لەفیلمی (مردنی ژاندارك)ی بەرهەمی كارڵ درێیەرو ڕۆڵی مارا (Marat) لە فیلمی(ناپلیۆن) ی بەرهەمی، ئێبێل گانس (Abel Gance)، بەڵام لەبواری شانۆدا نەیتوانی وەكو سینەما بدرەوشێتەوە . لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا پیاوێكی بێ ناونیشان نەبوو، لەكۆتایەكانی تەمەنیداكەهەمووی بەناخۆشیو هەژاریومەینەتیو دژواری بردەسەر، ناوبانگێكی مەزنی بەدەست هێنا. چیرۆكی ئەم مرۆڤە، چیرۆكی پیاوێكە بوونی هەڵبژرادو بەنەمری مایەوە، لاشەكەی خۆی پەسندنەكردو رۆژیكیش بۆی دەركەوت، كەچی تر ناتوانێ ووشەكانی هەڵبژێرێت، وتبووی:(یان ڕەهام لەگەڵدایە، یاخود هیچم لەگەڵ نیە). ئەو بووە هاوڕێی ڕەها، بەڵام نرخی چنگكەوتنی ڕەها، دێوانەیی بوو، خەیالە لێوان لێو لە وڕێنەكانی، ئەفسانە تێكەل وپێكەلەكانی، گەڕانە سەراسیمەكانی بەنێو گشت بوارەكاندا، هۆنراوەی سەیرو سەمەرەی، ئەندێشە گەرمو سوتێنەرەكانی... ئەمانە ئاكامی هاوڕێتی بوولەگەڵ ڕەها... پیاوێك بوو خوازیاری ڕەهاو ڕەهایەتی و دەیخوازی سەرجەم پیوەندیەكان لە بەریەك هەڵوەشێنێتەوە تا ئەوەی

نــەيتوانيوە لــە نێــو پيشــينيانو هاوچەرخـــەكانيدا بيدۆزێتەوە، لە نێوخۆيدا ئاشكراى بكات.

بـــاوەڕى بـــەروحو بـــەبوون هـــەبووە، وەكـــو پەيوەنديەكى نهێنى لە نێوان مرۆڤ و دەرونيدا، كە ئەوپەيوەنديـەى وەكـو بتێكـى شـكاو دەبينيـەوە، ئـەم باوەڕە ناوەرۆكى عيرفانى ئارتۆبوو . تاك ڕەوێكى پـڕ حەزو خواست بوو، بێ ئەوەى گوێبداتە بـەرژەوەندى گشـتى،بـيرو باوەڕەكـانى خـۆى تائەوپـەڕى ڕەهايـەتى پـــەرە پێـــدەدا و بەســـەرجەم توانايـــەوە هـــەموو هەوڵـەكانى لەمـەڕ تيۆريـەكانى خسـتە گـەڕو تـا لـە ژيـاندابوو بـەناكامى مايـەوە . ژيـانى لێوانلێوبـوو لـە شكست و نامورادىو سوكايەتىو تەنيايى، بـەڵام هـەر پاش مەرگىو چـەند ساڵێك پێش مـەرگى، ناوبـانگى جيهانى پـەيدا كـردو ئەمــەش ژيـانى پرمەينـەتىو نـەمرى ڤـان كـوخ لـەنێو بيرەوەريـەكاندا بەرجەسـتە دەكاتـەوە، ژان لويـى بـارۆ دەربـارەى ئـارتۆ وتەيـەكى هەيە: "ئارتۆ، ڤان كوخى هۆنراوەى شانۆيە".

دەيخـوازى لەهـەموو كۆتوبـەندەكانى دەسـەڵاتى باوباپيران، لەناچارى كۆمـەڵگا، لەپايـەبڵندى زانستو دابو نەريتەباوەكان، لەئەركەكانى ژيانو لەتەسـكايى

جەستە خۆی رزگاربکات. ئەو لەکۆمەڵگایەکی کۆنەپارێزدا، پیاوێکی شۆرشگێرو نائارام بوو. ئارتۆ هەم بەرامبەر بە کۆمەڵگاکەی شۆرشی کرد هەم بەرامبەر بەجەستەی نەخۆشی خۆی.

باوەری بەجۆرێك مانویەت یاخود کاتاریزم(catharisme) هەبوو، باوەری بەدروست بوونی درزێك بوو، لەنێوان زەینو ویژداندا . هەم باوەری بە میتافیزیك هەبوو هەم رەخنەی لەئاین دەگرت. دەیخوازی شانۆێکی ئاینیو میتافیزیکی بنیات بنێ بەڵام لەناکاو جنێوی بەداروبەردی ئاینو میتافیزیك دەدا. هەم کوفری دەکردو هەم پیاوێکی ئیماندابوو. (ئەوەی باوەری هەبێت کوفردەکات نەوەکو ئەوەی بێ ئیمانە) . رۆژێك دەمی لەمەسیحیەت دەکوتاو رۆژێکی تریش دەیدایە بەرجنێو، سەردەمێکی درێژ لەتەك خودا کەوتە ململانێو ئەمە هەرگیز کۆتایی نەهات. لەراستیدا یەکەمجار بوزاییو کاسۆلیك و دواجاریش بوە دوژمنی دینو پێش ئەوەی بمرێت ماوەی پابەند بوونی ئاینی گەراندەوە بۆئەنجامی لاوازی جەستەو دەرونی خۆی. لەگەڵ هەموو ئەمانشدا دەتوانین بڵێین خودایەکی هەبوو جیاواز لەو خوداوەندەی نێو کتێبە

پیرۆزەکان‌وئیمـــــانێکی جیـــــاواز لەوڕێنمایانـــــەی پەیامبەران‌وچوارچێوە نوسراوەکان باسی دەکەن.

ئەمـە پارچـە هۆنراوەیێکی ئارتۆیــە کەگوزارشـت لەباوەڕی دەکات:

(زنجیری پەیوەندی، عەشقە
ئەوی جودایی دەخاتەوە، حەزی سێکسی.
بەتەنها، ئەو ژن‌ومێردەی کەدەتوانن لەپشت
ئاوێتەبوونی سێکسیەوە ئاوێتەبن
بەتوانا وبەهێزن.
حەزی بێ عیشق کارێکی تاریکە
بەو حەزە
تاریکی لەنێوڕوناکی ژیاندا پەرەپێدەدەین).

زۆر خـێرا هـەڵدەچوو، بەتـەنـها ووشـەیەك قـالس دەبوو، دەگەڕا بۆئەوەی لەتەك سـەردەمەکەیدا خـۆی یـــەکلایی بکاتـــەوە. بێڕەحمـــی بەریئانـــەی منـــاڵانی هەبووکەبێ پەروا حەقیقەت ئاشکرادەکەن. دەیگووت لـەنێو ئەفســانەدا دەژی نــەوەکو لەگــەڵ ئەفســانەدا، ڕۆلی ئـەوەی دەبینـــی کەئەکتـــەری کەســایەتی خـــۆی بێـــت، کەواتـــە دەتوانـــین بڵـــین نامۆلـــە کۆمـــەڵگاو لەپـــەراوێزی ســـەردەمی خۆیـــدا ژیـــا، هەرچـــەندە

ماوەیـــــــــــەك هاوكـــــــــاری شـــــــــارڵ دۆلــین_(Ch.Dullin_1885_1949 .ئەكتـــەرو دەرهێنـــەری بەناوبانگی فەرەنسا)ی بوو ماوەیەكیش یــەكێك بـوو لەرابــەرانی بزوتنــەوەی سـیریالیزم، بـــەڵام لەگـــەڵ هەموو ئەمانەشدا، جـەنگی دووەمـی جیـهانیودەنگی چەكمـــەی رەشـــی ســـەربازە نازییـــەكان لەســـەر شـەقامەكانی پاریسودواجـاریش رزگـاربوونی وولآت، بۆپیاوێكی مەینەت دیـدەو دەروانگـەرای وەكـو ئـارتۆ كەلەودەمانـەدا لـە شـێتخانەیەكەوە بارگـەی دەبـردە شێتخانەیەكی تر، چ مانایەكینەبوو.

یـەكێك لەدوانووسـینەكانی ئـارتۆ كەماوەیـەك پێـــش مردنـــی نووســـیوبەوتەی ئـــاندرێ بریتـــــۆن(A.breton) شـــــاكارێكی مەزنـــــــە. (vanCoghoulesuicided societe)، دەقێكـــە دەربـــارەی ڤانكوخ. ئارتۆ لەوكتێبـەدا بـەگیانودڵ خـۆی بـەبرای ئـەو هونەرمـەندە دەزانـێ كەلـەو پـەری پەرێشـانی دەرونیـدا، كۆمەڵگاكـەی ناچار بـەخۆ كوشـتنی كـرد، كوژراوی دەستی پەرێشان حالی كۆمەڵگایە.

ئـارتۆ بەتەنـها لەمەرشـا نۆتیۆری دانەرشـتووە، بـــــــەڵكو شـــــــاعیرو ئەكتـــــــــەری شانۆوسـینەماو وێنەكێشودەرهێنەریش بـوو. بـەڵام

لێرەدا پرسیارێك دێتە ئاراوە کەبۆچی لەسەرتاسەری جیـهاندا کـەباس لـە ئـارتۆ دەکرێـت تەنـها زەمینـــەی باسەکە شانۆ دەگرێتەوە؟

لەبەرئـەوەی شـانۆ بـۆ ئـارتۆ کـە جگـە لەووشـــەو دەق یـەعنی شـیعر، مانایـەکی فراوانـــتر لـــەخۆدەگرێ شانۆی ئارتۆمۆسیقاوســەماوڕەخنەگرتنە لەپەیکـەری گیـــــانو کامڵـــــترین هونــــەرە. هەرلەبەرئەمـــــە شـــانۆدەروازەی بوونـــی ئارتۆیەوڕۆچنێکـــە بـــەڕوی جیهاندائاوەڵای کردوە.

دەقـــــەکانی ئـــــارتۆ، زیـــــاتر لەبەرهـــــەمی هەرنووســەرێکی تــر پــەیوەندیان بــەژیانی خۆیــەوە هەیەولەئاکامیتێپەربوونی ژیانیەوە هاتونەتـەبوون. تائەورادەیـــەی کەرەخنـــەگران دەڵێـــن شـــاکارەکەی، هاوســەنگینێوان ژیانوبەرهەموتیۆریەکانیـەتی. لـــەم روەوە شـــــــانۆبۆ ئـــــــارتۆ داخوازییـــــــــەکی هەنوکەییوپێداویســـتیەکی گرنگـــە، لەبەرئـــەوەی شانۆژیانی نمایش دەکات. ئارتۆ بەشێوەیەکی ڕەمەکی دڵـی دەداتەدەسـت هونـەری نمـایشو وەکـو دەرونـی خـــــــــۆی دەیکاتـــــــــە پانتـــــــــایی ململانێوناکۆکیەهەمێشـــەییەکانیو، لەبەرئـــــەوەی

بنـــــەڕەتی ئـــــەو هونـــــەرە تـــــەرحی دژایـــــەتی‌و ناکۆکیەکانەپشتی پـێ دەبەسـتێ‌وبەئومێدی کۆتـایی هێنان بە کێشـمە کێشـە دەرونیـەکانی‌و لـەچوارچێوە خســـتنی نائارامیـــەکانی، لـــەدرامێکی دەرەکـــیدا، رووڵەهونـــەری شـــانۆدەکات‌و بـــەئومێدی ڕزگـــاری هـەتایی ئـەو هونـەرە هـەڵدەبژێرێت. بـەڵام ئـەو ململانێ دەرونیانە، هێـدی هێـدی لەشـێوەی دژایـەتی دەرونیەوە دەبنە کێشمە کێشـی نێـوان ئـارتۆی پـاک‌و هێزە شەڕانگێزەکان کەلەدەرەوە هێرشدەکەنەسـەری. ئـــــــەو کـــــــات، دژایـــــــــــەتی‌وناکۆکی روخسارێکی(میتافیزیکی)لـەخۆدەگرێ. دواجـار ئـارتۆ واز لەشانۆدێنێ، دەگەرێتەوە نێوخۆی‌و لـەنێوخۆیدا ڕۆدەچێ‌ودەتلێتەوەوڕاسـتەوخۆ بـەبێ پشـت بەسـتن بـە میتـــافیزیك، بـاس لەنەخۆشـیەکەی دەکـات کـە ئاوێنەی نەخۆشی‌ولەخۆبێگانەبوونی کۆمەڵگایە. یان دەتوانـین بڵێـین شـانۆ لەجیـهانی دەرونـی خۆیـدا بـەرپادەکات. هـەروەها بـەباوەڕی ئـارتۆ، هونـەری نمـایش هۆکـارێکی پێویسـتە لەمەڕدروسـت کردنـی پـــــــــــەیوەندی‌وداروخاندنی دیوارەکـــــــــــانی تەنیایی‌ونەخۆشـــی‌وئومێدێکە بۆئـــەوەی دیـــتران بتناسـن‌ولەنێو خۆیـاندا جێگـەت بکەنـەوە. کەواتـە

شانۆ ئە و چەمکەیەکە ئارتۆ بەیارمەتی ئەو چەمکە دەتوانێ هەم سود لەدەولەمەندی دەرونی خۆی وەربگرێوهەم لەگەڵ دیتران پەیوەندی دروست بکات.ئایا گرنگی پەیوەست بوون بە دیتران هەمان ڕوخساری قبوڵ کردنوپەسند کردن لەلایەن کۆمەڵەوە دەگەیەنێ، بەڵام ئەم پێویستیە لەلای ئارتۆ ماناکەی ئەوەیە کەلەلایەکەوە وەکو یەکێك لەوان بێولەلایەکی تریشەوە وەکو ئارتۆێك بێ بەڕەفتارو خوی تایبەتیوجیاواز لەوان. بەم شێوەیە هەم پەسەنکراودەبێو هەم جیاواز. هەر لەبەرئەمەشە کە گرنگی ئامادەبوونی شانۆ خۆی دووپات دەکاتەوە لەبەرئەوەی دەتوانێ ئەم نیازە بهێنێتەدی، بەو مانایەی گەر ئارتۆ ڕۆل ببینێ، بینەر دەیبینێودەیناسێتەوەوقبولێ دەکات. لەئەنجامدا دەتوانین بلێین شانۆ هۆکارێکە بۆ کاریگەری خستنەسەر جیهانوخولقاندنی مرۆڤی نوێ. ڕۆلێکی دەرمانکەرو دووبارە خولقێنەری هەیە.

شانۆ هەم شیفا بەخشەوهە م بوون ناس. لە قامووسی ئارتۆدا، هونەری شانۆ هاوتای دووبارە بنیاتنانەوەی مرۆڤوجیهانەوهەولێکە لەپەستێوی تەنگی

خودناسیدا ڕاڤەدەبێ.ئارتۆ جگە لەساڵەکانی 1913 تا 1920 کەدەستیدایە شیعر نووسین، ئەو دوای تەمەنی، ئارتۆلەتەك شانۆدادەژیوپاش دەساڵ لەشکستی دەقەکەی(-Les Cenci-) کە یاخود لەسەفەردا بوو یان لەشێتخانە، دەگاتە ئەو ئەنجامەی ئەو شتەی دەیەوێت لەڕێگەی شانۆوە بەرجەستەی بکات دەستەبەر نابێت، بۆئەوەی (درامێکی ڕاستە قینە) خوڵقێنێ ڕوولەمەکزیك دەکات.

وەکو ئاماژەمان پێکرد، ئەو ناکۆکیە دەرونیە دەبێتە هۆی ئەوەی ئارتۆ جیهان بەسەر دوو جەمسەرولایەندا بەش بکاتوبەچاوی ناکۆکی دوودژ لەجیهان وردەبێتەوە.

ئارتۆ دەیخوازی هەڵسوکەوتوڕەفتاری ژیانی خۆی وەکو شانۆیەك ئەنجام بداتوخودی خۆی لەژیانوهەڵسوکەوتی دەرەوەیدا ڕۆلی دەبینیوحالەتێکی شانۆیی دەبەخشیە کرداروکاردانەوەکانیوخۆی نمایش دەکرد.

سەرئەنجام بەهۆی شکست هێنانی لەسەرجەم هەوڵە شانۆیەکانیدا، شانۆ دەباتە نێو خودی خۆیو وەکو ژان لوییبارۆ دەڵی دەبێتە(مرۆڤ-شانۆ)یاخود ئارتۆ دەبێتە سەرچاوەی شانۆو لەنێو خودی ئارتۆدا

شـانۆ دەردەكـەوێ، ئـــەم ئەزمونـــە ئاســـتەموئالۆزە لـەكۆتايی ڕێگەیـــەكی درێـــژدا دەبێتـــە هـــۆی دێوانـــە بوونی كە ئـــەنجامی ڕەهـای خواستنی مەحاڵە. پـاش ئـــەوەی دەســـت لەشانۆدەشـــواتودەڵێ دەبـــێ ئـــەركی گۆڕینـی مرۆڤوجیـهان لەپانتاییـەكی تـردا بەئـەنجام بگەیـــەنێ، ئـــەو كاتـــە مـــرگ دێتوبـــوار بـــۆ ئـــەم ئەندێشەیە تەسكوتاریك دەكاتەوە. چـیرۆكی ئـارتۆو هونەری شانۆ هەمان چیرۆكی سیزفوبەردەكەیەتی.

لـێرەوە هـەنگاو بەهـــەنگاودوای ئـارتۆ دەكـــەوین تابزانین ئەو ڕێگا قورسوریخەڵانەی چۆن بڕیوە:

ئەو كاتەی سـاڵی 1920 چـووە پـاریس، بەتایبـەتی بـــۆ كـــاری شـــانۆ بـــوو. لـــەوێ دەرهێنـــەری گـــەورەی هونــــــەری شـــــــانۆ-(Aurelien Lagne-Poe) ی ئەكتەروبەڕێوبـــەری شـــانۆولەبنیاتنەرانی شـــانۆی نـــوێ(1869-1940)ی ناسیوستایشـــی كردوهەرئـــەویش ئارتۆی بەشارڵ دۆڵن ناساندوئەم ئاشنایەتیە دواجـار بووە حەزێكی زۆرو لەستۆدیۆكەی شارڵ، هەم وانـــەی ئەكتـــەریی خوێنـــدو هـــەم ڕۆلی بینـــی (چالاكیـــە گشتیەكانی لـەبواری شـانۆدا لەسـاڵی 1920ەوەتـا1930 درێژەی كێشا). ئـەوەی لـە جـۆری كـاركردنی دۆڵـن دا

ئارتۆی بەرەو خۆی بـەکێش دەکـرد، ڕەت کردنـەوەی یاسـا کۆنـــەکانی شــانۆو نوانــدنو گرینگــی دان بــوو بەدەرهێنانو جۆرێك جازیبـەی شـانۆی ڕۆژهـەلأتیو پاکردنەوەی پانتایی شانۆبوولەچەمکە ئەقلانیەکانو ووشەبیٚگیانوخوێنەکان. بەلأم دۆڵـن ڕوی لـەجۆرێك (ناتۆرالیزم)کردبوو کە ئـارتۆ ئـەوەی بـەو پـەڕی بـیٚ نرخیودابـەزینی پلــەی هونـــەر دەزانیوخوازیـــاری هەلگێڕانەوەی ژیانی مرۆڤوجیهان بوو. لە ئەنجام دا پەیوەندیـــەکانی ئـــەو دوانـــە دەپچڕێتوئارتۆدەســـت دەکات بەخراپە ووتنووتەنانەت جنێودان بـە دۆڵـن. پاشان ئارتۆ بە هاوکاریی هاورێکانی لە ساڵی 1926 دا، شـانۆ ی ئـالفرێدژاری(Jarry Alfred) دامـەزراند. بـۆ ئـەوەی ئەندێشـەکانی لـە بـواری شــانۆدا بەرجەســتە بکاتو بــۆ رون کردنـــەوەی ڕاکــانی لــە مـــەڕ شــانۆ، لەساڵی -1930- تا -1933 - چەند وتارێکی نوسیو دواتر لــە ســـاڵی 1938 داولـــە چوارچێـــوەی کتێبێـــك دا بەناونیشانی (شانۆو هاوتاکـەی) کەبـەبۆتیقای شـانۆ دەژمـێردرێتو لـە مـەڕ شـانۆ هــەمان بەهاوبایــەخی مانیفێستەکانی ئاندریٚ برێتۆنی بۆسـیریالیزم هەیـە، بلأوکرایەوە.

ئـارتۆ دەیـووت: شــانۆی هاوچـەرخ، شـانۆی خـۆ ســـەرگەرم کردنوپێکنینـــە، کەواتـــە شـــانۆیەکی ناکاریگرەودەروناسیو ریالیزمو مەنتیقیو وشـكوبێ گیان بونەتە هۆی مردنی، هەر بۆیە ڕێناباتەوە سـەر جیهانی خـەونو شـیعر. ئارتۆشـانۆیەکی پێچەوانـەی ئــەوەی دەوێــت. دەبــێ جیــاوازیو نــاکۆکی نێــوان ژیانوشـانۆ هـەڵبگیرێت. شــانۆ گەمەنیــە (واقیعێکــی حەقیقیـە)، ژیانـە،درێـژەی ژیانـە، ئـاوازی زیندەگـیو سـەرچاوەی مانــای ڕاسـتەقینەو ئــاڵۆزوقوڵی ژیانــە. شـانۆ دەبـێ خـاوەنی هـێزێکی کاریگەروگەیەنــەربێو وەکـو پـەتا بگوێزرێتــەوە. لـە کـاری نمـایش دا ئــەوی گرینگـە واقیعـی بـوون یـاخوود واقیعـی نــەبوونی نمــایش نیــە، بــەڵکو ئــەوی گرنگوبنەڕەتیـــە، دەسەلاتوهێزی واقیعی بوونی نمایشە. کەواتە شـانۆ، کردارە. لێرەدا مەبەستمان لاسـایی کردنـەوەی ژیـانو لێکچواندنوجـوان کردنـی ژیانونمـایش کردنـی نیـە، بـــەڵکو مەبەســـت، وروژاندنیســـۆزداری واقیعـــە. شـانوهیچ کـات لاسـایی کردنەوەووینـەی ژیـان نیـە، کرداریکی ئەفسونی وجادوویە . شانویەکی لەم جورە بینەر ناکاتە مروڤێکی هەڵچوو، لەبەرئـەوەی شـانوی

ئارتۆ تەنها پـەیوەندی بەچاووهۆشـی مرۆڤـەوە نیـە، بەڵکوئاڵودەی سەرجەم بوونی دەبێ. کەواتە چـەمکی ئەکتـــەر کـــەلای دیــــدرۆت (Diderot)ەم خــــودی خۆیەتیو هەم کەسێکی تـر، بۆئـارتۆ هیـچ مانایـەکی نیە. لە بەر ئەوە لە ڕوانگەی ئەکتەری شـانۆی ئـارتۆ دا، پانتــای نوانــدنو پانتــای ژیــان پــەیوەندیان بەیەکــەوە هەیــەو کــاری شـانۆ یـاخود نوانـدن لــە ســەرتەختەی شـانۆوکرداری واقیعـیو واقیعـی ژیـان هەر دوو یەك شتن. بینـەر لای نەشتەرگەروپزیشـکی ددان چ هەســتێکی هەیــە لــەو شانۆیەشــدا هــەمان هەســتی هەیــە. بەواتایــەکی تــر لــەم شــانۆیەدا هاواردەکـات، لێـی دەدرێـت، بـەئاگا دێتـەوە، هەراسـان دەکرێت، لـە بەرئـەوەی ئـەم شـانۆیە جـەخت لەسـەر بیروباوەڕەکانی ناکاتەوەو جیاوازیی ناکـات لـە نێـوان ئەکتـەرو بینــەردا لــە ئــەنجامی ئەمەشــدائەکتەرو بینەر، هەردوو دەگۆڕێنو بەجۆرێکی تر لەو شـانۆیە دێنەدەرێ، لەبەرئەوەی کرداری نمایش ئەوان دەکاتـە مرۆڤێکی نوێ. شانۆی ئارتۆ وەکو کۆتایی هێنانـە بـە شــانۆیەکی بــێ ئامــانج، لــە بەرئــەوەی خوازیــاری هــەلچونێکی مەبەســت دارە. نــابێ نمـایش لــە دوی جوانکــارییو هەماهــەنگی بگــەڕێ، گرنگــی شــانۆ

بەتەنــها کاریگــەریوتوانای شــانۆیە بۆجولاندنــــی مـرۆڤ. چۆنایەتیوجوانناسـی، گرنـگ نیـە، هەراسـان کردنـی مـرۆڤ گرنگـە. لـەمڕووەوەنابێ شـانۆ کــارێکی ئامێریو دووبارە بەرهەم بهێنێ. هەر نمایشێك دەبێ وەکو روداوێك تەماشا بکرێتودەبێ هەستێك بێنێتە ئـاراوە، بـەجۆرێك کـە ئـەو ئەندێشـەیە لـە بینــەردا ببزوێ کەگەر ئەو نمایشەی نەبینایا، شـتێکی گرنگـی لە دەست دەدا کە پەیوەندی بە بونیەوە هەبوو. بـەم جـــۆرە شـــانۆ پێویســـتی ئامـــادە بوونـــی خـــۆی دەدۆزێتـەوە: ئـەویش بەشـێوەی کۆمـەلێك روداو کـە زۆر حەقیقیو ورد لە چوارچێوەی کاتو لـە پانتـایی شـوێندا جێگـەی خۆیـان کردۆتـەوە، نــەوەکو زنجـیرە ووتارێك کە هەموو شەوێك دووبـارە دەبنـەوە بـەڵکو وەکـو ڕەفتـاروکردارێکی یەکتاوپێشـبینی نـەکراو کـە یەکجار خۆیان نمایش دەکەن.

بـەلام لەگـەڵ هـەموو ئەمانەشـدا، هێڵـی تـەواوی شانۆ هاوتای ژیانیش نیـە،نەتەنـها لـە بەرئـەوەی کـە شـانۆ لێکچـووی ژیانـە، بـەڵکو لـەو ڕووەوە کـە باشـترو زیـاترە لـە واقیعـی ژیـان، بـە رێژەیـەك کـە رەوتێکـی ئیلهام بەخشەو دۆزەرەوەی نهینیەکانی ژیانە.

کەواتە ئەرکی بنەڕەتی شانۆ، دەوڵەمەندکردنی درك‌و فامی ئێمەیە لەمەڕ ژیان، لە ڕێگەی ئاشکرا کردنی مانایەکەوە کە تا ئەو کات لە ژیانماندا شاراوە بووەو، بێ دەمامك کردنی بەشێکی نهێنی لە بوونمانداو ئاشکرا کردنی ڕەهەند و مەودا نادیار و لە بەرچاو نەگیراوەکانی مرۆڤایەتیە. کەواتە شانۆ، هەم دەبێ هۆشیاریی و ئاگایی زیندو بکاتەوە هەم نەست بوروژێنێ. شانۆ لە ڕاستیدا، وەکو کردارێکی‌سیحرئامێزو هەوڵێکی عیرفانیە کە بە یارمەتی ئەو، بەشێکی گرنگی پانتایی ڕۆح و ئاگایی مرۆڤ بەجۆرێکی لێبڕاوانە دەکەوێتە بەر هەڵمەتی چاکسازیی و دواتریش دەپارێزرێ، یاخود بەپێچەوانەوە دەبێتە هۆی‌وێران کردنی. دەبێ لەسەر تەختەی شانۆ، هەمەگیری مرۆڤ‌و سەرجەم ئەندێشەکانی ئاوەڵابن‌و لە پشت جوڵە ئاشکراکانەوە، بنەڕەتی نەست و هەڵسوکەوتی مرۆڤ، دەربخرێت. دەبێ نمایش وەکو ئاماژەی ئاشکرا زمانێکی غەیبی و نهێنی پێکبهێنێ. بەڵام ئەمە بەو مانایەنیە کە دەبێ نمایشێکی لەوجۆرە وەکو روئیا، لێکبدرێتەوە. بەپێچەوانەوە، لەبەرئەوەی نەستی مرۆڤ لەو شانۆیەدا بە شێوەی هێما ڕاڤە نابێت؛ بەڵکو

بەئاشکرا سەردەردێنێ و خۆی دەردەخاتو لەتەك هۆکارەکانی تری پانتایی شانۆدا دەگوزەرێ؛ دەبێ هەموو شتێك شەفافو ڕون پێشکەش بکرێت و هیچ شتێکی نمایشەکە و مانایەك حەشار نەدرێت. ئەم شانۆیە، دژی شانۆی هێما گەریەتی و شانۆی دەروناسانەو دژی ڕوخسارە باوەکانی جیهانی ڕیالیزمە. دەبێلەسەر پانتایی شانۆ زۆر بەڕونی درك بەنەستی ڕوداو بکرێت، بە تەنها ئەو کاتە ڕوخساری ڕاستەقینەی نەست لەتەك کردارە نا باوەکانی کەسەکاندا تەبا دەبێ.

هەموو نمایشێك دەبێ لایەنێکی نامەعقولی مرۆڤێك (هەموومرۆڤێك گەلێلایەنی نامەعقولی هەیە (ئاشکرا بکات (بەڵام ئەمە بەو مانایەنایە کەدەبێ شانۆیەکی نامەعقول بخولقێنێت (لە بەرئەوە نا مەعقولیەت بەشێکە لە بوونی مرۆڤ و نابێ لە بەر چاو نەگیرێت. هەر لەو ڕێگەیەوە دەتوانین پەڕاگەندەیی تان و پۆی بونی مرۆڤ و ڕەفتارەکانی ئاشکرا بکەین. بەمشێوەیە شانۆ دەبێتە هۆکارێك لەمەڕ ناسینی تەواوتری مرۆڤ و هاوکات دەبێتە دەستۆکی ڕزگاربوونی. لەمڕووەوە شانۆ دەبێتە

کردارێکــی ئامــادەی رۆژانــەو جیــاواز لــەرۆژانی پێشـووترو هەمیشـە لەتـەك هـەمو غـەمی مـرۆڤو هەستو نیگەرانیـەکانی مرۆڤی حاڵی حـازردا خـۆی دەبینێتـەوە؛ ئـەم چەمکـە لەروانگـەی ئـارتۆوە زۆر گرنگەو (شـانۆی تـوڕە جـەختی لەسـەر دەکاتـەوە؛ هەربۆیە خودی ئەو چەمکە یاسایکە لەپشت مێـژوو لەسـەرو مێـژووەوە، لەبـەر ئـەوە دەرخـەری شـتێکی جێگـیرە لــەبارودۆخی مرۆڤـدا کــە ئــەویش سـنورداریەتیو چڕبوونەوەیـە بـەهۆی لـەخۆ نـامۆ بوونیەوە. شانۆ ئامادەیەو کردارێکی ئامادەیە لەبـەر ئـەوەی بنـەڕەتی لـەخۆ نـامۆ بـوون ئاشـکرا دەکـات، بـەڵام بۆگەیشـتن بـەو مەبەسـتە، هـەرگیز پێویسـت بەگەڕانەوە ناکات بۆ روداوەکانی رۆژ، لەبـەر ئـەوەی گـەلێك کـارو بەرهـەم لـەئارادان کەخواسـتی ئـازادیو رزگـاری بـەردەوام لـەنێوانیاندا نەخشـاوەو ئـەو بەرهەمانە نەمرو هەمیشەیین.

ئـارتۆ لەشـیکردنەوە هونـەریو لێکدانـەوە شانۆییەکانیدا، پشت بەگـەورە شـانۆکارانی سـەردەمی ئەلیزابێسیو چیخۆفو سـترێندبێرگو ئۆبـۆ (uba)ی ئـالفرێدژاری دەبەسـتێو قایلـە بـەوەی کەوتۆتـە ژێرکاریگـەری ئەوانـەوە، کـە لـەو رێگایـەدا پێشـڕەو

بـوون؛ كەواتـە لـەو ئاراسـتەدا خوازيـاری چاكسـازی شـانۆيە لـەچوارچێوەی رۆشـنبيری رۆژ ئـاواداو نايـەوێت خـۆی لـەو كلتـووره دابـبڕێت يـاخود لـێ هەڵبگەڕێتەوە.

شـايانی ئامـاژە بـۆ كردنـە كەشـانۆی ژاری، لەراسـتيدا شـانۆيەكی سـيرياليیەو رۆڵـی نەسـتو پەيوەندی لێك دانەبڕاوی نێوان شانۆو واقيعی ژيانی هونەرمـەندو كاريگـەری شـانۆ لەسـەر بينـەرو بـەجۆرێك رزگـاريیو قوتـاربوون لـەنمايش روانـين كەهـەموو ئەمانـە لەشـانۆكەی ئـارتۆدا جـەختيان لەسـەر دەكرێتـەوە هـەموويان لەگـەڵ ئامانجـەكانی بزوتنەوەی سيرياليزميدا تەباوكۆكن، لـێرەدا جێگـەی خۆيەتی بـەم بۆنەيـەوە لەسـەر چۆنيـەتی پەيوەست بوونـی ئـارتۆ بـەو بزووتنەوەيـە قسـە بكـەينو دەربـارەی شـانۆی ژاری ئاگاييـەكی مێژوويـی دەخەمەسـەر ئـەوەی تێپـەڕيوە، لـە سـاڵی 1927 دا يەكەمين شانۆی ئالفرێدژاری نمايش كراو دوانمـايش لەساڵی 1929 دا بـوو، دواجـار ئـەو شـانۆيە بـەهۆی گيروگرفتی ئابووريەوە بۆ هەميشە كلۆمدرا.

ئارتۆ لەکۆتاییــەکانی ساڵی 1924 تـا 1926، یـەکێك بـوو لـە رابــەرانی بزووتنــەوەی ســیریالیزمی، بــەڵام لەبـەر ئاراسـتە بوونـی ئـاندرێ بریتـۆن و هاورێکــانی بەرەو مارکسـیزم و پـارتی کۆمۆنیسـتی فەرەنسـا، لـەو بزووتنەوەیە جیابوەوە (لەسـاڵی 1946 دا جیـابوەوە)و سیریالیزمی بە بزووتنەوەیەکی بێ ئاکام لەقەڵەم داو رایگـەیاند کەئــەو بزووتنەوەیــە تەنــها لەزەمینــەی وێژەدا کاریگەری بەجێهێشتوە. ئـــارتۆ لـەچوارچێوەی سریالیزمدا سیریالیەك بوو کەنەیتوانی وەکـو ئـەوەی خـۆی دەیـەوێت، لـەنیو سـیریالیزمدا، خـۆی بەتەنـها شۆڕش بەرپا بکات، بەباوەڕی ئارتۆبەڕەسمی ناسینی شۆڕشـی مارکسیسـتی و پـارتی کۆمۆنیســتی فەرەنســا، لەلایــەن ســیریالیەکانەوە، لـــەخۆیدا ڕەتکردنـــەوەی شۆڕشـی سـیریالیزمیە. ئــارتۆ خوازیــاری شۆڕشـێکی بـەتواناترو قوڵـتر بـوو لـە شۆڕشـی مارکسیسـتی. ئـەو شۆڕشــەی مەبەســتی ئارتۆیــە، شــۆڕش و هەراســانی رۆحیە نەوەکو کۆمەڵایەتی ، هەرلەبەر ئەمەش وازی لەسیریالیزم هێنا.

لەڕاستیدا ئارتۆ دەیخواسـت شـانۆ لەسـەر هـەموو پانتایی بـەرفراوانی ژیـان کاریگـەری خـۆی راڤـەبکات کەواتــە ئـــەو کاتــە ناتوانـــێ لەگـــەڵ هـــەوڵێکی

سیاسی‌لەمەڕمل کەچکردنی شانۆ بۆ پاشکۆیەتی ئامانجە کۆمەڵایەتی‌و شۆڕشگێڕانەکان، تەباو کۆک بێت، لێرەدا ئاماژە بەوە دەکەم کەخودی ئارتۆ دژی سیستمی سەرمایەداری بوو بەڵام دژی شۆڕش نەبوو، ئەو شۆرشەی کە لەرێگەی کۆبوونەوەی خەڵکەوە بەبێ توندو تیژی بەرپادەبێ، هاوکات لەگەڵ ئەمانەدا ئارتۆ دژی شانۆی سیاسی بوو بەڵام دژی سیاسەت نەبوو، شانۆی شۆڕشگێڕانەی بەباشتر دەزانی لەو شانۆیەی کەخواست‌و داواکاری مافە کۆمەڵایەتیەکان دەستەبەردەکات، لەوباوەڕەدا بوو لەمەڕ پاککردنەوەی مرۆڤ‌و دوبارە بنیاتنانەوەی مرۆڤی نوی، دەبێ، سەرەتاناپاکیەکان بشۆرێنەوەو دواجار زۆربێ رەحمانە سەرجەم پاسەوانەکانی ناپاکی کە میکرۆبەکانی ئیمان‌و کلتوری خێڵ‌و داب‌و نەریتی باپیران‌و مەرامی دامەزراوە کۆمەلایەتیەکانن، تێك بشکێنرێن، تەنانەت لەو باوەڕەدا بوو کەبنیاتنانەوەی جەستەی مرۆڤ‌و خولقاندنی جەستەیێکی نوێ‌و پاك، پێویستی بەتێك شکاندنی جەستەی لاوازو پڕ ئازارو مەینەتبارو تاریکی حاڵی حازرمان هەیە.

مـەرجی سـەرەکی بەئـەنجام گەیشتنی شورشـێکی رەسـەن، وێرانکردنـــی سـەرجەم ئـەو سـەرچاوانەیە کەلەبـەردەم بـەرپاکردنی شورشـدا رێگـرن. لەگـەڵ ئەمەشـدا، شۆڕشـی رەسـەن تەنـها کۆمەلایـەتی نییـە، بـەڵکو هـەموو بوارێـك دەگرێتـەوە، بـەو مانایـەی کەسـەرجەم بـوون لـەخۆ دەگرێـت: شۆڕشـێکی جەسـتەیی‌و زەینـی‌و دەروونـی‌و رۆحیـە، کەواتـە ئاسـاییە کـەئارتۆ دژی شۆڕشـی سیاسـی بـووە لەبـەر ئەوەی ئەوشۆڕشەی بـەکارێکی کـەم‌و کـورو فریـودەر لەقەڵەم دەدا.

ئێسـتا دەگەرێینـەوە سەرباسـە سـەرەکیەکەی خۆمـان لەسـەر چۆنیـەتی پەیوەسـت بوونـی ئـارتۆ بەبزاڤی سیریالیزمەوە.

لـەچوارچێوەی قسـەکردن لەسـەر بیروبـاوەرە سیاسیەکانی ئارتۆ بۆمـان رون دەبێتـەوە کەلـەنێوان باوەرەکـانی ئـارتۆو سـیریالیزمدا روخسـار گـەلی هاوبەش لەئارادایە، ئەو روخسارە هاوبەشانە بریتین لە: نەفرەت کردن لەکۆمەڵگەی بەڵێندارو دەسـتکردو ترسنۆك، خواسـتی ئـاوەژوو کردنـی مـرۆڤ‌و جیـهان، بێزاری لە ئەدەبی خۆش گوزەرانی کەدەبێتـە مایـەی سـەرگەرم کردنـی مـرۆڤ‌و لەخشـتە بردنـی، ئـارەزوو

مـــەند بونـــی رۆژ هـــەڵاتی، ئـــەو ســـەرزەمینەی کەرۆحیـــەتی نوێـــی ژیـــان بەرجەســـــتەدەکات، دورکەوتنـــەوە لـــەهزر مـــەندی زیـــادەرۆی رۆژئـــاوا، نەفرەت کردن لە سانسۆری ئەقڵ‌و ئەخلاق‌و هونەرو ئەدەب. بەڵام هاوکات ئارتۆ زۆر لەسیریالیەکان زیـاتر جەخت لەسەر سەرجەم ئەو خاڵانە دەکاتـەوە، ئـارتۆ خوازیـاری شۆرشـێکی رەهـا بـوو نـەوەکو شۆڕشـێکی مـادی‌و کۆمەڵایــەتی، لــەدیدگای ئــەودا، گۆڕانکـاریی یـاخود شۆڕشـی دەرونـی بایـەخی هەیـەو وەکـو ئـەو شۆڕشـەی کەئاینـە پـڕ نهێنیـەکان‌و بزاڤـە عیرفـانی‌و میتافیزیکیـەکانی قێبـالا بـەرپای دەکـەن‌و دەریچـە داخراوەکانی رۆح‌و زەین ئاوەڵادەکەن، ئـارتۆ شۆڕشـی تـــورەی ســـیریالیزمی بەســـەر زانـــایی گۆشـــەگیرو خنکێنـەردا پەسـەند کـردو چوە نێـو ریزەکانیـەوە، بـەڵام دواجـار بـێزارو مـــاندوو گەڕایـــەوە ســـوچی گۆشەگیرییەکەی خۆی.

★ ★ ★

ئێسـتاکە پـاش ئـەو باسـە کورتـەی سـەرەوە دەگەڕێینـەوە سـەر رونکردنـەوەکانی ئـارتۆ دەربـارەی

ڕێگــاو شــێوازەکانی شــانۆی ئــالفرێد زاریـــیو شێکردنەوەی تیۆری (شانۆی بێڕەحم- شانۆی تـوڕە (cruaute) کەلــەکتێبی (شــانۆو هاوتاکــەی) ئــارتۆدا هاتووە.

ئـەو شـانۆیە بــەناوی شــانۆی توندوتیژەیــەوە ناسراوە، پانتایی خوێن ڕشتنو مەترسی نیە، ئـازاری جەستەی مرۆڤ نادات، یاخود بـەواتایێکی تـر، تونـدو تیژی ئەخلاقیو دەرونی نیـە، بـەڵکو شـانۆی ژیانـەو ژیـان پڕبێ ڕەحمـیو تونـدو تیژیـە، کەواتــە تونــدو تیژی لـەچوارچێوەی بووناسـیدا گرنگـی پێدەدرێـتو ئاوێتــەی تونــدو تیژیــەکانی ژیــانو ئازارەکــانی جەستەو گیانی مرۆڤ دەبێـت. ئـارتۆ دەڵێـت: تونـدو تیژی چەمکێکی میتافیزیکیە، کەواتە ڕوانگەی ئارتۆ گونوسـیە، لەبــەر ئــەوەی وەکــو گونوســیەکان، ئــەم دونیایە بەلاوەکی دەبینێتو مادەو پەیکەری مرۆیـی بەرەگــەزێکی چەپـــەڵ لەقەڵــەم دەدات، لەجیــهاندا باڵێکی شـەڕ لەئارادایــە کەچـەکی دژایـەتی کردنـی ئەوباڵە لـەلای ئـارتۆ شـانۆی تونـدو تیژییـەو لـەوێدا پێکدادانەکە ڕوبەڕوو د ڵڕەقانەو پڕ مەترسییە.

شانۆکەی ئارتۆ نـاکۆکێکی ئەبـەدیو بـێ ئامانـە، مــرۆڤو جیــهانی خســتۆتە پانتــایی جــەنگێکی

مەزنەوە، بەڵام لەپشت ئەو جەنگەوە مرۆڤێکی نوێ بەجەستەیێکی پاکەوە دێتە دنیا، کەواتە هاوکات دەبێ وێرانکەرو بنیاتنەرو خولقێنەر بێ.

لێرەدا بێئەوەی درێژە بەباسەکە بدەین لەسەر چەمکی (هاوتا) کەلە سیستمی هزری ئارتۆدا رۆڵێکی کاریگەری هەیە، تەنها ئاماژە بەوە دەکەین کە ئەم چەمکە بەسێ جۆرو لەسێ روانگەی جیاوازەوە لێك دراوەتەوەو خوێندنەوەی بۆ کراوە:

-خواستە شیزۆفرینیایەکانی ئارتۆ بۆتە هۆی دووپارچە بوونی ئارتۆو جیهان، وخودی خۆی بەدوو جۆری جیاواز بینیوە. هەر لەبەر ئەمەیە کەلەشانۆکەیدا چەندەها کەسایەتی خەیاڵی رۆڵ دەبینن کەهاوتای کەسایەتیە راستەقینەکانی نێو نمایشەکەن.

-یاخود ئارتۆ روی لەکاروبارە نهێنیەکان کردوە (هەندێ جار سێحرو جادوی بەکار هێناوە(.

-گرنگ یدان بەجۆری دەربڕینی ئەکتەر، یان سوود وەرگرتن لەشێوازی شاعیرانەی دەربڕین بەهاوکاریی گەلێك هۆکاری وەکو پەتاو سێحر کەبەتەنها وەکو

هێمایـــەك بایـــەخیان هەیـــەو لەســـاتی دەربڕینـــی ئەكتەردا كەشێكی پەتاگیرو ئەفسوناوی دەخولقێنن.

لەهەریەك لەو لێكدانانـــەوەی ســەرەوەدا بەشـێكی پچوك لە حەقیقەت بونی هەیە، بەڵام هەریـەك لـەو رایانـــە گرنگـــی چـــەمكی (هاوتـــا) رون ناكاتـــەوە: لەراسـتیدا لەروانگـەی ئـارتۆوە شـانۆ هاوتـای ژیـانی راستەقینەو، ژیانی راستەقینە هاوتای شانۆیە، بـەڵام لـەنێوان شــانۆو هاوتاكـەیدا واتــە لــەنێوان پــەتاو میتـافزیكو ئەفسـوندا پەیوەندیـەكی راسـتەو خـۆ بونی نیە، بەڵكو ئـەو دوو چەمكـە گوزارشـت لەیـەك مانادەكەنو لەئاوێتە بووندا بەبێ جیاوازی یەكەێكی یەكرەنگ پێك دەهێنن. كەواتە شانۆ رێگەێگ نیە بۆ گەیشــتن بەجیــهانێكی باشــتر بــەڵكو شــانۆ كۆتــایی رێگەیەو روخساری ژیانی حەقیقی یاخود روخساری ژیانی نوێو تازەیە.

لـێرەدا چـەمكی (هاوتـــا) تەواوكــەری چــەمكی (توندوتیژیــە(، لەبــەر ئــەوە توندووتیــژی ئاشــكرا كردنـــی ناكۆكیەكانـــە لـــەپێناو رزگـــاركردنی مـــرۆڤ لەدۆخی سستو لاوازی خۆی، كەواتە چەمكی (هاوتا) یەكیــەتی لـــەنێو پەرتـــەوازەیی ژیـــاندا زینـــدوو دەكاتــەوە. لەبــەر ئـــەم هۆكـــارەش، شـــانۆی ئـــارتۆ

ئاراستەیەکی دووفاقیانەیە کەبەلایێکدا یاخی بوونو پەشێوی دەنێتەوەو لەلایێکی ترەوە دلنیاییو یەقین دەخولقێنێو وێرانکەرێکی بنیاتنەرە،ولەپانتایی ئەو شانۆیەدا ناکۆکیەکان ئاوەلا دەبن. (میتافیزیکی گشتی) لە قاموسی ئارتۆدا بریتیە لەبەستەرێك بۆ ئاوێزان بوونی رۆحو جەستەو گیانوجۆرێك یەکتاییو یەکیەتی سۆزداری دەخوازێ. میتافیزیك لەزەینو گوتاری ئارتۆدا ئاماژەی کیانێکی ئاوێتەیە: پێکهاتەی دابەش نەبووی رۆحو جەستە یاخود ماتریالیزمو ئایدیالیزمە، کەواتە توندوتیژی بریتیە لە ژیانێکی بێ سنورو نەمر، زۆر باشتر لەژیانی کورتو دەرونی مرۆڤو هەمان ژیانی ئازادو بێ کۆستو بەند، تاکایەتی مرۆڤ رادەمالێ. پەیامی هونەری شانۆ رەت کردنەوەی گشت سنوردارێتیو رەتکردنەوەی ئەو ژیانەیە کە لەتەسکەبەراییو پوچیو لاسایی کردنەوەی ژیانی ئاسایدا دەگوزەرێ.

پاش ئەم رونکردنەوە کورتە دەست دەکەین بەلێکدانەوەی تیۆریی (شانۆی توندو تیژی). ئارتۆ لە نوسینێکی بەناوبانگ لەکتێبی (شانۆو هاوتاکەی)دا لەژێر ناوی شانۆی توندو تیژی دەچێتە جەنگی

شـانۆی بـاوی ئـەو دەمـەو رۆشـنبیری پەراکـەندەو هەڵوەشاوی ژیانو لەومیانەدا باوەڕی وایـە کـەدەبێت بنـەڕەتی پـەیوەندی نێـوان ژیـانو رۆشـنبیری پتـەو بکرێت.

بـەباوەڕی ئـارتۆ، رۆژ ئـاوا بەتەنـها نووسـینی بـەپیرۆز دانـاوە، کەئەمـەش لـەخۆیدا جۆرێـك گۆشـەگیری ئەقلانیـەو مرۆڤـی لـەهێزە دەروونیـە قوڵەکانی ژیان دور خستەۆتەوە. مرۆڤـی رۆژ ئـاوایی، مرۆڤێکی دووبەشو دووکەرتە. لەبەشێکدا دەبـزویٚو دەزیٚو لـەلایٚکی تریشـەوە بیردەکاتـەوەو بـەهۆی ئـەو دوکەرتیەوە ئازار دەچیٚژیٚ.

کەواتـە دەبـیٚ بـەهۆی وەلانـانی سیسـتمە قـۆرغ کەرەکانی دەسەڵاتو بـەهۆی پـەیوەندی دروسـتکردن لەتـەك هـێزە دەرونیـەکانی ژیـان، دوبـارە رۆشـنبیری زینـدوو بکرێتـەوە. گرفتـی گـەورەی شـانۆی رۆژ ئـاوا ئەوەیـە کارئـاییو کـەماڵو کاریگـەری خـۆی لەدەسـت داوەو ئـــەم گرفتـــەش لـــەپیرۆز راگرتنـــی دەقو نووسـەرەوە سـەرچاوە دەگـریٚو زیـان بـە پرۆسـەی شانۆو نمایش دەگەیەنیٚ. بەباوەڕی ئارتۆ یەکێکی تـر لـە کەموکوڕیـەکانی شانۆی رۆژ ئـاوا جیاکردنـەوەی پێگەی بینەرانە لەتەختەی شانۆ یـاخود بەواتایـەکی

ت ر دابڕکردنی بینەرە لەنمایش کەئەمەش هەڵقوڵاوی بنـــەڕەتی دەروونناســـانەی شـــانۆی رۆژ ئاوایـــە کەدەیـەوێت لەرێگـەی شـیکاریی دەرونیـەوە، نادیـار بـــەدیار بێنـــێ، بـــەڵام دەروونناســـی زانســـتێکی سەربەخۆیەو، دۆخێکی شانۆیی‌نیە.

کەواتە دەبێ ئامانجی بەرنامەی چاکسازیی شانۆی رۆژ ئـاوا دور خسـتنەوەی دەرونناسـی تاکـە کەسـیو خۆویسـتانە بـێ لەپرۆسـەی شـانۆ. دەبـێ نمـایش سـەرجەم تەختـەی شـانۆ پـڕ بکاتـەوە، لەبـەر ئـەوەی بەتەنـها لـەزمانو چەمکـە ئەقلانیـەکان پێـك نەهاتووەو شانۆ ڕوخسارێکی فیزیکی و بەرجەستەو سۆزداریانەش لـەخۆدەگرێ، نمـایش ئامـاژەو جوڵـەی ئەکتەرەو لەڕاستیدا زمـانو دەربڕینێکە لەبۆشاییدا (هۆنـراوە لەبۆشـایدا)، (هونـەری جووڵـە لەبۆشـایدا). بـەڵام شـانۆی رۆژ ئـاوایی لەبـەر وەلانـانی زمـانی رەســەنی شـــانۆ بۆتـــە هـــۆی هـــەژاری رۆحو ئەشکەنجەدانی مرۆڤ، لەبەر ئەوەی شانۆی لەرێگـەی دیالۆگەوە لەسەر ململانێ دەرونیو کۆمەڵایە تیەکان چڕ کردۆتـــەوە، لەڕاسـتیدا ئەمـەش کـاری کتێـبو رۆمانە نەوەکو پەیامی راستەقینەی شانۆ، دەبێ شانۆ

کاریگەری لەسەر هەست بەجێ بهێڵێ نەوەکو لەسەر بینین، ئەمەش لەرێگەی ئەفسونی ئاخافتن یاخود لەرێگەی ئەفسونی ئاماژەو جوڵەوە دەستەبەر دەبێ، ئەفسونی ئاخافتنیش لەو حەقیقەتەوە سەرچاوە دەگرێ کەدەبێ ئاخافتن وەکو بڵقی لێوان لێو لەهەست لەدەم بێتەدەرو لەبۆشاییدا بتەقێتەوە، بینین تەنها بەکەڵکی فەلسەفەدێت. بەڵام ئەکتەر یاخود پاڵەوانی نمایش پانتایی گوزارشتکردنی هەستەکانە. شانۆی رۆژ ئاوایی نەیتوانیوە ئەو بیرو بۆ چوونانە پێشکەش بکات کە ناکرێت بەهۆی زمانەوە گوزارشتیان لێ بکرێو دەرئەنجام ئەو بیرو رایانەی لەیاد کردوە. بەڵام لێرەدا مەبەستمان رەت کردنەوەی زمانو ئاخافتن نیە، بەڵکو مەبەست ناسینی شوێنو پێگەی شایستەی زمانو ئاخافتنە.یاخود بەواتایێکی تر مەبەست دابەزاندنی ئاستی بایەخی زمانو جێ کردنەوەی لەزمانێکی گشتی تردا یە کەهەمان (هۆنراوەی بۆشایی) یاخود هۆنراوەی کەشێکە کە گەلێك وێنەی مادی لەبەرامبەر وێنەو خەیاڵە زمانیەکاندا، دەخولقێنێ. دەبێ شانۆ وەکو هۆنراوەیەك لەبۆشایدا (نەوەکو زمانێکی شاعیرانە) ببزوێ، مانای دەبێ شانۆ زمانی

هێمــاو ئاماژەکــان بــێ ئەمــەش هاوتــای زمــانی خۆرهەڵاتە لەهونەردا.

کەواتـە ئـەو نمایشـەی چـەمکی دەرهێنـان دەکاتـە پاشـکۆی دەق، لـەچوارچێوەی ئـەرك و رەســەنیەتی پرۆسەکە دەچێتــە دەر. دەبێـت سـەرەتا زمـانی شـانۆ ئاراسـتەی بینــایی بکرێــت و لــەدەق دور بکەوێتــەوە خـۆی لـەدیالۆگ و ئـەدەب بپـارێزێ بـۆ ئـەوەی ببێتـە میکـــانیزمێکی زینـــدوو ســـەربەخۆ و بەتەنـــها وێنــەکردن و بەرجەســتەکردنی دەق نــەبێ. لەبــەر ئەوەی لەم کاتەدا خوێندنەوەی دەق و کەمێك خەیاڵ هاوتـای هــەمان ئــەو کـارەی نمـایش دەبــێ، کەواتــە چــەمکی دەرهێنــان پــەیوەندی بەهونــەری شــانۆوە هەیە نەوەکو بەمیکانیزمی دەقەوە.

دەرهێنـــەر لەشــانۆکەی ئــارتۆدا پلــەو پایــەی لەنووسەر بڵندترە، لەبەر ئەوەی دەرهێنـەر جارێکی تر دەق زیندودەکاتەوە و دەرهێنەری باش و کارامــەش دەتوانێ هەرجۆرە دەقێك لەمردن و فـەنا بـون رزگـار بکـات، لەبـەر ئـەوە دەرهێنـەر کەشـی تەختـەی شـانۆ رێـك دەخـات و لەپشـت زمـانی ووشـەکانەوە زمـانێکی نــوێ دەخولقێنــێ و بەســوود وەرگرتــن لــە ئـــاوازی

ئاخافتنو سەماو ئاماژەو ئەندازیاریی دیكۆرو روناكی ، هۆنراوەیەك دەخولقێنێ كەسەروكاری لەتەك رۆحو هەستی بینەراندایە. بەم شێوەیە نمایشێكی بە تەواو مانـا دەپەرژێتـە سـەر ئیشـكالیاتی بـوونو لـە دەسـت سینەماو مۆزیكالو سێرك رزگاری دەبێو لەرێگەی زمـانی جەسـتەوە حەقیقـەتی قوڵبوونـەوەی خـۆی دەدۆزێتەوە و ناچارنیە بە دەربڕینی ئەو شتانەی كە پێشـتر ئاشـنایان بـووە، بـەڵكو بـەهۆی دەرهێنـەرەوە دەبێتـە جیـهانی ئاشـكرا كردنـی نادیـارو نـهێنیو نەناسراوەكان.

بـەم شـێوەیە پرۆسەیشـانۆ هاوتـای جۆرێـك سەلماندنی ئەزموونیو هاوتای بابـەتێكی سـەربەخۆو جیـاواز لـەدەق دەچێتـە قوڵایـەكانی بـوونو لـەم كاتەشدا سەرجەم جوڵـەو ئاماژەكان بەهەسـتو مانـا بارگـاوی دەكرێـنو لەسـەر پانتـایی شـانۆ ژیـانێك دەبینـرێ كـەجیاوازە لەووشـەو دیالۆگـەكانو زمـانی جەستەیەو سەرچاوەی ئـەم زمانـەش زۆر قوڵـترە لـە سـەرچاوەی زمـانی هـزرو ئاخـافتن. ئاخـافتن لـەباتی پەرە پێدانـی هـزر بـەجۆرێك لـەجۆرەكان سـنورداری دەكات، هەر بۆیە پێویستەنمایش ئەوكارە ڕایی بكات كە زمانو ئاخـافتن توانـای بەرجەسـتە كردنـی نیـەو

لــەم میانەشــدا شــانۆ لەتــەك پێگــەی شــێعرو میتافیزیکدا یەکسان دەبێو وێنەی شانۆی باڵێ لەخۆ دەگرێ.

لەساڵی 1931و لەپێشانگەی (کۆلۆنیاڵی) پاریس بینینی کاری هونەرمەندانی باڵێ ئەوەی بە ئارتۆ سەلماند کە (ئامادەیی فیزیکی)و زمانی ئاماژە لەشانۆدا گرنگی سەرەکی هەیەو پێویستە ئەمجۆرە نمایشە بنەرەتو کاردانەوەیەکی میتافیزیکی لەخۆ بگرێ، کەواتە (میتافیزیك)ی جولەو ئاماژە لە ئارادایەو دەبێ رۆژ ئاوا بیکاتە سەرچاوەی شانۆ یاخود بەواتایکی تر پیویستە شانۆی رۆژ ئاوا ئەم بنەرەتانەی خوارەوە لەشانۆی رۆژ هەڵاتەوە فیر ببیت:

-گرنگی دان بەکارکردن لەسەر تەختەی شانۆو بەرجەستە کردنی نمایش لەسەر پانتایی شانۆ لەباتی کارکردن لەسەر دەق.

-دۆزینەوەی زمانی فیزیکی شانۆ لەسەر بنەرەتی ئاماژە، کە مانایکی جیهانشمولی تر دەدۆزیتەوە.

-هەماهەنگی رەها لەنیوان هۆکارە جیاوازەکانی وەکو رەنگو ئاماژەو دەنگو جولەدا.

-بنياتنـــانى پەيوەنديـــەكى راســـتەوخۆ لەتـــەك قولآيى ژيان، لەبەر ئەوەى لەشانۆى رۆژهـەلآتدا، زۆر بـەوردى سـەرجەم هۆكارەكـان حسـابيان بـۆ كـراوەو وەكو ئەوەيە كە نمايش لە ئيلهامو جيـهانێكى نـەمرو لەقولآيى ئەفسونەوە هاتبێتە بوون.

-گرنگـى دان بەكەشـى ميتـافيزيكى ئەوشـانۆيە، لەبـــەر ئـــەوەى لـــەوێدا، ســـەرجەم هۆكارەكـــان رۆشـنكەرەوەى دۆخێكـى رۆحـــين و كـارى نمـايش ئاشـــكراكردنى رەهايـــە، ئـــەم شـــانۆيە نـــاوەخنو جەوهەرى كيميا گەريى زەينيە.

بـەكورتى، دەبـێ شـانۆى رۆژ ئـاوا بەلەبـەر چـاو گرتنـى شـانۆى رۆژ هـەلات، گرنگـى ئاخـافتن يـاخود گرنگـى دەق لـەپێناو بـەهێز كردنـى جوڵـەو ئامـاژەو مۆسيقادا، كەم بكاتەوە.هەروەكو پێشـتر باسمـان كـرد ئـارتۆ لەسـەر ئـەو خاڵـە جـەخت دەكاتـەوە، كەشـانۆ دەبێـت كـارێكى ميتـافيزيكى بـێ، لەبـەر ئـەوەى هۆنـــراوەى حـــەقيقى كـــارێكى ميتافيزيكيـــەو بـــە پێچەوانەى شانۆى رۆژ ئاوا رەهـەندێكى دەروونناسـانە لەخۆ ناگرێت.

ئايـا ميتـافيزيك لاى ئـارتۆ چ مانـايێكى هەيـــە؟ ميتافيزيك لەقاموسى ئارتۆدا ئـەو زمـانو دەربڕيـنو

ئاماژەو جوڵەیە کەپلەیەکی شاعیرانەی هەیە، یـاخود زمانو دەربڕینێکە هاوتای وێردی ئەفسونی وسـێحر؟ کەواتــە لەسیسـتمی هونــەریی ئــارتۆدا، میتــافیزیك مانایـەکی عیرفـانی نیـە، بـەڵکو بـەمانای گوزەرکـردن لەفیـزیكو گۆڕینی شانۆیە بۆ هۆکارە بنە ڕەتیـەکانی میتافیزیك، وەکـو تـەوژمی ئەمپرسـیۆنیزمو کوبـیزم لەوێنە کێشاندا، کەواتە میتافیزیك مانای ئەو شتەیە کەبەشـێوەیەکی فـیزیکی نمـایش نـەکرابێت، لـێرەدا نمونـە هێنانـەوەی ئـەو تەوژمانــە لـەخۆڕا نــەهاتوە لەبەر ئەوەی لە چوارچێوەی ئەو تەوژمانەدا (واقیع) هەڵدەوەشـــێو روخســـارە جیاوازەکـــانی ژیـــان لەچـەمکێکی ئــەقلانی تـێ دەپـەڕێو دەمامکـەکانی دۆخــە تــاك ڕەهەندیــەکان هــەڵدەماڵرێ. ئــارتۆش خوازیـاری نـاوەخنو نــاوەرۆکێکی رەســەنی شــانۆیە، بەڵام بەپێچەوانەی ڤاگنـەر کـە بنیاتنـانی ئـەو شـانۆ یە. لە ڕێگەی هۆکارە فیزیکیەکانەوە (ئاوازو سـەماو مۆسیقاو...)دەبینێتەوە، ئارتۆ لـەو باوەڕەدایـە، دەبـێ ئـەو ناوەخنـە رەســەنەی شــانۆ، لەسـنور داریــەکانی زمـان رزگـار بێـتو، هیـچ سـنورێك لـەنێوان هەسـتو ووشـەدا نەمێنێتـەوە، ئەمــە هــەمان ئــەو مانایەیــە،

کەئارتۆ سەبارەت بە میتافیزیك، گوزارشتی لێدەکات. کەواتە ئەو میتافیزیکەی مەبەستی ئارتۆیە جیاوازە لەو چەمکەی چوارچێوەی فەلسەفەی رۆژئاوا. ئەو میتافیزیکەی وەکو چەمکێك لەفەلسەفەی رۆژ ئاوا دا هەیە بریتیە لە: سەرجەم شتە نادیارو نەناسراوەکانو سەرجەم ئەوچەمکانەی کەئەقڵی مرۆڤ توانای پەی پێبردنیانی نیە. ئارتۆ ئەم میتا فیزیکەی قبوڵ نیە. بەباوەڕی ئارتۆ، بێگومان میتافیزیك بنەڕەتێکی فیزیکی هەیەو چەمکێکی هەست پێنەکراو نادیار نیە، میتافیزیك، سەرچاوەو پێگەی یەکگرتنی چەمکە دابڕاو و چەمکە پەیوەستەکانە.کەواتە ئارتۆ، هاوکات لەگەڵ دووفاقیانەیی لەراکانیدا، باوەڕی بەیەکگرتویی بوون هەیەو لەو باوەڕەدایە کەلەپانتایی شانۆدا، جەستەی مرۆڤ، مەودا فیزیکیەکەی خۆی دەدۆزێتەوە.

سەرجەم ئەو میتافیزیکەی ئارتۆ باسی دەکات، بنەڕەتی شانۆی توندو تیژی پێکدەهێنێو توندو تیژی وبێرەحمیش بریتیە لە: سەنگینی، بڕیاری لێبڕاوانە، دەستنیشانکردنی حاشاهەڵنەگرو رەها، پەیرەوکردنی ئەو چەمکانەی بڕیاریان لەسەر دراوەو هیچ قسەیکی تر هەڵناگرن، ئیجباری

فەلسەفی، پێگەی ژیاریو گرنگ بۆ رۆشنیای خستنە سەر ژیان. شانۆی توندو تیژی ئەو چەمکەیە کەلەبەرامبەر خۆیدا توندو تیژو بێرەحمە. لەبەر ئە وەی گەر ئەم توندو تیژییە گەیشتبێتە ئەو پەڕی، ئەو کات دەبێتە پێگەیەگی رۆشنی ژیانو دەبێتە تیغێکی تیژو هاوتای ئەخلاقێکی بێبەزەییو توند، ژیان شەق دەکات. مانای ئەم قسەیە ئەوەیە کەخودی سروشت پڕ لەتوندو تیژییە، لەبەر ئەوەی پڕە لەدژایەتیو ناکۆکی، هەر بۆیە ئارتۆ لەو باوەڕەدایە، کەدەبێت شانۆ پێگەی هەڵئایسانی هەستە دژەکان بێت. کەواتە، توندو تیژی، یەکیەتی لێك دانەبڕاوی خێرو شەڕەو، ئارتۆ پێی وایە ئەو دوو چەمکە بەبێ یەکتری هیچمانایەکیان نابێ. ژیان دوولایەنەیە، بەڵام ئارتۆ باسی جیاوازی روونو ئاشکرای ئەو دووچەمکە ناکاو لەو باوەڕەدایە کە ئەو دوو چەمکە ئەوەندە ئاوێتەی یەکترن کە یەکیەتی (بوونیان) پێك هێناوە. ئارتۆ پەیوەندی نێوان خێرو شەڕ بەپەیوەندیەکی لێك دانەبڕاو دەزانێت. کەواتە بەباوەڕی ئارتۆ، ئەخلاق بریتیە لە دەستەبەر کردنی ئەو بوارەی کەخێرو شەڕ پێکەوە رۆشناییان

بخرێتەســەرو نابــێ گرنگــی تەنــها بەلایــەنێکیان بدرێتو تەنــها رووێکی ئـەو بنەڕەتـەی دوولایەنەیـە بەســەر ئــــەوی تــردا زاڵ بکرێـــت. دەبـــێ رێـــز لەیەکپارچەیی رەوتی ئەخلاق بگرینوشایەنی ئاماژە پێکردنە، کەهرگیز توندو تیژیو ململانێکان ناگەنــە کۆتـاییو رێگــە چارەیــەك نادۆزنــەوە. کەواتــە لــەم کاتەدا، شانۆ دەبێتە پانتایی وێنە کردنــی بــەردەوامی ژیــان، لەبــەر ئـــەوەی نمــایش کۆتـــایی نیــە، یــان بەواتایەکی تر پاش تەواو بوونی نمایش، ململانیکان دریژەیـان هەیـەو لەپشـت نمایشـەوە ژیـانیك هەیـە کەپر لە ململانیو ناکۆکیە.

هــەروەها گرنگــترین رەخنــەی ئــارتۆ لەبەرامبــەر شـانۆی رۆژ ئـاوا ئەوەیـە، کەشـانۆی رۆژ ئـاوا، شـانۆی ئاخافتنەو دیلی گوتنـە، یـان بـەواتایکی تـر، جۆریـك ئەدەبـە، لەبـەر ئـەوەی لەرادەبــەدەر گرنگــی بــەدەق دەداتو تایبەتمەندیـــەتی دەربرینــــی جەســــتەو رەهــەندی ســـیەمی ئامـــاژەو دەنگــەکان فـــەرامۆش دەکاتو دان بەفۆرمو وینە کۆنەکاندا دەنێ، کە هیزە ئاسمانیەکان دیل دەکـەنو دەبنـە هـۆی پەراگـەندەیی فەرهەنگو ژیان و جیابوونەوەی رۆحو مادە . بـەڵام ئارتۆ دەیەویت شانۆ وەکو هیزیك، سەلامەتی پەخش

بکاتو ببیتە هۆی گرێ دانەوەی جەستەو رۆحی مرۆڤ.

بەمشیوەیە، تەختەی شانۆ دەبیتە گۆرەپانی پر مەترسیو ئاژاوە گیریو دەبیتە دۆفیك پیش لەدایك بوون. دەبیتە ئەو دۆزەخەی کە چیتر جیهانی خەلیقەتو ژیانە، دەبێ لەوێ، ئەکتەر یا ئەو ئەفسونگەرەی کەهاوار دەکاتو سەما دەکاتو بانگمان دەکاتو بیرمان دەخاتەوەو، ئەو دەرهینەرەی کەبنیاتنەری جیهانی نوێو هۆکاری بنیاتنانەوەی جیهانی ویرانکراوە، دەبێ خەتەر بکەنو بەرێ کردنی ئەو کارە پر مەترسییە لەئەستۆ بگرن. دەبێ ئەکتەرو دەرهینەر ببنە کیمیاگەرو ببنە ئەوشتەی لەپشت سروشتو فیزیکەوە هەیە،و لەویش باشتر بن، دەبیت وەکو کیمیا زانیك ئەوەندە رۆبچنە نیو مادە، تابیکەنە درامیکی بنەرەتی کە لەو چوارچیوەدا، بنەرەتە سەرەتاییەکان بەریەك دەکەون. یاخود مادە بکەنە پیگەی بەریەك کەوتنی گەردیلە دژەکانو لەچوارچیویەدا هیزە دژەکان بتەقینەوە. ئەمەیە مانای توندو تیژیو بێ رەحمی.

دەبێ دەرهێنـەر لەرێگـەی خـەیاڵو ئاماژەکـانی ئەکتەرو بەهۆی سـەماو مۆسـیقاو هـاوارو روناکیـەوە ری نیشاندەری بینـەران بێـت بـەرەو دۆخـی پـاکژ بوونـەوەو پـاکیزەیی. هاوکـات ئـەم کـارە دەچێتـە دەرەوەی خانـەی دەروونناسـیو چەمکـەکانی ئەقڵانیەت. دەبێت نمایش لەدەست خۆوویستی دەق، رزگار بکەین، تـابتوانێت درێـژە بـەژیان بـداتو کۆن نـەبێت. بـەواتایەکی تـر، دەبـێ دەرهێنـەر، سـەرجەم هێماکانی نێو ئەفسانە کۆنەکان، کەبەشێوەیەکی رەها پـەیوەندیان بەسـەردەمێکی دیـاری کـراوەوە نیـە، لـەپانتایی کـاتو شـوێنو کەشـی نمایشـدا، زینـدوو بکاتەوە، ئەرکی شانۆ، گەرانو بنیاتنانەوەی ئەفسانە کۆنـەکانو تەرجەمـەکردنی وێنـە نهێنیـەکانو گوزارشـت کردنـە لـەژیان بـەزمانێکی جیـهانیو بـەر فراوانو شمولی، کەزمانی ژیـانی شـانۆیەو دەرهێنـانی وێنـەکانی ژیـانو پێشکەش کردنیانـە. شـانۆ، هـەمان چرکەسـاتی قـەیرانی (بوونـە)، سـەرتای بـێ فۆرمـی مادەو سەرەتای پەرتەوازەیی مانایە، هەربۆیە شـانۆی توندو تیژی، بەشانۆی رۆشـنبینیو بەشـانۆیەکی پـر لـەئازاردادەنرێت. لـەو شـانۆیەدا، وەکـو ئـەوە وایـە هێـدی هێـدی لەهـەتاوی سـوتێنەر نزیـك بینـەوە،

یـاخود وەکـو ئـــازاری منـــاڵ بوونـــە کـــە ئـــەو ئـــازارە خولقینەری بوونە.

بێگومـان، لـەم شـانۆیەدا، جێگــەی دەروونناســیو ڕێکـەوتو ڕوداوو داهێنانـە تاکەکەسـیەکانو جێگـەی ئیرادەو ویستی تاکەکەسـی تیانابێتـەوە. بـەڵکو لێـوان لێوە لەهێماو ئاژاوەو بیرکاریی زەینیو ڕەتکردنەوەی هــەڵچونی تاکەســی.هــەروەها ئـــارتۆ دەیوویســـت مۆسـیقای کۆنکریـتیو سـترۆفۆنی بدۆزیتـەوە، لەبــەر ئـەوە دەیویست ئـــەو دۆزینەوانـــە هاوتـــای ڕونـــاکیو دەنـگو جلو بـــەرگو ئاماژەکـــان پـــەرە بـــەنواندنی ئەکتەرەکان بدەن، تاشانۆ ببێتە پێکهاتەیـەك لەسـەر جەم هونەرەکانو ببێتــە کۆکــەرەوەی ڕۆحو جەســتە، یـــان بـــەواتایکی تـــر وەکـــو ئەفســـانەیکی زینـــدو گەشەکردو و نوێ خۆی پێشکەش بکات.

بـەپێی ئـەو شـتانەی باسمـان کـرد، دەبـێ شـــانۆی توندوتیژی لەدۆخی (نەشوە)یا لەدۆخی شتێك وەکو حـــاڵی دەرویشـــانە (Transe) نزیـك ببێتـــەوەو دەبـــێ ئەکتـەری ئـەو شـانۆیە لـەو دۆخـە تێ بگـات. بـەڵام لـێرەدا، مەبەسـت ئـەو بێهۆشـیە دیۆنزیۆسـیە نیـە کــەهیچ ســنوریکی لەگــەڵ ژیــاندا نامێنــێ. بــەڵکو

مەبەستی ئارتۆ ئەو دۆخەیە کە بەشـیوەیەکی ئـاینی کۆنـترۆل دەکریـت، ئــەو لــەخود بیخــود بوونــەی کەســەمای دەرویشـانە دروســتی دەکــات،و ئەکتــەر بۆخـۆی ئـەو حالـە بنیـات دەنـێ بـەلام بەتـەواوەتی نوقمی بێ هۆشی نابیت. ئــەو بیهۆشـیە، هیسـتریایکی کۆنترۆل نەکارونیە، ئەو بیهۆشیە لـەهۆش چوونیکـی عیرفـانیو دەرویشـانەیەو ئاویتــە بوونــی ئەکتــەرو میتافیزیکە، ئــەو بیهۆشـیە بنیاتنـەری پرۆسـەکەیەو خودی شانۆیە، ئەو دۆخە تایبەتە رۆحیە، جگـە لـەو کاریگەریـە بــەهیزەی هەیــەتی، دەتوانیـت یارمــەتی بینەر بدات -خودە ونبوەکەی- بدۆزیتەوە.

ئارتۆ ئاماژە بەوە دەکات کەشـانۆو ژیـان ئاویتـەی یەکترین، کەواتە دەبیـت ئـەو شـانۆیە کـاریك ئـەنجام بدات کەبینەر لەخۆی دابـبریتو بواریـك برەخسـینی بۆ ئەوەی هیزە ئەفسـوناویەکان رۆحـی داگـیر بکـەن، ئەمـەش ئـەو دۆخەیـە کەلەسـاتی رۆچوونـە ئــاینیو زیکرە دەرویشانەکاندا رودەدات.

توندوتیژی وەکو تـاعوون، دەبیتـە هـۆی تـەقینی دوم ەلەکان، وەکو بەلایەك تۆلە دەکاتەوەو قەیرانیکە سـەلامەتی پـەخش دەکـات. ئــەو کاتــەی ســەرجەم ناشـرینیەکان ویـران دەکـات جیـهانیکی جـوان بنیـات

دەنــێ، ریاكــاریی‌و خایەمالیــەكان ئاشــكرا دەكــات‌و مــرۆڤ لــەبیچارەیی رزگــار دەكات‌و ناچاریــان دەكــات روو بــەرووی چــارە نووســیان ببنــەوە تاخۆیــان چــارە نووســی خۆیــان دیــاری بكــەن، ئــارتۆ لــەو باوەڕەدایــە هیــچ یــەك لــە ئەندامــە تــاعون لیدراوەكــان نــارزین، لەلایــەكی تــرەوە ئــەو دوو ئەندامــەی كەبــەهۆی تاعونەوە زیانیان پیدەگات میشك‌و سنگە، ئەو دوو ئەندامەی جەستەش بەتەواوەتی لەكۆنترۆلی ئیرادەو هەستی مرۆڤدان.

ئــەو دەمــەی تــاعون بلاودەبیتــەوە، دەبیتــە هــۆی مەترســی‌و بــارگرژی نانــەوە، خــەلكی سەراســیمەو پەریشــان دەبــن‌و حورمــەتی هیــچ بــەهاو نــەریتیك نــاگرن. ئــەوكات (نمــایش) ســەرهەلدەدات‌و دەســەلات دەگریتــە دەســت، یــان بەواتایــەكی تــر تیۆریكــی تــر بــەبێ ئــەنگیزەی ئــەقلانی (Gratuit) پــەیدا دەبێ‌و لەمــەر چــاكردنی دۆخــە پەریشــان‌و ئالۆزەكــە، چــەند كــاریك ئــەنجام دەدات‌و دەســەلات دەگریتــە دەســت. لەســەردەمی تــاعوندا، وەكــو ئــەوەی لەشــانۆدا روودەدات، ژیــان دەگاتــە لەوتكــەو وریــنەكردن پــەیدا دەبێ‌و ئەو پەری بیرەحمی سەرهەلدەدات‌و سەرجەم

داب‌و نەریتەکانی کۆمەلگا ویران دەبن‌و هەموو ئەوشتانەی بەهۆی کۆمەلەوە سەرکوت کراون زیندو دەبنەوە، هیزەکای تاریکی لەپەردە دینە دەرو قەیرانیکی بەتەواو مانا دروست دەبێ.لەوکاتەدا کەتاعون یاخود نمایش، دەبیتە پیگەی گشتگیری ژیان، هەرلەو میانیەشدا، سەرجەم ئەو هیزانەی کەنمایش رزگاریان دەکات گەرچەمکیکی پر لەتاریکی بن، گوناهی تاعون‌و نمایش نیە، بەلکو ئەمە ژیان خۆیەتی. شانۆ نەبۆتە هۆی بەرپا بوونی قەیران‌و ئالۆزی بەلکو شانۆ ئەو دۆخەی زیندوکردۆتەوە، لەبەرئەوەی خودی قەیران‌و بارگرژی لەناوەخنی ژیاندا خۆیان حەشار داوە، کەواتە شانۆ حەقیقەتی مرۆڤی ئازادە، ئازاد لە بریارە کۆمەلآیەتیەکان‌و بەئازادی روبەرووی چارەنووسی خۆی دەبیتەوە.

دەتوانین بلیین شانۆ باشترە لەتاعون، لەبەر ئەوەی تایبەت نیە بەسەردەمیکی دیاریکراو، بەردەوام کاری ئەو، دامالینی دەمامکەکان‌و ئاشکرا کردنی نهینیەکانی ژیانە، لەبەر ئەوەی شانۆ هەمیشە پیگەی یەکلایی کردنەوەی گرفتەکانەو هەرگیز گرفتەکانیش بەتەواوەتی یەکلایی ناکاتەوە، گەروانەکات ئەوا لەگەل کۆتایهاتنی گرفتەکان

خۆیشی کۆتایی پیدیت، کەواتە شانۆ بەتەنـها پیگەی ئاشکرا کردنی گرفتەکانە نەوەکو ریگە چارەیان.

کەواتە دەبێ شانۆ هیزە ئەبەدیەکەی بـۆ هەتایـە بپـاریزیتو لـەکاریکدا خـۆی بەتالنەکاتـەوە، لەبـەر ئـەوەی گـەر لەسـەر گرفتیکـی تایبـەتی قسـەبکات ئـەوکات کارەکـەی داوەری کردنــەو داوەری کردنیـش دەگاتـە کۆتـایی بـەڵام شـانۆ دەبیـت نـەمریی خـۆی بپارێزێتو بۆ چارەسەرکردنی کێشـەکۆمەڵایەتیەکان یان تەرح کرد نی گرفتەکانی تاکەکەس خۆیو پێگەی خۆی سوك نەکات. هەر لـەم بارەیـەوە ئـارتۆ دەڵێـت، دەبێت نواندن لەپرۆسەکەدا خاڵێکی کۆتایی بۆ خۆی دیـاری نـەکات، بـەڵکو بەپێچەوانــەوە، دەبێـت کـاری نوانــدن هیـــچ ئـــەنجامێکی زانســـتیو ئـــەخلاقی لێنەکەوێتـەوە، بگـرە نوانـدن دەبێـت تەنـها ئیلـهام بەخشبێت. ئـەرکی نوانـدن ئـەنجام دانـی ئەوکارەیـە کـەدەبێ ئـەنجامی بـداتو نایکـاتو نابـێ بیکـات، بۆئەوەی ئەو ئەرکـە ئـاوێزان بێـتو بـۆ ئـەنجامدانی بینـــەر بووروژێـــت، دەبێـــت ئەکتـــەر بەتەنـــها بنەڕەتـەکانی کارەکـە دیاریبکـات نـەوەکو ئـەنجامو ئاکامەکـــەی، بـــەم شـــێوەیە بینـــەر بەهـــەڵچونێکی

دەرونیــەوە لــەکاتێکدا بــەتوندی لــەژێر کاریگـــەری بەرهەمەکەدایە، هۆڵی شانۆ بەجێدێڵێ.

لەگـەڵ سـەرجەم ئەمانــەدا، ئــارتۆ ئامــاژە بــەوە دەکـات کـە پێویســتە ئــەو دەقــەی نمــایش دەکرێــت پــەیوەندی راســتەو خــۆی بەبینەرانــەوە هــەبێت، بـەجۆرێك کـە بینـەر هەسـت بـەوە بکـات کەکراوەتـە ئامـانجی دەقەکـە، هـەر لـەم یانەیەشــدا گــەر بینــەر شـانۆیی (ئۆدیـب(پەســەند نــەکات، نــابێت یەکســەر بـەبێ فەرهـەنگ‌و نـەخوێندەوار لـە قەڵـەمی بدەیـن، بــەڵکو لاوازی دەقەکەیــە کـــەهیچ هەســتێکی لــەلا دروست ناکات، لەبەر ئەوەی هەست دەکات کەسایەتی ئەو لەدەقەکەدا ئامانج نیەو هیچ پەیوەندیەکی پێوە نیـە، بەووتـەی ئـارتۆ:(گـەر بینــەران لەســەردەمێکی دیاریکراودا رویان لەشــانۆ نـەکردو بـەبێ بایەخیـەوە لەشانۆیان روانی، هۆکارەکەی بریتیە لـەوەی کـەچیتر شانۆپیناسـەو نوینـەری ئەوسـەردەمە نیـەو بینــەران دەگەنـــە ئـــەو راســـتیەیی کەشـــانۆ نـــاتوانیت ئەفسانەیکیان بۆ بخولقینێ تائەوان پالی پیوە بدەن‌و لەسەر بنەرەتی ئەو ئەفسانەیە لەژیان بروانــن)، لـەو سەردەمەدا، وەکـو وینەیـەکی زیـادەو پەراویزکـەوتوو لەئەفسـانە دەروانــن، بـــەلاَم بەپیچەوانـــەوە دەبـــێ

لەساتی کـۆن بوونـی وینـەی ئەفسـانەکاندا نمـایش بەویرانکردنی ئەو وینـە کۆنانـە جـاریکی تـر وینـەی نوییوپیشـــکەوتوو بدۆزیتـــەوە، تەنانـــەت لـــەم چوارچیوەیـەدا، ئـارتۆ لـەو باوەرەدایـە کـە پیویسـتە نمـایش هـیرش بکاتــە ســەر گشــت دابو نەریتــە ئاسـاییو سـواوەکانی کۆمـەل، ئـەو نمایشـەی خـۆی لـەروخاندنی دابو نەریتـە سـواوەکان بـەدوربگریت، ئــەوا هۆکـاری بوونـی خـۆی دەخاتــە مەترســیەوە، کەواتـە دەبیٚ بـەزمانی بینـەر لەتـەك بینـەردا قسـە بکـەینو بـەزمانی خـۆی بەرامبـەر بـەبنیاتنانی وینــەیکی نــویٚ لەگــەلی بدویــن، کەواتەپیویســتە جــاریکی تــر ئەفســانە کۆنــەکان بــۆ نوونـــە (ئۆدیی پاشا) زیندو بکەیەنـەوەو هـیزە دەرونیـەکانی ئەو ئەفسانەیە دوبارە نمایش بکەین، یـان بـەمانایکی تــر، روخسـاریکی ئـــەمرۆیی ببەخشـینە ئەفسـانە کۆنـەکان تابینـەران پیگـەی ئـەمرۆی خۆیـان لەتـەك رابردوودا هەلبسەنگینن یان بە واتایکی تر، پیویستە شـانۆی تونــدو تیــژی بــەجۆریك بابەتــەکانی خــۆی دیـاری بکـات کـەوەلامی یــاخی بــوونو هەلچونــە دەرونیـەکانی سـەردەمەکەی خـۆی بداتــەوە، کەواتــە

بەدووجۆرە ئەفسانەکۆنەکان بەشیوەیەکی هاوچەرخ پیشکەش دەکرین: دەبیَ لەسەر تەختەی شانۆ بەرجەستە بکرینو دواجاریش ململانیَو ناکۆکیەکۆنەکان بەشیوەیەکی هاوچەرخ نمایش بکریت.

ئارتۆ دەلیت: پیویست بەپەرستنو لاسایی کردنەوەی شاکارەکانی رابردووناکاتو پیویستە شانۆ تازەیی خۆی لەفۆرمو ناوەرۆکدا بپاریزیت، ئارتۆ دەخوازیت جاریکی تر ئەو رۆحو ناوەخنو ناوەرۆکە بدۆزیتەوە کە ئەو شاکارە هونەریانەیان پیك هیناوەو لەریگەی ئەکتەری هاوچەرخەوە بگویزریتەوە بۆ بینەری هاوچەرخ، بەمەرجیك ناوەرۆکی شاکارە هونەریەکە بەشیوەیەکی نویَ تەرح بکریت کەهەم لەروخسارە کۆنەکەی دانەبرابیتو هەم خۆی لەبەندی ئەو روخسارە کۆنەش رزگار کردبیت. هەر لەم چوارچیوەیەدا، ئارتۆ لەو باوەرەدایەکە بەلیندەرایەتیە کۆمەلآیەتیو ئەخلاقیو ئیستاتیکیەکانی رابردوو، دەبنە هۆی لەناو چوونی رەگەزی بنەرەتی هونەر کەئەویش رۆحی ئاخافتنە، لەگەل ئەمەشدا باوەری بەهونەریکی یەك لایەنەو تاکگەرا نیە، ئارتۆ

دەلێت:هونەرمەند بەرۆچوونە نێو دەرونی خۆی، ئەو رەگەزە بنەرەتیە نادۆزێتەوە، بەلکو بەمەلەکردنو رۆچون لەنێو قولایی (عیرفان) دا یاخود لەریگەی بیر کردنەوە لەپانتاییەکدا کەلەپێش ویژدانە ترازاوو گۆشەگیرەکەیدا هەبووە، یان بەلێکۆلینەوە لەقولآیی ئەفسانە کۆنەکاندا، دەتوانێ ئەو رەگەزە بنەرەتیە بدۆزێتەوە، دابو نەریتو پەیمانە کۆمەلآیەتیەکان وەکو ئەوحەسارو حیجابانەن کەبنەرەتو هۆکارە سەرەکیەکان دادەپۆشن، دەبێ ئەو بەربەستو حیجابانە زۆر بێ رەحمانە بدرینو بروخینن بۆ ئەوەی روی راستەقینەی حەقیقەت (Horreur Sacree) ئاشکرا بێت.

لەم بەشەدا دەگەینە سەر جۆری بیرکردنەوەی ئارتۆ لەمەر چەمکی -ئیستاندنو ئیراندن-پیشتر باسی ئەوەمان کرد کە بەباوەری ئارتۆ، دەبێ شانۆ ئەمرۆییو هاوچەرخ بێو ئەفسانە کۆنەکان بەشێوەیەکی ئەمرۆیی زیندوو بکاتەوە، بەلآم ئەم ئیستاندنو ئیراندنە، هەمان روخسارە دیارەکانی ژیانی رۆژانە نیە، لەبەر ئەوەی پیویستە شانۆ جیاوازتر لەو روخسارە ئاساییانەی ژیان کاربکاتو

دەست بەرداری بابەتە پەسەندکراوەکانی ژیانی مرۆڤ بێت، لەبەر ئەوەی ئەو بابەتانە گرنگیان نیەو زۆر بەخێرایی کۆن دەبن، هەر بۆیە دەبێ شانۆ روخسارە دیارەکانی ئەفسانەکان نمایش بکات، لەبەر ئەوەی ئەو روخسارانە پایەدارو بەردەوامن، کەواتە لەلای ئارتۆ (ئیستاندنو ئێراندن) بەمانای روبەروکردنەوەی بینەرە لەتەك بابەتە گرنگەکان کە بەباوەری ئارتۆ بابەتە گرنگەکان، هەمان چۆنایەتی فەرهەنگیە، بەپێی بیرو باوەرەکانی ئارتۆ، ئەو چەمکەی لەحالی حازردا ئامادەیە، کۆی ئەو ناوەرۆکە جیهانیەیە کەلەسەربنەرەتی کۆنترین دەقە کۆنەکانی مێژوو شیکراوەتەوەو بەهۆی جیهان ئافەرینیو خەلیقەت ناسیە مەکسیکیو هیندیو یەهودیو ئێرانیەکانەوە هاتۆتە بەرهەم. شایەنی ئاماژە پێکردنە کەبەباوەری ئارتۆ، لێکچوونێك لەنێوان ئارەزووە نهێنیەکانی خەلكو ئامانجی شانۆی توندو تیژیدا هەیە، هەر لەبەر ئەمەشە کە بینەران بەتوندی دەکەونە ژێر کاریگەری ئەو شانۆیەو بەئاگا دێن، کەواتە شانۆ ئارەزووەکانی نێو نەستی بینەران دێنیتەدی.

لەسەردەمی ژیانی ئارتۆدا ئەو شتەی کە دیارو ئاشکرا بوو، مەترسی تەمومژاویو نیگەرانکەری کۆمەلگای ئەو سەردەمە بوو، ئەو مەترسیە وەکو دۆلیك بوو کەخەلکی لەسەر لیوارو قەراغەکەی بەترسو دلە راوکیوە بەرەو خوار تلیرو غل دەبونەوەو لەناو دەچوون. بەپیی ووتەی رەخنەگریك، ئارتۆ لەسەردەمی خۆیدا رۆلی پیغەمبەری ئاخر زەمانی لەئەستۆ گرتبوو، هەربۆیە رۆلی ئارتۆ لەنیوان دوو جەنگی جیهانیداو ویناندنی لەنیو روخسارە حەقیقیەکانی ژیاندا، تارادەیەك تەمو مژاویە، نەوەیەك لەنیوان مەودای دوو جەنگدا، بەهۆی سستی بیرو باوەرو یەقینەکان گرفتاری ناباوەریبوە، ئارتۆ لەو میانەییەدا دەیووت نەخۆشم، لەبەر ئەوەی کۆمەلگاکەم نەخۆشە، کەواتە ئەو نوینەری ئەو کۆمەلگا نەخۆشە بوو، کۆمەلگاکەی تووشی سەر شکاوییو ئاشوفتەیی دەروونی ببوو، سەردەمەکەی، سەردەمیکی کارەساتبارو قەیران زەدە بوو، بۆیە دەبێ شانۆ ئەو کۆمەلگایە دەرمان بکاتو بەسەر بێ قەراریو ناجیگیریە دەرونیەکاندا زال بیت، هەربۆیە وەکو

پێویست دەکات دەبێ پربێ لەهۆکارە بەهێزەکانی بنیات نانەوە، لەراستیدا ئارتۆ، حەقیقەتو مەترسی کارەساتیکی جیهانی وەسف دەکرد کەبەباوەری ئەو دەبوە هۆی نابووت بوونی جیهان، هەرخودی ئارتۆش وینەی ئەو چیرۆکە جیهانیە بوو.

ئارتۆ لەمەر ئاویتە بوونی بینەر لەگەل نمایش لەو باوەرەدا بوو کە پێویستە مەودای نیوان تەختەی شانۆو شوینی دانیشتنی بینەران نەمینێ، لەبەر ئەوەی نزیکی بینەران لەپانتایی روداوەکان دەبیتە هۆی ئاویتە بوونی لەتەك کەشیکی ئەفسوناویو سیحریدا، هەربەم شیوەیە شانۆ وەکو نەریتیك خۆی بەرجەستەدەکات: لەو نەریتەدا سەرجەم ئەکتەرەکانو بینەران هاوبەشن، لەبەر ئەوە هەمان ئەو شتەی نمایش دەکریت، بریتیە لەبنە رەتەکانی بوونی خودی بینەران. لەراستیدا، بینەر، شایەتی زیندەگی خۆیەتی.

شانۆی سونەتی رۆژ ئاوا، داوا لەبینەران ناکات کە ئامبازی پرۆسەکە بن، بەلکو بینەر لەو جۆرە بەرهەمەدا کەسیکی هەلچووە و تەنها شایەتی روداوەکانەو ئاویتە بوون لەنیوان بینەرانو ئەکتەرەکاندا روونادات.

بـەڵام لەشـانۆکەی ئـارتۆدا، بینـەر هاوبـەشو شـەریکی گەمەکەیـەو، بینـەرانو نمـایش، یەکـەیکی یـەکگرتوو پیـك دەهینـن. ئـەو گەمەیـە بینـەر دووچاری هـەلچونو دلـەراوکیی دەکات، هـەر لەبـەر ئەمەشە کە ئـارتۆ داوا دەکات سـنووری تونـدو تۆلـی نیـوان هۆلـی نمـایشو تەختـەی شـانۆ هـەلبگریتو چوارچیوەیەکی نـوێ ببەخشـیتە پانتـایی نمـایش، تـا بینـەران بکەونـە ناوەراسـتی کارەکـەونمایش دەوروبـەرو چـوار دەوری بینـەران بگریـت، هـەروەها ئارتۆ دەخوازێ دەق گرنگـی جـارانی نـەمینێ، لەبـەر ئـەوەی دەق دەبیتـە هـۆی سـنوردارکردنی ئەکتـەرو دەیبەستیتەوەو بەرگرە لەبەردەم داهینـانی ئەکتـەر، هـەروەها لـەو باوەرەدایـە کەتەختـەی شـانۆ دەبیتـە هـۆی جیگـیریی بینـەران لـە پیگـەیکی دیـاری کـراوی بینینـدا، یـان بەواتایـەکی تـر دەبیتـە هـۆی ئـەوەی بینـەر لەدەلاقـەیکی دیـاریکراوو سـنوردارەوە سـەیری نمـایش بکـات، لەئـەنجامی ئەمەشـدا، شـانۆو ژیـان ئاویتـەی یـەکدی دەبـنو هیـچ سـنوریك لـەنیوانیاندا نامینیت.

لەبەرئەوە، بەباوەری ئارتۆ، شانۆ کاریکی سیحر ئامیزوو ئەفسونیە، هەربۆیە نمایش بواریك بۆ پیرۆزاندن فەراهەم دەکاتو هەر بەمشیوەیە شانۆ حالآتی زیکرو بێ هۆشیو نەشوە بنیات دەنێ، یان بەمانیکی تر، بینەر بواریك بۆ بینینی خەیالو ئارەزووەکانی خۆی دەدۆزیتەوە کە ئەو ئارەزووانە بنەرەتی ژیانی بینەرە، لەئەنجامی ئەمەشدا باشترو جوانتر خۆی دەناسیت. جگەلە قسەکردن لەسەر تایبەتمەندی بنیاتنەرانەو کاریگەریی راستەوخۆی شانۆ، نابێ وابیر بکەینەوە کە ئارتۆ دەیەویت بینەران وەکو کاریکی رەهاو وەکو حەقیقەتیکی رووت لەشانۆ بروانن، بەباوەری ئارتۆ، شانۆ قوتابخانەی فیرکردنی بینەران نیە، تاسوود لەو فیربوونە وەربگرن لەژیانیاندا، گەر شانۆ هەلگری ئەو پەیامە بیت، بۆخۆی دروستکردنی مەودایەکی بەرفراوانە لەنیوان نمایشو بینەرانداو دواجاریش ئەو پەیامە بواری ئەفراندن لەشانۆ وەردەگریتەوەو سنورداری دەکات.

لەراستیدا، ئارتۆ لەلایەك ئاماژە بە پیویستی شۆرشگیری کۆمەلآیەتی دەکاتو لەلایەکی تریشەوە جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کەهەرگیز پیویست

ناکـات شـانۆ لەخزمـەتی فیرکـاریی‌و پـەروەردە کردندابیـت‌و بـۆ کاروبـارە سیاسـیەکان سـودی لیوەربگیریت، بـەباوەری ئـارتۆ، نـابیت شـانۆ جیگـەی تـۆپ‌و تـانك بگریتـەوە، دەبـێ شـانۆ، بنـەرەت‌و پیگـە گرنگـەکانی سـەردەمەکەی خـۆی نمـایش بکـات‌و سـەرجەم نـاکۆکی‌و ئـالۆزی‌و دژایەتیـەکانی ئـەو سەردەمە، پیشکەش بکات، نابیت پیگەیەکی لـەرزۆك هـەلبژیریت‌و راسـتەوخۆ بـەپیی هەلومـەرجیکی دیـاریکراو بکەویتـە پروپاگـەندەی سیاسـی، شـانۆ لەریگەی ئاشـکرا کردنـی نهینیەکانـەوە، دەتوانیـت بانگشـەی گۆرانکـاریی لـەقولایی بـیرو بـاوەرو داب‌و نەریتـەکان بکـات‌و ببیتـە هـۆی تیکدانـی بنەرەتـە چەسـپیوەکانی سـەردەمەکەی خـۆی، هەرلـەم رووەوە دەبیتـە میکـانیزمیکی چارەسـەرکەرو شـیفابەخش، بـەلام ئـەم چارەسـەرکردنە کـاریکی ئەفسـون ئـامیز‌و سـیحریە، یـان بـەمانایکی تـر شـانۆ پرۆسـەی رزگـار کردنی مرۆڤە لە تویکلی توندو قایمی کۆمەلگا، لەلای ئارتۆ (کاتارسیز) یـاخود پـاکژی‌و پـاکیزەیی دەرونـی، مانایکی ئەو تۆی نیە.

لەراستیدا، لەشـانۆکەی ئـارتۆدا بینـەر بـە ئـاگری نمـایش پـاکژ دەبیتـەوەو بەشمشـیرو بلیسـەی شـانۆی تونـدو تیـژی، زامـی رەشـی کۆمـەلگا دەسـوتینێ، ئـەم شـانۆیە، رۆحـی پـاکو بیگـەردی شۆرشـگیرایەتی بـەزیندویی دەهیلیتـەوە تالـەنیو مـادەو جیـهانی سەهۆل بەستودا، رەق نەبیتەوە، ئەم شانۆیە پردیکە بـەرەو کـەناری بینـەرانو، روخینـەری حەسـارەکانی تەنیایـەو دەبیتـە هـاودلو هـاودەمی مـرۆڤ، ئـەم شـانۆیە، دژی شـانۆی دەروون ناسـیە، ئـەم شـانۆیە لەپیناو (خودناسی(و دۆزینەوەی شوناسی راستەقینە لـەنیو حالەتـە دەرونیـە کۆمەلایەتیـەکاندا کاردەکـات.وەکـو پیشـتر باسمـان کـرد، شۆرشـی راستەقینەی ئـارتۆ، شۆرشـی میتـافیزیکیو شۆرشـە لەئەندیشـەو زاتـی مرۆڤایـەتیدا، هـەر بۆیـە دەبیـت ئـەم جـۆرە شۆرشـە لـەپیش سـەرجەم شۆرشـەکانی ترەوە ریگەببریتو ریگە بۆ هەر جۆرە شۆرشیکی تـر هەموار بکات.

هەر لەبەر ئەمەش، ئارتۆ دژی بەلینەدەرایـەتیو ئیلتیزامە سیاسیەکانی سیریالیەکان بوو، بـەباوەری ئـارتۆ شـانۆ دەتوانیـتو دەبیـت گۆرەپـانی شۆرشـیکی میتـافیزیکیو هـزری دەسـتەبەر بکات، ئەگـەر شـانۆ

ئـەم كـارە ئـەنجام نـەدات، زەمينــە بـۆ سـەرهەلدانى جەنگ و پەتاو قاتو قرىو كوشـتار فەراهـەم دەبـێ. لەبـەر ئــەوەى شـانۆ، ئـامرازى تـەقاندنى دومەلــە چلكنەكانەو ئەم ئازاديەى مرۆڤومرۆڤايەتى لەسـەر تەختەى شانۆ روودەداتو هاوكات پيويستى رودانـى ئەو ئەركە لەژيانى واقيعـدا، دەكوژينيتـەوە. شـايەنى ئامـاژە پيكردنـە ئـەم بـاوەرى ئـارتۆ دژى بيروراكــانى پيشـوويەتى، هاوكـات لەگـەل ئەمەشـدا، ئەوكاتـــەى ئـارتۆ دەربـارەى ئـــەم شـانۆيە ووتـارى بلاوكـردەوە، شــانۆى بۆلڤـار (كۆميديـاى دەروون ناســى)پانتــايى شـانۆى داگير كردبـوو، ئـارتۆ لـەو دەمـەدا دەيخـوازى شانۆ بگەرينيتەوە نيو جيهانى تراژيديا.

ئـارتۆ لەسـالى -1934-دا بـۆ ئـــەوەى وينەيـــەكى بەرجەسـتە لەشــانۆى توندوتيـژى پيشـكەش بكـات، دەقيكـى تراژيـدى نووسـى بـەناوى _Ley Cenci- كەلـە داستانيكى (ستاندال) وەرگيراوەو لە 6ى مانگى ئايـارى سالى 1935 دا، پيشكەشى كرد، لەم نمايشەدائارتۆ رۆلـى سەرەكى بينىو هەربۆخۆشى دەرهينەر بوو، چيرۆكى ئــەم نمايشـــە لەكەشــيكى ئــالۆزى ئــەخلاقى يــان بەواتايكى تر لەكەشيكى پر لە زينـاو قـەتلو تـاواندا

دەگوزەرێ، سەرجەم ئەمانەش لەزەینو زمانی ئارتۆدا بەمانای لەژێرپێ خستنی هەموو بەها ئەخلاقیەکانو دارمانی نەزمی کۆمەڵایەتی دەسەڵاتدارو ویرانکردنی رۆشنبیریو فەرهەنگی سەردەمە. بەڵام ئەو نمایشە لەبەر کەمی کاتو کەمی بواری تەمرینو راهێنان، نەیتوانی سەرکەوتن بەدەست بهێنێو جاریکی تر ئارتۆ بۆ بەرجەستە کردنی تیۆریەکانی بەناکامی مایەوە.

لەراستیدا، نمایشی _*Senci*_ جۆریک ئاگادار کردنەوەی کۆمەڵگای رۆژ ئاوایی بوو، بەڵام بینەر نەیتوانی درکی پێ بکاتو لیی حالی نەبوونو گالتە یان پێ ئەکرد، شایانی ئاماژە پێ کردنە کە ئارتۆ پاش ئەو شکستە، لەمەر دۆزینەوەی فەرهەنگی راستەقینە، رووی لەمەکزیك کرد.

هەمیشە ئارتۆ لەزەینیدا سەرقالی لیکۆڵینەوە بوە لەسەر چەمکی فەرهەنگو تیروانینی جیاوازیی لەمەر ئەو چەمکە بەرهەم هیناوە. لەو سەردەمەدا، ئارتۆ رای گەیاند کە کۆمەڵگای رۆژ ئاوایی لەسەرجەم ئاستەکانی سیاسەتو ئابووریو کۆمەڵایەتیو ئەخلاقیدا، روو لەکارەساتیکی گەورە دەنیتو ئەو کارەساتەش ریشەیەکی میتافیزیکی

هەیــە. هــەر لەبەرئەمــەش ئــارتۆ بــۆ دۆزینـــەوەی شوناســـی راســـتەقینەی مرۆڤایـــەتیو ریشـــەکانی حەقیقـەتو دانـایی بـەرەو مـەکزیك سـەفەری کـردو لـەلای نەتـەوەی سورپیسـتی (Tvahumava) مـەکزیکی دەسـت بەلیکۆلینـەوە دەکـاتو پاشـان دەچیتـە ولاتـی ئیرلەند، نیشتیمانی نەتـەوەی سیلت. ئـارتۆ کـەخۆی لـــەنیو کۆمەلگایـــەکی پارەپەرســـتو بەدرەوشـــتا دەبینیتەوە (ئەمەی لەنامەیکدا لەسالی 1932 بۆ لویی ژوێ نووسیوە) لەسالی 1935 دا بەرەو مەکزیك سەفەر دەکـــاتو دەخـــوازێ بەلگەیـــەك بـــۆ ســـەلماندنی تیۆریـەکانی خـۆی لەمـەر فەرهـەنگو میتـافیزیك بدۆزیتـەوە. هـەروەها دەیوویسـت لـەو سـەفەرەیدا لەســەر دابو نــەریتو ئاینــە هەتاویــەکان زانیــاری کۆبکاتــەوە کــە لەمــەر نووســینی - هلیۆگابــالْ - پیویستی پیی بووە، هـەر لەبەرئـەوەش دەسـتیکرد بەزانیاری کۆکردنەوە لەسەر دەقەکانی غەیب ناسیو دەرونگەراییو یاریی زۆرا (Tavot) مەبەستی ئارتۆ لەو ســـەفەرەدا دۆزینـــەوەی ســـەرچاوە رەســـەنەکانی فەرهەنگـە لەمـەکزیك دا و مەبەسـتی رزگـاربوونی مرۆڤـە لـەو نـامۆییو پووچگەراییـەی کەفەرهـەنگی

رۆژئاوا بەسەر مرۆڤدا دەیسەپینیو لەو باوەڕەدایە کە ئەو فەرهەنگە کەوتۆتە ژێر هێرشی خودای باوك سیفەتانەی مەسیحیەتو سەرجەم وینەو هیماکانی باوك سالاریی بالی بەسەر یاساو بڕیارە کۆمەلا یەتیەکاندا کیشاوە. ئارتۆش هەروەکو غۆغانو رمبۆ کە لەبەر بیزاریان لەرۆژئاوا، لەمەر دۆزینەوەی حەقیقەتو پاکیزەییو ریشەکانی ژیانو بنەرەتەکانی داهینان سەفەریان کرد، ئەویش ریگەی مەکزیکی گرتەبەر، بەئۆمیدی دۆزینەوەی ئەو نادیارەی لیی دەگەراو لەو باوەڕەدا بوو کە ئەو جیهانەی تییدا دەژی، کۆنو پەر پووت بوە، یاخود ئەم سەفەرەی بۆ دۆزینەوەی ماناکانی بوونو ناسینی ناوەخنی ژیانو فەرهەنگ یاخود لەمەر نەگەرانەوە ئەنجام دا.

ئارتۆ لەسالی 1936دا، دەگاتە مەکزیك. بەکونو قوژبنی ئەو ولاتەدا گەراو دەرونگەراییو ئاینە پڕ لەنهینیەکانو شەپۆلی رۆحو پیرۆزی دۆزیەوەو هەر لەویدا راستی تیۆریەکانی خۆی بۆ دەرکەوتو حەقیقەتی دروست بوونی شۆرشیکی سەراپاگیری بۆ مرۆڤایەتیو جیهان حەتمی لەقەلەم دا. (لەسالی 1955) دا پاش مەرگی ئارتۆ کۆمەلە وتاریکی

لەژێر ناونیشانی (les Tavabumavas_ لەمەر مــەكزیك)
بڵاوكرایــەوە، پـێش سـەفەرەكەی بـۆ مـەكزیك ئــارتۆ
رایگـــەیاندبوو كـــە فەرهـــەنگ دابـــراوە لــــەژیانو
چەمكیكی كەم ئەندامەو دەبێ فەرهەنگ پـاكیزەییو
زیندویەتی خۆی بدۆزیتەوە، بە باوەری ئـارتۆ وڵاتـی
مەكزیك كەنیشتمانی سورپیستەكانەو سەرزەمینیكی
دابــراوە لەناشـــرینیەكانی ئــەوروپا، لــەویدا شـــانۆ
دەتوانێ ژوانگەی راستەقینەی ژیان بدۆزیتەوە.

لەراستیدا، ئارتۆ یەكەمجار چاوی ئومیدی بریبوە
رۆژهـەڵاتی ئەفسـانەیی (لەژاپۆنــەوە تـاتبت) و لــەو
باوەرەدا بوو كە فریادرەسو ژیانی دوور لەمەترسیو
حەقیقەتیش لەرۆژهەڵاتەوە هەل دەكات. بەڵام وردە
وردە پــاش ئــەوەی بـــەوردی لیكۆلینـــەوەی لەســـەر
رۆژهەڵات ئەنجام دا، چیتر رۆلی ئەو ناوچەیە لەچاو
مەكزیك، كەمرەنگتر دەردەكـەوت. هەرچـەندە ئـارتۆ
لەدژی ماتریالیزمی رۆژئاوایی، نـارەزایی دەردەبـڕیو
لەوباوەرەدایـــە كـــە مادەگـــەرایی دەرئــــەنجامی دو
فاقیانـــەیی رۆژئاوایـــە كـــەبوار بەگەشەســـــەندنی
میتـافیزیك نـادات، بـەڵام لەگـەڵ هـەموو ئەوانەشـدا،
هیچ هۆكاریك بۆ هەلبژاردنی عیرفانو دەرونگـەرایی

وشـك هـەڵاتوو کەدەرئـەنجامی جودایـی رۆحو مـادەو جەستەو گیانە، نابینیتەوە. ئارتۆ، رۆژهەڵاتی رامانە تیۆریـەکانو رۆژهـەڵاتی پیگـەی دژایـەتی کردنـی جەستەو بەهەشتی ئەفیونی رەت دەکاتەوە.

ئەو، بۆ دۆزینەوەی فەرهەنگیکی بـەرزترو باشـتر لەفەرهـەنگی ئـەوروپا روو لەمـەکزیك دەکـات. بـەباوەری ئـارتۆ، فەرهـەنگی حـەقیقی مـەکزیکی،دەتوانیـت روبـەروی فەرهـەنگی درۆزنـی ئەوروپا بیتەوە.

ئارتۆ دەلیت: فەرهەنگی حەقیقی کە لەمـەکزیك دا لەدوی دەگەرا، پیویستی بەمیتافیزیکیـەت دەکـرد. ئـەوروپا پـاش دیکـارت، ریگـەی هۆشمـەندیو زانسـت هـەلدەبژیریتو فەرهـەنگ لەچەمکـە رەسـەنەکانی پیکهینانی دادەبریت. ئەوروپا لەو سەردەمەدا ئەوەی فـەرامۆش کـرد کەجوڵانـەوەی هـزر، دوو لایەنەیـە. لەناخـەوە بـەرەو دەرەوە دەجولیـت، پیـش ئـەوەی لەدەرەوە بەرەو ناوەوە بروات. ئەگەر ئەم پەیوەندیە دوو لایەنەیـە لەشـوینیکدا بپچریـت، ئـەوکات پـەیوەندی ژیـانو سروشـت دادەبریـتو ئەمـەش لەراسـتیدا بـارودۆخی ئەوروپایـە، لەبەرئـەوەی پەیوەندی لەگەڵ هیزەکانی ژیاندا، پچراوە. رۆخسارە

دیارەكانی زانست دەبێتە ڕێگریكی سەرەكی لەبەردەم پەیوەندی نێوان مادەو هزر، هەر لەبەرئەمەش فەرهەنگ دەمرێتو لەرێ بەدەردەچێت. ڕۆحیەتی شێكاریی زانستی، دژی شیعرە، و شیعر بۆ ئارتۆ بەمانای (ناسینی چارەنووسی دەرونی ئەندیشەیە).

فەرهەنگی ڕۆژئاوا، كتێبیو نووسراوو ئاخافتە، قسەیە، كەواتە فەرهەنگێكی مردوە، بەڵام فەرهەنگی حەقیقی، لەئامانجی ئەقڵانیەتو هۆشمەندیو لەدنیا دابراوە، هەر لەم میانەیەشدا، مرۆڤی ڕۆژئاوایی بوە بەدوو پارچەوە، بەڵام لەراستیدا، مرۆڤ یەكەیكی دابەش نەبوەو ئارتۆ دەزانێت كەكۆلۆنیالیزمو (ئیمپریالیزمی خۆویستانەی ئەوروپا) فەرهەنگی سورپێستەكانی خنكاندوە، بەڵام ئارتۆ لەو باوەڕەدایە، لەبەرئەوەی ئەو فەرهەنگانە بەتەواوەتی نەمردوون ، دەتوانن زۆر بەهێزتر لەرابردوو، زیندو ببنەوە. لەروانگەی ئارتۆوە، فەرهەنگی مەكزیك، (فەرهەنگ - بنەرەت) و فەرهەنگ، دەستپێكە. هەروەكو چۆن سورپێستەكان ئاراهو، بە (نەتەوە - بنەرەت) دەزانن، كەواتە پەیوەندیان بە بنەرەتە سەرەكیەكانی میتافیزیكەوە هەیە.

یـــەكێك لـــەهۆكارە ســـەرەكیەكانی حـــەزی لەرادەبـەدەری ئـارتۆ بـۆ سیســتمە دەرونگــەرایی‌و شیكاریەكان لەریگەی ژمارە و ئاماژەكان‌و لەریگـەی - زۆرا (Tavot) و (قیبـــالا) وە، هەســـت كردنـــە بەگۆشەگیری لەكۆمەلگای فەرەنسیدا، كە ئەو هەستە لـــەجاران زیـــاتر ئـــارتۆ نـــامۆ دەكـــات. هـەر لـەو سـەردەمەداو پـاش گەرانـەوە لەمـەكزیك لـــەكتیبیكی سەرســـورهینەردا بـــەناوی (Kes Nouvelles vevelations de Ietve - 1937) پیشـبینی كۆتایی پیهاتنی جیـهان دەكـات كـە لـەنیوان ئـاگریكی بـەتیندا، دەسـوتیت‌و دەتویتـەوە. ئـارتۆ لـەو كتیبـەدا بەزمانیكی پەیامبەرانەوە غەیبی قسـە دەكـات. بـاس لـەكۆتایی هـاتنی جیـهان دەكـات، خـۆی بـەنیردراوی خـودا، مەسـیح دەزانـێ، لەلایـەن خـوداو مەسـیحەوە قسە دەكات، بـەلام مەسـیحەكەی ئـارتۆ مەسـیحەكەی كاسۆلیكیەكان‌و پاپای گەورە نیە.

هەندێك كەس لەو باوەڕەدا بوون كە ئەو قسانەی ئارتۆ، سەرەتای شێتی‌و دێوانەیی‌یە. بەلام لەروانگەی هەندێكی ترەوە، شێتی ئـارتۆ، كاردانـەوەی شـێتیەكی سەرتاسەری‌و گشتی‌یە. لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، لەو جیهانـــەی كـــە تائەوپـــەڕی لەحەقیقـــەت

دووركەوتۆتــەوە، حـــاڵی بــوون لــەو حەقیقەتـــەی کەئارتۆ بانگەشەی دەکات، هەرگیز دەستەبەر نابێتو قسـەکانی ئـارتۆ دەبێتـە وڕێنـەی مرۆڤێکـی دێوانــە. جـارێکی تـر ئـارتۆ بـۆ دۆزینـــەوەی حەقیقــەتو بـۆ کەشف کردنی نهێنیەکانی - درۆئیدی - لەساڵی 1937 دا بـــەرەو ئێرلـــەندا، ســـەفەر دەکـــات. هـــەر لـــەم سەفەرەشدا، ئارەزوە دینیەکانی ئارتۆ سەرهەڵدەداتو خۆی بەخاوەنی راسـتەقینەی بانگەشـەکەری پـەیامی رزگـارکردنی جیـهان دەزانـێ، بــەناوی خــوداوە قســە دەکات، (بونی گشتی) بەخودا دەزانێو دورکەوتنەوەی جیهان لەو بوونە گشتیەو دورکەوتنــەوەی لەزاتیــەتی مرۆڤایــەتی بەفــەرامۆش کردنــی حەقیقــەتی خــودا دەزانێ، و هەر لەو میانەیەشــدا لەســەر وێنــەی بـاوك ســـالاریانەی خـــودای مەســـیحیەکان قســـە دەکـــات، نوقلانــەی بــەرپابوونی ئــەو شۆڕشــە جیهانیـــە دەدات کـــەزادەی ناکۆکیـــە بنەڕەتیـــەکانی میتافیزیکـــەو ئامـــــانجی روخـــــاندنی جیـــــهانو ســـــەرلەنوێ بنیاتنانەوەیەتی. بانگەشەی ئەوە دەکات کەنێردراوی حـەزرەتی مەسـیحەو قایلەبـەوەی هـەروەکو مەســیح لەمەڕ رزگارکردنی مرۆڤایەتی، خۆی بکاتە قوربانیو

هەر لەم بارەیەوە دەڵێت: مرۆڤایەتی لەدژی باوك - خودا و روحی پیرۆز- شۆڕش دەكات، لەو شۆڕشەدا، مەزهەبی كاسۆلیكی لەبەر بت پەرستی روو لە فەنابوون دەكاتو پاپای مەزنیش بە تۆمەتی خیانەت، بەمەرگ مەحكوم دەكرێ. بە باوەڕی ئارتۆ، لەنێو ئاگری ئەو شۆڕشەدا ناڕاستیەكان دەسوتێن، بۆئەوەی پێگەیەك لە مەڕ پاكیزەیی بێسنوری بوون دەستەبەربیت، سەرجەم ئەم توندوتیژیو بێرەحمیەش مەرجی گرنگو پیویستی ئەو شۆڕشەیە.

هەر لەمیانەی ئەو سەفەرەدا، پەریشان حاڵو سەراسیمە لەبەرئەوەی بەباوەری كۆمەڵگا، دژایەتی بریارە كۆمەڵایەتیەكان دەكات، بەدەستبەسراوی دەگیریتو رەوانەی شیتخانە دەكریتو بۆماوەی 9 ساڵ لەوێ دەمینیەوە. هەر لەو ماوەیەداو پاش دەرچوونی لەشیتخانە، لەهەلومەرجیكی پر لەمەترسیدا، باوەرە ئاینیەكانی جار بەجار دەگۆریتو هەندێجار باوەردارو خوداناسو هەندێ جاریش (لەسالی 1945) دژایەتی مەزهەب دەكاتو دەبیتە ئەو كەسە كافرەی كەهیرش دەكاتە سەر حورمەتی ئایینو خودا، بەلام دواجار ئەو باوەرەی

کەلەناخیدا بەرامبەر بەخودا و ئایین دروست دەبێ بــەزادەی لاوازیــی جەســتەیی‌و پەریشــانحالی خــۆی دەزانێ‌و دەلیت ئەم باوەرانەی مـن زادەی نەخۆشـی‌و رۆحی لاوازی منن.

لەویەك دوو سالەی کۆتایی ژیانیدا کەلەشــیتخانە دەردەچیــــت، لـــــەجاران زیـــــاتر لەفەرهـــــەنگی سەردەمەکەی د ادەبریت‌و چیتر سەرجەم نەریتەکانی ژیــان لــەژیر پیدەنیــت‌و خــامۆش‌و بیدەنــگ خــۆی لەقســەکردن دەپــاریزێ‌و لەبەرئــــەوەی بــــەدحالی بوونەکان پەرەنەسینێ‌و بۆئەوەی بەتەواوەتی لەژیان دابـبریت، چیـتر گۆشـەگیریی‌و تـەنیایی هـەلدەبژیرێ. یـاخود دەتوانــین بلیــن کــە - خــۆ دەکــوژێ - و لەو سەردەمانەدا، مانای لـە دوا مانگـەکانی ژیـانیدا، بـۆی دەردەکـــەویت کـــەبرا و هاوتـــای گیـــانی بـــەگیانی - ڤـــــان کوخـــــە - هەرئەمـــــەش بەقســـــەی (ئانـدرێ بریتۆن) دۆزینەوەی ناوەرۆکی دەقەیکە، کـە بـــۆ خـــۆی شـــاکاریکی مەزنـــە بـــەناوی: (le suicide de la societe-1997،Van cogh) بــە بـاوەرێ ئـارتۆ، ڤــان کــوخ خــۆی نەکوشــت، بــەلکو کۆمــەلگا کوشـتی، شـیت نــەبوو، بــەلکو کۆمــەڵ شــیتی کــرد.

کۆمـەلگا بـەزەیی بـەو کەسـانەدا نایەتـەوە کەبـەجیی دەهیلن‌و رەتـی دەکەنـەوەو بـەجۆریك سـزایان دەدات کەدوچاریی گۆشەگیری دەبن‌و بەراستی شـیت دەبـن‌و دواجاریش بەویستی خۆیان دەمـرن. ئـارتۆ لـەکۆتایی ژیـانیدا خـۆی وەکـو ڤـان کـوخ دەبینیـت‌و لـەو باوەرەدایە کەڤان کوخ لەمەر دۆزینـەوەی حەقیقـەت پشـتی لەکۆمـەل کـردوە. شـایانی ئاماژەپیکردنـە کـە کۆمـەلگا نـاتوانیت لەبەرامبـەر ئـەو کەسـانەدا بیدەنگ بی.

دەبی ئەو راستیە لە یادنەکـەین کەئەندیشـەکانی ئـارتۆو هـەندی جـاریش رەفتـارو هەلس‌وکـەوتی ناتـەباو دژ دەوەسـتانەوە، تەنانـەت بیروراکـانی ئـارتۆ سـەبارەت بـەهاولاتیان‌و هاوریکـانی و بەرهەمـەکان‌و شـانۆو دەرهینـان، دژ بەیـەك‌و پیچەوانەیـە. وشـەیك بەدوو مانا بەکاردەهینیت، بۆ نمونە ئەو دەمەی باس لـەویرانی دەکـات، هـەر ئەوکاتـە مەبەسـتی ئاوەدانکردنەوەیـە. هـەر لـەم بەشـەی ئـەم کتیبـەدا لەمـەر ئـەو نـاکۆکی‌و دژاتیەتیانـە دەنووسـین کەلەبیروراکانی ئارتۆ دا هەبوە.

ئـارتۆ بـە بـەردەوامی جـەخت لەسـەر یـەکرەنگی نمایش دەکاتەوەو دوبارەبونەوە رەت دەکاتەوە، بـەلام

ئەمـــە بـــۆ خـــۆی رەتکردنـــەوەی پرۆســـەکەیە، لەبەرئـــەوەی نمـــایش هـــەرچۆنیك بیـــت دوبـــارە دەبیتەوە، بەڵام ئەم دوبارەبونەوانە بـەباوەڕیّ ئـارتۆ لەئاستی رەسەنیەتی دەرونی نمـایش کـەم دەکاتـەوەو دواجـاریش بـەبن بەسـت گەیشـتنی داهینانـە، بـە بـــاوەری ئـــارتۆ بنیاتنـــانی کەســـایەتی لـــەنیو کەســـایەتیەکی دەرەکیـــدا پەنابردنـــە بـــۆ دەرەوەی چوارچیوەی شانۆو ئەمەش حالـەتیکی پـر لـەنامۆیی بۆ نمایشەکە دروست دەکات.

لـیرەدا، ئیمـە رەنگـە بگەینـە ئـەو ئەنجامـەی کـە رەت کردنەوەی یەکرەنگیو دوبارەبوونەوە، پیویست بەهەلقوڵانی بەردەوامی دەرونیو پیویست بەجۆریك لەکاری ئیرتیجالی بکات. بەڵام هەر خـودی ئـارتۆ لـەو باوەرەدایـە کەشـانۆ دژی ریکـەوتو ئیرتیجالـەو دەبـیّ لەمەر بنیاتنانی، بـەوردی بـیر لەهـەموو هۆکارەکـانی بکریتـەوەو زانسـتیکی هونـەری لەپشـت پرۆســەکەوە بیـتو ریتمیکـی وا هـەما هـەنگ بـەریوەی ببـات، کـە گەردیلە نەبینراوەکانی بەرهەمیکی شانۆیی لەخۆیدا ریـك بخـات، بـەوجۆرەی لەسـەمای نمایشـی بـالیدا دەیبینین. کاری ئیرتیجال بۆ خۆی مانایـاکی تایبـەتی

هەیــە کــە لــەویدا توندوتیــژی هەرکەســـە بێپـــەردەو ئاشــکرا دیــارەو لەســـاتی دروســت بوونـــی کـــاریکی ئیرتیجــالدا توندوتیــژیو ماناکــانی تــر بــۆ خۆیـــان لەدایك دەبن.

بەڵام لەشانۆکەی ئارتۆدا، ئەرکی سەرەکی نمــایش ئاشـکرا کردنـی توندوتیژیــەکانو پــەردە هەلمالینــە لەسەر نهینیەکانی پشت دابو نەریتــەکانی کۆمــەلگا. بۆئـــەوەی کۆمـــەلگا، نـــەتوانیت ئـــەو توندوتیژیـــە لــەخۆیدا حەشــار بــدات، دەبێ شــانۆ ئاشــکرا تــرو بــە بەرنامــە کــاری بــۆ بکــات، لــیرەدا جــاریکیتر خــودی ئارتۆ ئیرتیجال رەت دەکاتەوە بــەڵام وەکــو هۆکــاریکی پیویســتیش ئــەو چەمکــە جــەخت لەســـەر ئامــادەیی خۆی دەکاتەوە لەبنیاتنانی ئەوجۆرە نمایشەدا.

ئــەو دەمــەی کەســەرجەم دەســەڵاتەکانی کۆمــەلگا دادەرمیـنو ئــەو ســەردەمەی کــە شــانۆی توندوتیــژی ئەرکەکــەی خـــۆی بەئـــەنجام دەگـــەینیت، ئـــەوکات سەردەمی ئیرتیجال دیتــە پیـش. شــانۆ میکــانیزمیکی جدیــە بــۆ ئاشــکراکردنی بنەرەتـــە حەقیقیــەکانی میتــافیزیك بــەڵام ئیرتیجــال هاوکــاریی حەشــاردانو شــاردنەوەی ئــەو بنەرەتانــە دەدات. کەواتــە ئیرتیجــال دژی شـانۆیە، لەبەرئـەوەی هـــەم بـــەرگرە لەبـــەر دەم

ئــەوەی کەشــانۆ، شــانۆیکی توندوتیــژ بیــتو هـــەم لەئایندەیــەکی نادیـــاردا، لـــەپاش ســـەردەمی شـــانۆ دەردەکــەویت کــە ئــەوکات دەرکـــەوتنی زۆر پـــوچو بێهودە دەبیت، لەبەرئەوەی ئـەوکات ژیـان بـۆ خـۆی پراوپر بوە لەتوندوتیژی.

بەهـەرحاڵ بـــۆ ریگریکـردن لەدوبارەبوونـــەوەی نمـایش، پیویســـتە هـــەر نمایشـــەو تەنـــها یـــەك جـار پیشکەش بکریـت، ئـــەوکات نمـــایش دەبیتـــە بۆنـــەی جەژنو وەکو ئاهەنگیکی بێهاوتا سەرجەم بینەرانو ئەکتــەرو مـرۆڤو توندوتیـژی، پیکـەوە گـرێ دەدات. ئــارتۆ لــەکۆتایی کارەکــەو ریگەکــەیدا دەگاتــە ئـــەو ئەنجامەی کەبەبێ کەلك وەرگرتن لەئەکتــەر، ئــەرکی نمـایش بۆخـۆی لەئەسـتۆبگرێو بـەبێهۆکار، خــودی خــۆی حەقیقـــەت و مەبەســـتی خـــۆی بەبینـــەران بگەیـەنیت. بـەڵام بـۆ بەئـەنجام گـەیاندنی ئـەم کـارە هەولەکانی بێئاکام دەمینیـتەوەو پـاش سـەفەرەکەی بــۆ مـــەکزیك جـــاریکیتر شکســـت دەخـــواتو لـــەو ســـەردەمەدا ژان لویـــی بـــارۆ جوانـــترین گوزارشـــت لـــەئارتۆ دەکـــاتو دەلیـــت: (ئـــارتۆ روخســـاری راستەقینەی شانۆ و خودی ئارتۆ شانۆیە).

شــاياني ئامــاژه پيكردنــه، ئــارتۆ لەســـەرەتای ڕاگەیاندنـەکانیدا لەمـەر شـانۆ، بـاوەری بەریکـەوت و ئیرتیجالو ڕوداوە خۆرسکەکان هەبوە، بە بەردەوامی جەختی لەسەر گرنگی خـەیاڵو نەسـتی هونەرمـەند کردۆتـەوە لـەبنیاتانی شـانۆکەیدا، بـەڵام دواتـر هــەر خـودی ئـارتۆ ئـەو بیروراپانـە رەت دەکاتـەوە. ئــارتۆ دەیخـوازی شـانۆ وەکـو گـەرانی خوین بـەدەمارەکاندا، ڕیتمیکی ریکوپیك وەربگریّو بەهـەمان شـیوە سـود لەخـەیاڵ وەربگـریّو زانسـتو بوارەکـانی جەسـتەو کاریگەریی روناکیو مۆسیقا بەسەر جەستەدا لـەباتی شـانسو بـەخت دابنـیّ، بـۆ ئـەوەی شــانۆ لەســەر بنەرەتیکی وردو پتەو خۆی بنیات بنیّ.

بـەڵام، بـەچ شـیوەیەك زانسـتو شـیعر لەشـانۆدا ئاویتـەی یـەکتر دەبـن؟ ئــارتۆ لەشـوینیکدا ستایشـی مــەزنیی شــانۆ دەکــاتو لەشــوینیکیتر رەخنــە لەحالـەتی کۆنەپەرسـتانەو بـەبن بەسـت گـەیشـتووی شـانۆی ڕۆژئـاوا دەگـریّ: لـەژیر کاریگـەریی شـیوازی وردو بیرکاریانەی دەرهینانی شـانۆی بـالیدا، ستایشـی وردبینـیو ئـەکادیمی بوونـی دەرهینـەر دەکـاتو لـەو باوەرەدایـە کـە دەبـیّ، زانسـتیکی هونــەریی پالپشــتی لەبەرهەم هاتنی نمایشیك بکات.

ئـارتۆ پیـی وایـە کەزانسـت، لـەبواری شـانۆدا، ئەفسـونیکی گەشەسـەندوو جیگـیرە، دەرهینـان وەکـو زانستی سەرەکیو بنەرەتی لەبەرچاو دەگیریتو بـوار بۆ کاری ئیرتیجـالو هەرەمـەکی نامینیتـەوە، لەساتی دروست بوونـی نمایشـیکدا، گرنـگ دروسـت بوونـی کەشە ئەفسونیەکەیە. سەرەتا ئارتۆ لەو باوەڕەدا بوو کەریکەوت ئەو سیحرە دروست دەکات، بـەڵام دواتـر ئەو حەقیقەتەی بۆ ئاشکرا بوو کەتەنها زانست ئـەو هـیزەی تیدایـەو دەتوانـێ نەریتـە ئەفسـونیەکانی رابردوو، زیندو بکاتەوە.

ئـارتۆ دژی هــەموو جـۆرە ئـەدەبیکی تایبـەتیو سـەبکیکی سـەربەخۆیە، بـەڵام هـەر بـۆ خـۆی لەنووسیندا خاوەن سەبکیکی تایبەتیو پر لەخەیاڵو لیوانلیو لەوینەی ئەفسونیە، کـە ئـەم شـیوازە نزیکـە لـەجۆری ئاخـافتنی بریگسـۆن. ئـارتۆ پـاش هـەولیکی زۆرو بـەردەوام دەتوانـێ ئـەو شـیوازە لەنووسـیندا بدۆزیتـەوە، خوینـەری ئـارتۆ، بـەهۆی دەقەکانیـەوە هینـدە لـە وینـەو جیـهانی ئەفسـونی ئـارتۆ نزیـك دەبیتـەوە، کـەوەکو ئەوەیـە سـەیری نمایشیك بکـات. ئـارتۆ پـاش چـەند دیـدو بۆچونـی پیچەوانـە لەسـەر

گرنگی دەق لەشانۆدا، سەرئەنجام دەگاتە ئەو باوەڕەی کەئاخافتن یەکێکە لەهۆکارەکانی شانۆ بەڵام هۆکارێکی زۆر گرنگو سەرەکی نیە، لەشانۆکەی ئارتۆدا، دەرهێنەر لەسەروو نوسەرو نمایش لەسەرو دەقەوەیە، هەربۆیە لەتیۆریەکانیدا زۆر بەسووکی مامەڵەی دەق دەکات. لەگەڵ ئەوەشدا لەکاتی کارکردندا پەنا بۆ دەقە گەورەو بەناوبانگەکان دەبات. جیا لەمانە هەمووی، تائێستا هیچ نمایشێك بەبێ دەق بوونی نیەو نابێت. (تەنانەت ئەو کارانەی کەپشت بەدەقێکی نوسراو نابەستێت دواجار هێلکاریەکی زانستیو هونەریی پاڵپشتی لێدەکات) لەکۆتایشدا دەبێ بزانین کە، کەم کردنەوەی گرنگی دەق لە شانۆداو پاراستنی (شیعریەتی نمایش) ئەو شۆڕشەیە کە لەئارتۆ بەیادگار ماوەتەوە. ئارتۆ دەیووت: نمونەی زۆر ئاشکرا و رونی ئەم جۆرە نمایشەی لەشانۆیکی بالی لەسالی 1931دا لەپاریس، دۆزیوەتەوە.

لیرەدا دەتوانین ئاماژە بەوە بکەین کە دەکرێت بەهۆی ئاوێتەکردنی شانۆی بالی (کە لەسەر بنەرەتی جولەو ئاماژەو هێما بنیاتنراوە) لەگەڵ شانۆی رۆژئاوایی (کەپشتی بەدەقو ئاخافتن بەستوە)

ئـارتۆ بگاتـە ئـەوەی کـە دەیـەویت. لەراسـتیدا، ئـارتۆ بەتەواوەتی زمان رەت ناکاتەوە، بەلکو دەلیـت: دەبـێ زمـان، بەشـیوەیەکی کیمیاگەرانـە کاربکـات، هـەر لـەم میانەیەشدا شانۆی رۆژئاوا رەت دەکاتەوە، بـەڵام لـەو باوەرەشـدا نیـە کـە دەبـێ پشـت بەشـانۆی ئاسـیا ببەسـتینو لاسـایی بکەینـەوە، بـەلکو ئـارتۆ لـەو باوەرەدایە کەدەبێ شانۆی رۆژئاوا بۆئەوەی سـەرجەم هۆکارەکـانی دەربریـن بناسـیت، پیویسـتە شـیوازە ئاسیایەکانی نمایش بەباشی بناسیت.

بـەڵام سـەرجەم ئـەم ناکۆکیانـە لـەبیروراکانی ئارتۆدا، سەرچاوەکەی دەگەریتـەوە بـۆ زمـانی ئـارتۆ، کـەزمانیکی دوو رووە، لەبەرئـەوەی ئـارتۆ دەیـەویت ئـەو زمانـە ئاسـاییە تیـك بشـکینێو زمـانیکی نـوێ دروست بکـات، هاوکـات هـەر بـەو زمانـە ئاسـاییەش، شتی نوێ دەربربریت، بەڵام لەم ریگەیەدا ئارتۆ سـەری بـەر دیواریـك دەکـەویت کـەتراژیدیای ئارتۆیـەو سەرچاوەکەشی ئـەو ناکۆکیـە رەهایانەیـە کـەناکریت یەکلایی بکرینەوە.

زۆربەی رەخنەگران لەو باوەرەدان کەتیۆریەکانی ئـارتۆ پیچەوانـەی یـەکترێو تـەمو مژاویـەو

یەکگرتویەکی لۆژیکی تیدا نیە. بۆ نموونە - ژان پۆل سارتەر - رەخنە لەئارتۆ دەگریتو دەلیت: تیۆریەکانی ئارتۆ پر لەکەموکوریو ناتەواویە. بەلام ئارتۆ بۆ خۆی دەلیت: من تیۆریستم نەوەکو بەرهەلستکاریکی سیاسی. ئۆژن یۆنسکۆ لەبارەی ئارتۆوە دەلیت: زانیاریەکانی ئارتۆ ناتەواوەو کەموکوریەکی بەرفراوانی هەیە.

هەندیکیتر لەو باوەرەدان کەئارتۆ لەتیۆریەکانیدا گرنگی بەخەلکی نەداوە، یان بەواتایکیتر لەو باوەرەدان کە ئارتۆ لەواقیعی ژیانی خەلکی بیئاگایەو بەبێ گرنگی دان بەو واقیعە، ویستویەتی شانۆ وەکو ئاهەنگیکی هەمەگیر سەرجەم بینەرانو ئەکتەرەکان ئاویتەی سروتیکی ئەفسونی بکات. بەلام دەبێ بزانین کەبۆ گۆرینی شانۆ لەقۆناغیکەوە بۆ قۆناغیکیتر، پیویستە بینەران بگۆرین. یاخود دەبێ لەکاتی گۆرانیکی تازە لەشانۆدا گرنگی بەهەردولا بدریت. بەلام لەو دەمەدا، بینەران زۆر درەنگ لەمانای داخوازیەکانی ئارتۆ دەگەیشتنو زۆر بەخاوی بۆ ئەو مەبەستە ریگەیان دەبری، بۆیە ئارتۆ دەیوویست بەهۆی شانۆی توندوتیژیەوە ئەو بینەرە سادەیە ببزوینیو

سەرجەم داب‌و نەریتەکان‌و خوەکانی تیك بکشینیٚ، تەنانەت بەلایەوە گرنگ نەبوو کەبۆ ئەو مەبەستە بینەران بداتە بەرجنیو. لەبەرئەوەی لەو باوەرەدا بوو کەپاش تیپەرینی کات‌و سەردەم، بینەران ئەو نمایشە پەسەند دەکەن. کەواتە بینەرانی لەیاد نەکردبوو. بەلاّم دەیوویست شانۆ بەشێوەیەکی ئەفسونی‌و جادوگەرانە کاربکات، نەوەکو پاشکۆی واقیع‌و ژیانی ئاسایی خەلك بیت. هەر ئەو شانۆیەش، دەتوانیت بینەرانی بخاتە ژیر کاریگەریی خۆیەوە، هاوکات لەگەلٚ ئەمەشدا، دژی ئاویتەبوونی دیدگا سیاسیەکان بوو لەگەلٚ شانۆداو، لەبەرئەوەی سیریالیەکان پەیوەست بوون بە پارتی کۆمۆنیستەوە، بەجیهیشتن. بەلاّم شانۆ لەم سەردەمەی ئیمەدا جۆریك شانۆی بۆرژوازیی گۆشەگیرە، و بریختی تیۆریستی شۆرشگیرو ئارتۆ هەردوو لەو گۆشەگیریەدا، کاریگەریی خۆیان هەیە.

لیرەدا، پیویستە سەرچاوەکانی تیۆریەکانی ئارتۆ دیاری بکەین، بەتایبەتی لەزەمینەی شانۆی توندوتیژیدا، لەبەرئەوەی یەکیك لەو رەخنانەی

لەئارتۆ گیراوە ئەوەیە کەهەندیك لەتیۆریەکانی لەلایەن خەلکی ترەوە پیشتر پیشکەش کراوە.

ئارتۆ پیاویکی تەنهاو نامۆو گۆشەگیر بوو، هەر لەبەرئەمەش خۆی بەهاوتای (ڤیۆن)و (بۆدلیر)و (ئالان پۆ)و(ژیراردۆ نیروال)و(لۆتەرئامون)و (نیتچە)و (کیرکە گارد)و (هیلدرین)و (ڤانکوخ)، دەزانی. فەلسەفەی تاتۆئیزمی دەناسیو ریزی لەبیروراکانی بابایوحەنای سەلیبیو مارکی دۆسادی ئاژاوەگیر دەگرتو هەندیك لەرۆمانتیکە بەریتانیەکانی وەکو Mathew Gregory و (1824-1782) chavles Robert Maturin Lewis (1818-1775) دەناسیو ریزی لیدەگرتنو هەندی: رۆمانتیکی ئەلمانی وەکو بوخنەر (1813-1837) و هۆڤمەن (1776-1822) و کلاسیت (1777-1811)ی دەناسیو هەروەها ریزی زۆری لەداستایۆفسکی دەگرت. هەندیك لەهۆکارە بنیاتنەرەکانی شانۆی ئارتۆ لەبیروراکانی - سینیکا- (نووسەری تراژیدی میَ دیَ ئا) و لەشانۆی سەردەمی ئەلیزابیسیەوە (شکسپیر) وەرگیراوەو هەندیکیتر لەتیۆریەکانی لەگەلّ ئەندیشەی تیۆریستەکانی شانۆی نویدا، لەوانە لەگەلّ بیروبۆچونەکانی - (Adolphe Appia) و (Edward Gordon Graig) دا یەك دەگریتەوە.

شانۆکەی ئـارتۆ، نـاکۆکی نیـوان هـێزە سروشـتیو
میتـا سروشــتیەکانی لـــەچوارچیوەی توندوتیــژیو
تاوانبـاریی و خوێــنو دیوانــەییو، یـاخود شـانۆیکی
شێوە تاعونی، لەشانۆی سەردەمی ئەلیزابیسیەوە بـۆ
ماوەتــەوە، هــەر لەبەرهەمــە رۆمانســیەکاندا ئــەو
شـتانەی پەسـەندی کـردون بریتـی بـوە لەحەسـرەتی
لەکیس چوونی ئەو بەهەشـتەی کـەپاش نوقـم بـوون
لەچێژەکانی ژیاندا، سەرچاوەکانی ژیـانی راسـتەقینە
وەکـو کانیـەك کەدەسـتیکی ئـاژاوەگێر لیلـی کردبـێ،
قوراویی دەکات. هەروەها لەبەرئەوەی لەچوارچیوەی
بزوتنــەوە هونەریــەکانی - مـایرهۆلد (Meqevhold) و
گریـك (Graig) و ئیستانسلافسـکیدا گرنگـی بــەرۆلی
دەرهێنــەرو تــەوەریی بوونــی ئەکتــەر دراوە، ئــارتۆ
بـەچاوی رێـزەوە لـەو بزوتنەوانـەی روانیـوەو سـودی
لێوەرگرتـوون. لەگـەل هـەموو ئەمانەشـدا، دەتوانــین
ئامــاژە بــەوە بکــەین کـــەئارتۆ لـــەژێر کاریگـــەریی
تەوژمـەکانی (Futurisme) و(dadaism) و سـیریالیزمدا
دەستی بەکارکردوەو ئەمەش دەگەرێتەوە بـۆ ئـەوەی
کـە ئـەو تەوژمانـە سـەرجەم پیوانــەکانی پێشـوویان
رەتکـردەوەو تــەرحیکی تازەیـــان لەمـــەر دەربریـــن

هینایـه کایـەوە، شـانۆی دادائـیزمی کـەئالفریدژاریو گیـوم ئاپۆلینـەر رابەرایـەتی دەکـەن، پیگـەی مـەزنی دەق لەپرۆسـەی نمایشـدا رەت دەکاتـەوە و لەوباوەڕەدایـە کـەلۆژیکی ساردو سـرو بیگیـانی دەق حەقیقەتـەکانی ژیـان لـەقالبیکی وشـکدا دەبەسـتیتەوە. ئـەو شانۆیە گرنگی بـەرۆلی خـەیاڵ دەداتو خـەیاڵ بەبنیاتنـەری دنیـای دەرونـیو بەشۆرشیکی دەزانیَ بەرامبـەر بـەبریارو یاسـاو دابو نەریتە سواوەکان. سەرجەم ئەمانە نزیکایەتی لەگەڵ تیۆرەکـانی ئـارتۆدا هەیـەو بگـرە هـەر خـودی ئـەو تیزانە لەشانۆکەی ئارتۆدا بەرچاو دەکەونەوە.

ئـارتۆ (بەپیچەوانـەی روسـەکانی پـاش شـۆرشو بریختەوە) داوای شانۆیکی سیاسی ناکات، ئارتۆ داوای شـانۆیەکی دابـراو لەئامانجـە کۆمەڵایـەتیو شۆرشـگیرانەکان ناکـات، بـەلکو خوازیـاری شـانۆیکی سـیحر ئـامیزو میتافیزیکیـە. بـە بـاوەری ئـارتۆ (هـەروەها گریـك) شـانۆ پیکهاتیکـە لەجولـەو سـەماو لەسـەردەمی رینسانسـدا روی لـەدارمان کـردوە، یـان بەمانایکیتر لەو سەردەمەدا شانۆ بۆتە مەیدانیك بۆ کـاری دەروونناسـیو بۆتـە چـەمكیكو میکـانیزمیکی ئـەدەبی. ئـەو شـانۆیە دیـلو ئەسـیری رەوتـە

دەرونیـــەکانو هەلچونـــە دەرونیـــەکانو سیســـتمە ئاکاریەکانی کۆمەلگای رۆژئاواییە.

لەگـــەلّ ئەمەشـــدا، شـــانۆی رۆژهـــەلات، زیـــاتر پـــەیوەندی بەئەفســـانە کۆنـــەکانو بەمیتافیزیکـــەوە هەیەو ئاویتەی عیرفانو سەرچاوە ئاینیـــەکان دەبیّو رۆلـی ئـەم شـانۆیە پاکژکردنـــەوەو دەرمـــانو شـــیفای رۆحەو سیحر ئامیزو کیمیاکارە. کاریگەریی هونـــەری رەش پیســـتەکانی ئـــەفریقیا بەســـەر (مۆدیلیـــانیو بـراكو پیکاسـۆ)ەوە، هونـەری وینەکیشـــانی لـــەقالبی کـــاریکی هونـــەری بـــەدەرکردو لەشـــیوەی کـــاریکی سـیحریدا بەرجەسـتەی کـرد. ئـــارتۆش هـــەمان ئـــەو کاریگەریـــــەی دەخـــــوازیو دەیوویســـــت ســـــەمای رۆژهەلاتی کاریگەریی لەسـەر شـانۆ بـەجیّ بـهیلیتو ئەوجۆرە شۆرشە بەرپا بکات. کەواتە شانۆ بـۆ ئـارتۆ مەبەسـتو ئامـــانج نیـــە، بـــەلکو وەســـیلەیەکە بـــۆ لەقالبدانەوەی دوبارەی ژیانو بنیاتنانوەی زیندەگی، بەلام لەکۆتایشدا شانۆو ژیان بەهاوتای یەك دەزانیّ.

تـا ئـیرە بـاس لەوکاریگەریانـە کـرا کـەبیروراکانی ئارتۆی ئاراستەکردوەو لیرەشـــەوە بـاس لەکاریگـەریی ئارتۆ دەکەین بۆ سەر شانۆی پاش خۆی..

پێش ئـەوەی بـاس لەهـەر شـتێکی تـر بکـەین، پێویسـتە ئـەوە بزانـین کەسـەرباری ئـەوەی ئـارتۆ دەرهێنـەرو ئەکتـەرێکی سـەرکەوتوو نـەبوە لـەماوەی ژیانیدا، بەڵام پاش خۆی کاریگەریـەکی درێژخایـەن‌و قولی لەسـەر شـانۆ بەجێهیشـتوە. سـەرباری ئەمانـە، ئـارتۆ تیۆریست نیـە، یـاخود داهێنـەری سیسـتمێکی فەلسـەفی نیـە لەمـەر شـانۆ، بـەلکو شـاعیرەو خـاوەن دیدگای تایبەتیەو نووسـینەکانی لەسـەر شـانۆ زیـاتر وەکو هێلکاریەکی دیـاریکراو یـاخود وەکـو بەرنامـەو (مانیڤیست)یکی تایبەتیە لەمەر شانۆ و هاوکات پـڕە لـەناکۆکی‌و ڕای پێچەوانـە، بـەڵام لەبەرئـەوەی بیروراکـانی ئـارتۆ لـەقالبی هیـچ سیسـتمێکی پێشووتردا، ناگونجێن، کەواتە تیۆریەکانی بـۆ خۆیـان دەولەمەند و پڕمانان، و هـەر لەبەرئەمـەش نـاکرێت ڕۆڵی ئارتۆ فەرامۆش بکەین. گرنگی دیدگاکانی ئارتۆ لـەوەدا خۆیـان دەبیننـەوە کەهـەر جـارەو لەسەردەمێکی جیاوازداو لەسـەر دەسـتی شـانۆکارێکی جـدی زینـدو دەکرینـەوەو پراکتیـك دەکریـن. گرۆتۆفسکی کەزۆر قەرزارباری ئارتۆیە دەڵێت (ئارتۆ، شـاعیر)ی مـەزنی شـانۆیە، ئـارتۆ شـاعیری ئـەدەبی درامانیـە: (هیـچ شـێوازێکی بـەجێ نەهێشـتو هیـچ

هونـەریکی تـازەو راسـتو دروسـتی لیبـەجێ نـەما، ئـەوەی لـەئارتۆ بـەجیماوە هـەندیك دیدگـای قـوڵو هیما ئامیزو پر لەنهینیە).

لەگەڵ هـەموو ئەمانەشدا، بـە بـەردەوامی بـاس لەکاریگـەریی - شـانۆ و هاوتاکـەی - کـراوە لەسـەر شـانۆی هاوچـەرخ و زۆرجـاریش بـەزمانی ئـارتۆوە ویسـتویانە بـۆ کـارە شـانۆییەکانی خۆیـان موبـەریر بهینەوە. ئەمەش لەبەر نزیکیو کاریگـەریی ئارتۆیـە لەسـەر گشت رەوتـە هونەریـەکانی پـاش خـۆی. بـۆ نمونـە: شـانۆکەی سـامۆئیل بیکیـت، شـانۆی دارمـانو لیـك ترازانـە، بـەڵام شـانۆکەی ئـارتۆ دوبـارە لـەدایك بـوونو زیندوبونەوەیـە، هاوکـات ئـەو دوو شـانۆیە لـەخالیکدا یـەك دەگرنـەوەو دەتوانـین بلیـن زۆر لەیەکتریش نزیکن. لەلایەکی ترەوە هەندیك شانۆکار لـەچوارچیوەی کارەکانیـاندا بانگەشـەی ئـەوەیان کـردوە کەشـانۆی دەروونناسـی دەتوانـێ لەگـەڵ شـانۆ توندوتیژەکـەی ئـارتۆدا پـەیوەندی دروسـت بکـات، بەڵام لەگەڵ هەموو ئەما نەدا، دواجار لەم سەردەمەی ئیمەدا، شانۆ دەتوانیت وینەی ئەو ئاگاییو هۆشیاریە بکـات کـەهاوولاتیان لـەپاڵ مەترسـی کارەسـاتی

تەقینەوەی ئـەتۆمیدا، هەسـتی پیدەكـەن‌و دەتوانیـت لـەو سـەردەمە پـــر لەمەترسـیەدا، بینــەر روبــەروی هیزو چیژەكانی ژیان بكاتەوە.

لەراســتیدا زۆر قورســە گــەر كەســیك بیــەویت بـــەپیی تیۆریـــەكانی ئـــارتۆ كاربكـــات. هـــەر لـــەم میانەیەشدا هەریـەك لـە (رۆژێ بلیـن – R.Blim و ژان لویـــی بـــارۆ – J.L. Bavvault و ئـــارتور ئـــادمۆڤ A.Adoamov) هەرســـیكیان زۆر بەباشـــی ئارتۆیــــان دەناسی‌و خۆشیان دەویسـت‌و هەركەسـیان بـەجۆریك سودی لەتیۆریەكانی ئارتۆ وەرگرتـوە، بـەلاّم هـەرگیز باسیان لەوە نەكردوە كـە سـودیان لـەئارتۆ وەرگرتـوە لـــەكارە شـــانۆیەكانیاندا، رەنگـــە هـــۆی ئەمـــەش بگەریتەوە بۆ ئەو حەقیقەتەی كەبـەهیچ شـیوەیەك نـــاكریت ســـەرجەم تیزەكـــانی شـــانۆی توندوتیـــژی لەبەرهـــەمیكی شـــانۆیدا بەكاربـــهینریت، هـــەر لەبەرئەمـەش دەبیـت لەنمایشـیكدا سـود لەهـەندیك لـەو تیزانـە وەربگـیریت. لەگـەڵ هـەموو ئەمانەشـداو هەرچـــەندە بەتـــەواوەتی كـــەلك وەرگرتـــن لەگشـــت تیزەكانی ئـارتۆ لـەكاریكدا دەسـتەبەر نـابیت، بـــەلاّم شـــانۆكەی ئـــارتۆ بەشـــیوەیەكی بـــەربلاّو كاریگـــەریی لەســـەر شـــانۆی هاوچـــەرخ بەجیهیشـــتوە: شـــانۆی

توندوتیـژی کاریگـەریی لەسـەر شـانۆی (هـاپنینگ - happening، و شــــانۆی دەروونناســــیو شــــانۆی گرۆتۆفسکیو کاریگـەریی لسـەر پیـتر بـروكو لەسـەر Living Theatve و کاریگـەریی لەسـەر گشـت نووسـەرە نویگەرەکانی سـالی 1945 بـەدواوە بەجیهیشـتوەو ئـەم کاریگەریـــەش زۆر روونو ئاشـــکرا دیـــارە. هـــەر لەبەرئەوەشـە کەشـانۆی هاوچـەرخ جـەخت لەسـەر جەسـتەی ئەکتـەر دەکاتـەوەو لـەبواری دەرهینـاندا چیتر کۆتو بەندە دیاریکراوە بریار لەسەر دراوەکان تیـك دەشـکینرینو نمـایش تـا دیـت لەئـەدەب جیادەبیتەوە، بەڵام ئەم کاریگەریانـە زۆر سـنوردارەو زۆربـەی شـانۆکارەکان ناگریتـەوەو زۆر کـەس تائیستاش بەپیی ریسا کۆنەکان کاری نمایش دەکەن. لیرەدا دەپەرژیینە سەر ئـەو خالـە هاوبەشـانەی کـە لەنیوان شانۆکەی ئارتۆو شانۆی ئەوروپای رۆژهـەلات دا هەیە.

شانۆ لای ئارتۆ بەتەنها پرۆسەیکی هونەریی نیە، بەلکو میکانیزمیکی راستەوخۆی کاریگەریە بۆ سـەر بینـەرانو بەخەبەرکردنـەوەی هـیزە بیئاگاکانیانـە.

(Total) بـەمانای شـانۆیکی سـەراپاگیر - Happenin-

هـەمان ئامـانجی هەیـەو دەخـوازێ کەسـنوری نیـوان بینـەرانو ژیـان هـەلبگیریت تـا بینـەر بتوانیـت لەنمایشەکەدا بەشداریی بکاتو ئەوکاتەش دەکەویتـە ژیـر کاریگـەریی ئـەو هونـەرەوە. بـەلام ئـەوەی لـەم جۆرە هۆنەرەدا بایەخی پیدەدریت کاری بەریکەوتو ئیرتیجالە کەئەمە دژی بیروراکـانی ئارتۆیـە. هاوکـات هـاپینینگ، بزوتنـەوەی شۆرشـیکی سیاسـیو کۆمەلایەتی‌یە دژی کۆمـەلگای پیشەسـازیو سیسـتمی دەسـەلاتی رۆژئـاواو دژی هەمـەجۆرە سانسـۆرو دژی پشـکنینی بیروباروەکـانو دژی دەسـەلاتی پۆلیـس مەداریو جەنگو خوینرشتە، بەلام ئارتۆ هـەر هیـچ نـەبیت، لەسـەرەتادا کەسـیکی سیاسـی نی‌یـە، بـەلکو خـۆی لەسـەرو سیاسـەتەوە دەبینیتـەوەو لـەو باوەرەدایـە کـەپیش گۆرینـی جیـهانو ژیـان، دەبـێ مرۆڤایەتی بگۆردریت، یانی بەواتایکی‌تر ئـارتۆ داوای جۆشدانی شۆرشیك دەکات لەنیو دەرونو لەنیو تاکە کەسـداو هاوکـات خوازیـاری تیکشـکاندنو گۆرینـی جەسـتەیەو لـەو باوەرەدایـە کـە جەسـتەی رزیـوی مرۆڤ پیویستی بەوەیـە جـاریکی‌تر لـەدایك بیتـەوە. لەراستیدا ئارتۆ خوازیاری ژیـانیکی راسـتەقینە بـوو، کـە لـەو بـاوەرەدا بـوو جەسـتەی نـەخۆشو حـەزە

سیکســیەکانی ئــەو جەســتەیە ریگــری ســەرەکی دەستەبەربوونی ئەو ژیانەن. هەروەها پیی وابوو کە کۆمــەلگای پۆلیسـیو ئیمــانی ریژەیــیو فیرکاریــە رەسمیــەکانو دەروونناســی، مــروڤ لەگەیشــتن بەئامانجە مەزنــەکانی بــەدور دەگریـت. هــەر ئــەو ریگرانــەش بــوە هــۆی کوژرانــی ئــەو کەسانەی کــە دەیانوویست لەمــەر گەیشتن بەئامانجە مەزنــەکانی ژیــان، ســەرجەم ریگرەکــان تیــك بشــکینو دوا پالەوانەکانی ئەو جۆرە کەسانەش بریتین لەڤانکۆخو لۆتەرئامون. بەلام ئارتۆ بۆ رزگاربوونی مـرۆڤ لـەو کـۆتو بەندانــەو لەمــەر گۆرانکــاریی جەســتەییو دەروونی، شانۆی توندوتیژیو سەما بەتاکە چارەسەر دەزانیو خودی ئـارتۆش بـۆ سـەرکەوتن بەسـەر ئـەو دوژمنانانـەی لەجەســتەیدا خۆیـان حەشـار دا بـوو، چـەند جـۆرە ویردیکـی سـیحر ئـامیزی داهینـا بـوو کەهەر جارەو بەجۆریكو بەیارمەتی چەند ئاماژەو هیمـایکی سـەیرو سـەمەرە، دەیخوینــد هــاپینینگ جۆریکــی تریشــی هەیــە کــە ئیلــهامی لەشــانۆی دەروونناسی وەرگرتوەو رۆلـی ریکـەوتو ئیرتیجالو ئاویتــەبوونی بینــەرانو گەمــەی ئەکتــەرەکان لــەم

شـانۆیەدا شـتیکی سەرسـورهینەر نیـە. بـەڵام شـانۆی دەروونناسی کەگرنگی بەتوانسـتی شـانۆ دەدات لەمـەر وروژاندنی بەرامبەرەکەی، هەر لەبەرئەوە چـاودیری تاك دەکات بۆ تەبا بوون لەگەڵ دەوروبەرو جیهانداو لـەو باوەرەدایـــە کـــە دەرمـــانو چارەســـەری دەردو مەینـەتی مـرۆڤ ئـەو تـــەبایيو سازشـــەیە، ئەمـــەش لەکاتیکدایە کەئارتۆ داوای ئـاژاوە نانـەوەو خوازیـاری یاغی بوونو شۆرشـیکی بنەرەتیـە. هـەندێ کەسـیتر ویســـتویانە لـــەنیوان شـــانۆکەی ئـــالفرید ژاریو دیدگاکانی ژاکوب لویی مۆرنۆدا. Jacob Levy Moveno- (1893-1974 دامەزرینەری شانۆی دەروونناسی) کـە لـەو باوەرەدایــە شانۆچارەســەر کـــەرو فەلســەفی بیــت، لیکچوونو نزیکیەك بدۆزنەوە، مۆرنۆ بۆ ماوەی سـێ ســالّ بەریوەبـــەری شـــانۆی ڤیـــەننا بـــوەو دەلیـــت، بەدووجۆر خۆمم دەرمانو چارەسەر کردو، ئـەو دوو جـۆرەش نوانـــدنو دەرمـــانو چارەســـەری بینەرانــە. بیگومان لیکچونیك هەیە لەنیوان هاپینینگو شانۆی دەروونناسـیدا؛ لـەو لیکچونانــەش دەتوانـــین ئامـــاژە بەهەلینجانو وروژادنی هیزی ئیرتیجالیەتی شاراوەی نیو نەستی تاكو کۆمەڵ بکەین. بەڵام جیاوازیی ئەو دوانـە لەوەدایـە کـەمۆرنۆ، مەبەسـتی چارەســەرکردن

لـەباتی ئامـانجی هونـەریی دادەنـێ. ئـارتۆش بـــاوەری بەئەرکی چارەسەر سـازی هونـەر هـەبوو، بـەڵام ئـەو دەرمـــانو چارەســـەرەی ئــــارتۆ بنــــەرەتیترو قولـــترە لەدەرمانی شانۆی دەروونناسی.

شانۆی - Actors studio- ی ئیدوارد ئالبی(Edward Aldee)لەشـانۆی دەروونناسـی نزیکـە. و شـانۆیکە پـر لەتوندوتیژیو یـاخی بـوونو ئـالۆزیو قـەیران و پـر لەکیشمەکیشو ئاژاوەیەو نمایشیکە لەحالەتی ورینەو دل رەقـــی. بـــەڵام توندوتیژیـــی شـــانۆکەی ئــــالبی، ریژەییەو بەتەنها پالنـەری جەسـتەو گیانـە، هاوکـات ئـەو توندوتیژییـەی کـەئارتۆ باسـی دەکـات، کـاریکی میتــــافیزیکیو وروژینـــــەری رۆحــــــەو نمونــــەی بەرجەسـتەی ئـەو توندوتیژیـەش لەشـانۆیی (مــارا – ســـاد sade – Marat)ی نووســـینی: پیتــــەرڤایز (Peter weiss) لەدەرهینانی پیتەربروك، کەمیراتگریکی تری ئارتۆیە، بەرونی دەبینریت. ئەکتەری پیتربروك دەیەویت لەریگەی جەستەوە (بەشیوەیەکی فـیزیکی) لەســـەر بنــەرەتی شـــیوازە رۆژهەڵاتیــەکان، توانـــای میتافیزیکی نمایش ئاشکرا بکات.

دامەزرینەرانی – Judith Malina – و - Juliam Beek-
(Theliving Theatre) شانۆی زیندوو، شانۆی ژیان، پشت بەئارتۆو مایرهۆلدو پیسکاتۆر دەبەستن. ئەو شانۆیە لەسالی 1946 دامەزرا، بەلاَم دوانزە ساڵ پاش ئەمەو لەسالی 1978 دا کەبەدریژایی ئەو ماوەیە، شانۆی ژیان لەمەر شیوازە تایبەتیەکانی خۆیو پەیوەندی هیزەکانی ژیان، لیکۆلینەوەو کاری جدی ئەنجام دابوو تاپەیامی راستەقینەی شانۆ بگەرینیتەوە بۆیو شانۆ بکاتە هۆکاریك لەمەر گۆرینی مرۆڤ، ماری ریچارد(Mary Richards) وەرگیرانەکەی خۆی لەسەر -شانۆو هاوتاکەی - بۆ بنیاتنەرانی ئەو شانۆیە خویندەوەو کاریگەریەکی قولی لەسەر شانۆی ژیان بەجێ هیشتو ئەو شانۆیەی بەرەو راستگۆییو ئاراستەیکی مەبەستدارو دەولەمەندو روناکتر بەرێکرد. لەو کاریگەریانەی ئارتۆش لەسەر ئەو شانۆیە دەتوانین ئاماژە بەو گۆرانکاریانە بکەین کەلەچوارچیوەی شانۆی ژیاندا رویدا لەوانەش:
گرنگی دان بەئەکتەر و جەستەی ئەکتەرو بایەخدان بەهیزە رەمەکیەکانی مرۆڤو لەبەرچاونەگرتنی ئەقڵو وینەکردنی نمایش وەکو ئاهەنگیکی بەکۆمەڵو نەهیشتنی مەودای نیوان هۆڵو تەختەی

شانۆو پیشکەش کردنی نمایش لەهەر شوینیکدا بەبێ بەســـتنەوەی بەشـــوینیکی تایبەتیـــەوە. هـــەروەها لەشانۆی ژیان یاخود (لیڤینگ)دا بەئاشــکرا دەتوانـین چـەمکی (خـیرو شـەر) بناسـینەوە، کـە ئـەم دووانـە چەمکیکی گرنگی تیۆریـەکانی ئـارتۆ پیـك دەهینـین. ئـەو چەمکـە بـۆ خـۆی لـەژیر کاریگـەریی تەریقـەتی عیرفانی هەسیدیزم (Hassi disme)ی یەهود دایە. بەلام شــانۆی ژیــان، لــەرووی کۆمەلایەتیــەوە پیگەیـــەکی دیـاریکراوی هەیـەو لایـەنگری جۆریکــە لەسیاســەت کەلەئــەنجامدا ئــەو شــانۆیە دەبیتــە نــاوبژیوانیکی فریشــتە ئاســاو دەســت دەکــات بەستایشــی ئاشــتیو هاوریـەتیو رەتکردنــەوەی توندوتیــژیو بانگەشــەی ئــازادی مــرۆڤو بــەرپاکردنی حکومــەتی خـــیرو دادپــەروەریی دەکــات لەســەر روی زەمــین، دواجــار سەرجەم ئەمانە لەگەلّ بیروراکانی ئارتۆدا ناگونجیو هـەر لەویشـەوە جیـاوازیی ئارتۆمـان زیـاتر بــۆ روون دەبیتەوە.

ژیـری گرۆتۆفسـکی Jerzy Grotowsky(- 1993، 1999) کە لەسالی 1959دا دەستی بەکاری شانۆ کـرد، لەسـالی 1960 دا بەهۆی خویندنەوەی وتارەکانی ئارتۆوە بەئاگا

دیت، بەڵام تا پێش ساڵی 1964 کتێبەکەی ئارتۆ (شانۆو هاوتاکەی)ی نەخوێندبووەوە، بەڵام گرۆتۆفسکی دەڵێت: کارو تیۆریەکانی من نزیکە لەهەندێك لەبیروراکانی ئارتۆ. بە باوەری گرۆتۆفسکی (هەموو دەقێکی حەقیقی شانۆیی، ئارامی دەشێوێنێ‌و نەست لەژێر گوشار رزگار دەکات‌و لەئەنجامدا جۆرێك یاغی بوونی مەعنەوی‌و دەرونی بەرپا دەکات‌و ئەویاغی بوونەش کاتێك دەگاتە ئامانجی خۆی، کەرەفتارێکی پاڵەوانانە ببەخشێتە بینەران) هەر لێرەدا زۆر بەروونی دەتوانین ئاماژە بەکاریگەریی ئارتۆ بکەین بۆ سەر گرۆتۆفسکی‌و تیۆریەکانی‌و گومان لەوەدا نیە کە لێکچونێکی زۆر ئاشکرایان لەنێوانداپە، لەوانەش: گرۆتۆفسکی لەوباوەرەدایە کەشانۆ کارێکی پیرۆزەو پاکژکەرەوەی مرۆڤایەتیە، گرۆتۆڤسکی گرنگی زۆر بەخۆراهێنانی جەستەیی ئەکتەر دەدات‌و لەو باوەرەدایە کەبۆ دەستەبەرکردنی کارێکی رۆحی یاخود لەمەر گەیاندنی پەیامێك لەرێگەی جەستەوە، راهێنانی جەستە زۆر گرنگەو لەنواندنی گرۆتۆڤسکیدا ئەکتەر دەبێ بگاتە حاڵەتی بێهۆشی‌و نەشوە (گرۆتۆڤسکی سەفەری کردوە بۆ ئاسیای

ناوەراستو چینو لەجۆری نواندنی رۆژهەلاتی بەئاگایە) هەروەها بایەخ بەپاراستنی وردی زانستیو بیرکاریانە دەدات لەبەرهەمهینانی نمایشداو لەوباوەرەدایە کە هەر کاریکی نواندنو دەرهینان دەبیّ زانیاریەکی وردی هونەری لەپشتەوە بیت، بەکارهینانی دەق تەنها وەکو خالی دەرچوونو گۆرینی پەیوەندی هۆلّو تەختەی شانۆ و لەبەرچاوگرتنی نمایش وەکو نەریتیکی پیرۆزو روکردنە ئەفسانە کۆنەکانو زیندوکردنەوەی ئەو ئەفسانانەی کەرۆحیەتیەکی درامیان تیدایە. هاوکات لەگەلّ ئەمەدا گرۆتۆفسکی نایەویت ئەفسانەکان لەبەر مەزنیان زیندو بکاتەوە، بەلکو لەو میانەیەدا دەیەویت بەتەواوەتی بیانروخینیتو گالتەیان پیّ بکات بۆئەوەی لەو ریگەیەوە پەردە لەسەر تایبەتمەندیەکانی بوون ناسیانو لەسەر ناوەرۆکی مرۆڤایەتیان هەلبمالیت. هەر لەبەر ئەمانە شانۆکەی گرۆتۆفسکی، پاکژکەرەوەو فریادرەسەو شانۆیکە تایبەتە بەنوخبەکانو شانۆیکی هەژارو روتو قوتە، لەبەرئەوەی بایەخ بەرازاندنەوەی تەختەی شانۆ نادات و مۆسیقا (لەدەرەوەی گەمەی ئەکتەر)

بەهۆكاریكی زیادە دەزانیّ‌و تەنها ئەكتەر بنەرەت‌و تەوەرەی ئەم نمایشەیە، شانۆكەی گرۆتۆڤسكی لەنیو زەین‌و زاتی بینەراندا كاردەكات‌و دەبیتە هۆی بەشداریی كردنی بینەر لەپاك كردنەوەی دەرونی خۆی. لیرەدا دەتوانین ئاماژە بەوە بكەین كەبنەرەتە سەرەكیەكانی شانۆكەی گرۆتۆڤسكی لەگەڵ شانۆی توندوتیژیدا جیاوازیی هەیە، بۆ نمونە خۆراهینانی ریك‌وپیك‌و حساب بۆكراوی جەستەی ئەكتەر لەلای گرۆتۆڤسكی لەمەر ئامادەیی تەواو و پاكژی رەهای ئەكتەرەو بەباوەری گرۆتۆڤسكی شانۆ ئایین‌و نەریت‌و مەزهەبیكە ، بەڵام ئەم دەرونگەرایە لەتەك میتافیزیكەكەی ئارتۆدا تەبا نیە بەپیچەوانەی گرۆتۆڤسكی خۆی دەلیت: لەدەروانگەرایی شانۆكەیدا، رەنگدانەوەیەكی رون‌و ئاشكرا لەمەسیحیەت‌و خوداناسی بەرچاو دەكەویت.

هەروەها گرۆتۆفسكی لەو باوەرەدایە كەشانۆ هونەریكی جیاوازەو تایبەتە بەنوخبەو پیویست ناكات ژمارەیەكی زۆر ئامادەی بینینی بن، لەبەرئەوەی شانۆ بەتەنها لەتەك ژمارەیەكی دیاریكراوو كەمدا پەیوەندی راستەقینە دروست دەكات‌و هەر لەم بارەیەوە دەلیت: سینەماو

تەلـەفیزیۆن تایبەتـە بەهـەموان، بـەڵام شـانۆ مولکـی ژمارەیـەکی کەمـە. جگـە لەمانـەش گرۆتۆفسـکی زۆر حـەزی لەدەقـە کلاسـیکیەکان کـردوە، تەنانــەت گــەر گۆرانکاریــەکی لــەو دەقانــەدا کردبــێ، بەرامبــەر بەرۆحیـەتی دەقەکـە وەفـادار بـوە، خـۆی لەبابەتـە باوەکـانی ژیـانی ئاسـایی بـەدورگرتوەو پشـتی بەئەفسـانە کۆنـەکان بەسـتوە، هـەر ئەمانـەش بـۆ خۆیـان شـانۆیکی ئەشـرافیو دروسـت دەکـەن، کەئەمەش خالی سەرەکی جیاوازیی شانۆکەی ئارتۆیە لەگـەڵ ئـەو شـانۆیەدا. هـەروەها لەشـانۆکەی گرۆتۆڤسـکیدا، ئەکتـەر هۆکـاری سـەرەکیەو دەبـێ بـەپیی شـیوازی تایبـەتی پـەروەردە بکریـت. ئەکتـەر تـەوەرەو نـاوەرۆكو بنـەرەتی نمایشـە، کەواتـە دەبـێ سـەرجەم پیداویسـتییەکانی تـری تەختـەی شـانۆ دوربخەینـەوەو مۆسـیقاو رونـاکیش گرنگیـان نیـە، ئەمـەش پیچەوانـەی بیروراکـانی ئارتۆیـە کـە لـەو باوەرەدایە شانۆ دەبێ لەژیر ریبەرایەتی دەرهینـەردا بنیـات بـنرێ. لەراسـتیدا تاکـە روخسـاری هاوبەشـی تیۆریـەکانی ئـەو دووانـە: گرنگـی ناسـینی خـودو زاڵ بوونی ئەکتەرە بەسەر جەستەو ئەندامەکانیدا. ئـەم

زاڵ بوونو شارەزاییەی ئەکتەر بەسەر جەستەیەدا لەئاکامی شێوازیکی تایبەتی لەلای گرۆتۆفسکی دەستەبەر دەبیت کەئەویش بەکارهینانی (Hatha yoga) و یۆگای چینیو شیکاریی دەرونیە. هەرچەندە ئارتۆ ئەو شێوازی راهینانە پەسەند ناکات بەلام ئەویش خوازیاریی جەستەیکی نویو تەندروستە.

هەندێ لەرەخنەگرەکان لەو باوەرەدان کەئۆژین یۆنسکۆو سامۆئیل بیکیت بەنوینەرانی شانۆی توندوتیژی دەژمیردرینو دەلین: زمانی یۆنسکۆو بیکیت لەژیر کاریگەریی تیۆریەکانی ئارتۆدا لەمەر زمانی شانۆ (کە بەباوەری ئارتۆ دەبێ ئەو زمانە، میکانیزمیکی فیزیکیو ئاشکراو روون بیتو بەتەنها لەچەند وشەیەکی ساردو سرپیك نەهاتبێو خوازیاری دۆزینەوەی ریگەیك بوو لەمەر بەمادی کردنی زمانو هەستەکان لەسەر تەختەی شانۆ) پیك هاتووە.

رەنگە بتوانین سەرتاپای شانۆی هاوچەرخی رۆژئاوا لەم رستەیەدا کورت بکەینەوە: شانۆی هاوچەرخی رۆژئاوا روبەروبونەوەو بەرهەلستی بریختە لەگەڵ ئارتۆ کە زیاتر لەشەر دەچیت. بەلام

لەو جەنگەدا ئارتۆ نەیتوانی تیۆریـەکانی بسـەلمینێو لەکۆتایی تیۆریەکانی ئارتۆدا بانگەشەی کۆتایی شانۆ دەکریـتو بـە چـەمکیکی میژوویـیو رۆشـنبیریو دوبارە ناوزەند دەکریت. لیرەدا ئاماژە بەو شانۆیانە دەکـەین کـە لەگـەڵ شـانۆکەی ئـارتۆدا جیـاوازنو بازاریا ن لەدەستەبەرکردنی بینەراندا گەرمە:

-شانۆی ناپاکو جیـهانی. بـەلام ئـارتۆ رۆژهـەلاتی بەتاکە سەرچاوەی نویبونەوەی هونەریو ئـەخلاقیو عیرفانی دەزانی.

ــ ئەو شانۆیەی کـە گرنگی بـەدیالۆگو ئاخـافتن دەدات، تەنانـەت گـەر دیـالۆگیك بـێ کـەخۆی تیـك بشکینێو خۆی رەت بکاتەوە، وەکو دیـالۆگ لەشـانۆی پۆچگەراو بەتایبەتی لەلای بیکت.

ـ شانۆی ئینتزاعی، ئـەو شـانۆیەی کەسـەراپاگیرو کـامڵ نیـەو سـود لەسـەرجەم هۆکـارە هونەریـەکان (سەما، روناکی، ئامژاە، دیکۆرو..(وەرناگریت.

ـ شانۆی مەوداگیر (بریخت) کە ئەکتەرو بینـەران لەیەکتر جیادەکاتەوەو تەنـها مەبەسـتی ئـەم شـانۆیە نیشانەگرتنەوە نیە لەبینەر، بەتەنهاو سەرتاپای ئەم جـۆرە شـانۆیە گومانـە، گومـان لەئەکتـەر گومـان

لەپرســیارەکان گومــان لەحەقیقەتــەکانو دواجــار بنیاتنانــەوەی حەقیقــەتیکی رەهایــە بـــەهاوکاری نمایش و بینەر.

ــ شـانۆی نـا سیاسی. ئـارتۆ دژی سیاسـەت نیــە، بەلکو دور بینترە لەسیاسەتمەداران. یان بەواتایەکیتر پـەیوەندی بەسیاسـەتبازیەوە نیـە، بـەلاّم گوزارشـتی ئـارتۆ لەسیاســەت وەکـو حالـەتی هــاودەردیکردنو هاودلی کردنی بەشدارانی ئاهەنگیکە.

- شـــــانۆی باوەردارانـــــەو فەرهــــــەنگیو پروپاگـەندەییو شـیکاریی کــەخوازیاری راگــەیاندنی چەمكو پەیامیکی تایبەتیە؛ ئەم پەیامـەش زۆرجـار سیاسیو ئاینیو دەرونیەو هـەولّ دەدات بینــەر قـایل بکات بەو پەیامەی کەخۆی بانگەشەی بۆ دەکات.

بـەم پییــەو بــەئاماژەکردن بــەوجۆرە شــانۆیانە دەتوانــین بلیـــین وەفــاداربوون لەبەرامبـــەر ئـــارتۆ کاریکی گرانو مەحالە. لەبەرئەوەی شانۆی هاوچەرخ جیاوازە لـەو شـانۆییەی ئـارتۆ دەیخـوازی، لەراسـتیدا، بۆمـــان دەردەکـــەویت کەئـــەوجۆرە شـــانۆ پـــاکژەی کـەئارتۆ دەیخــوازی نەلەســەردەمی خـۆیو نــە لــەم سەردەمەشدا دەست ناکەویت. ئارتۆ دەیخوازی لەیەك کــاتدا جیــهان بروخینیــتو بنیــاتی بنیتــەوە ئـــەو

دەیخـوازی ویرانکـردن بنیاتنـــان بێئەمــەش بۆخــۆی کـــاریکی گرانـــە. کەواتـــە بـــەکارهینانی ســـەرجەم تیۆریـــەکانی ئـــارتۆ لەنمایشـکیدا پیکـەوە، مەحالـەو تەنها دەتوانین لەکاریکی هونـــەریدا، سـود لەهـەندیك لەتیۆریەکانی وەربگرین.

سەرچاوەکان:

1-An tonin Artaud, oeuvres completes IV et VII, 1964, 1967.

2-Antonin Artaud, les Tarahumaras, 1971.

3-Antonin Artaud, Nouveaux Ecrits Rodez, 1977.

4-odette Virmaux, le theatre et son double, Antonin Artaud. 1975)1957)

5-Georges charbonnier, Antonin Artaud. 1970)1959).

6-Alain Virmaux, Antonin Artaud. et le Theatre)1970).

7-Jean – louis Barrault, Antonin Artaud, 1971.

8-Flanete Antonin Artaud, No . 20 fevrier 1971.

9-Gerard darozoi, Artoud alienation et la folie 1972

10-obliques, Artaud, Numero 10.11.1976.

چەند خالیکی نویٚ لەمەر ئانتۆنین ئارتۆ

ئـانتۆنین ئـارتۆ (Antonin Artaud) پیـاوی بـواری شـانۆ، ئەکتــەرو وینــەکیشو شــاعیر لەریکــەوتی 4ی سـیپتامبەری سـالی 1896 لـەدایك بـوو، لـە4ی مارسـی سـالی 1948 لەتەمـەنی 52 سـالیدا کۆچی دوایـی کـردو گــەر نــەمردبا لەریکــەوتی 4ی ســـیپتامبەری ســالی 1996دا تەمــەنی دەگەیشــتە ســەد ســالٚ. هـــەر بـــەم بۆنەیەوە لەفەرەنسا لەو رۆژەدا ئاهـەنگیکی تایبـەتی بـەریوەچوو، بـەیادی ئـارتۆوە گــەلیك کۆبونــەوە بــە بەشداریی گەورە ئەدیبو هونەرمەندان ئـەنجام دراو ژمارەیەك کتیبو نامیلکەش بلاّوکرایەوە.

ئـــارتۆ شـــاعیریکی خـــاوەن ئـــازارەو ئـــازارو مەینەتیــەکانی وەکــو مەینــەتیی شـــاتو بریـــانو ئـالفریدۆ ڤینیـی نەبۆتـە بیانویـەك بـۆ زمـان بـازیو خۆدەرخسـتن. دەردی دلـی ئـارتۆ هاواریکـە لـەقولاّیی قەیرانیكو لەلیواری دۆزەخی دەرونیکی پر ئـازارەوە هەلدەقولیٚو ئازاریکە هاوتای (Horla)ی بەرهـەمیچی دۆمۆپاسـانو (Aurelie)ی ژیـراردۆ نـیروالٚو دەردیکــە

وەكـو نووسـینەوە ئیلـهام ئامیزەكـانی نیتچـە لـە (Sills Mavia) داو جەنگیكە لەدژی دیوزمەی ناخۆشیو ئازارەكـان بـەئومیدی سـەركەوتن بەسـەریدا. ئـەم بەرهەلستیەی ئارتۆ لەمـەر پاراسـتنی تەندروسـتی رۆحو گیـانی، بـوە سـەرچاوەیەی لاسـاییكردنەوەی هونەرمەندانی سەردەمەكەی. بەتایبەتی لەو دەمـەدا كەدەروونناسـی بانگەشـەی ئـەوەی دەكـرد كەگەشەسەندنی هونەرمەند پـەیوەندی بـەو دەرونـە پـر ئازارەیـەوە هەیـەو پیویسـتە هونەرمـەند بـە بەردەوامی لەمەر دروستكردنی دەرونیكی بیٚخـەوش و دور لەغـەمو نیگـەرانی دژی مەینەتیـەكان بوەسـتیتەوە، ئـەم جەنگـەش دەبیتـە نـاوەرۆكی داهینانەكانی هونەرمـەندو بەرهەمـەكانی. هـەر بـەم جـۆرە ئـارتۆ كـە بـۆ ماوەیـەك پەیوەسـت بـوو بەبزوتنـەوەی سـیریالیەكانەوەو هـاوریی - رینـە ئالەندی (Rene Allendy)ی دەروونناسی بـەناوبانگ بـوو، ئەفسانەی پرۆمتەیكی بنیاتنـا كەبەشـەلاقی بـەرقیك ئەشـكەنجەی دەدەنو خـودی خـۆی بـوە ئـەو پرۆمتەیـەی كەلـەدوی ئـاگر دەگـەریٚو وەكـو مەشـخەلیكی ئـاگرین تـا دوا تنـۆك سـوتاو بـوە خۆلـەمیشو جیـهانی رەق هـەلاتوی دەوروبـەری تـا

چـــەنديك گـــەرم كـــردەوەو رونـــاك. ئـــارتۆ وەكـــو گونوســـيەكان لەســـەرجەم بوارەكـــانى فەرهـــەنگو بـــاوەرو ئاينـــەكاندا خوازيـــارى گەرانـــەوە بـــوو بـــۆ بنـــەرەتو ريشـــەو هـــەر لەبەرئەمـــەش، بـــەمرۆڤيكى عاسـىو يـاخىو شۆرشـگير نـاودەبرا. شـايانى ئامـاژە پيكردنەكە ئارتۆ بۆ دۆزينەوەى بنەرەتە بێخەوشو ريشە پاكژەكانى سەرجەم ئەو چەمكانە پشت بەشانۆ دەبەستێو لەو باوەرەدايە كەشانۆ سنورى نيوان ئـەو شـتەيە كەهەيـە لەگـەڵ ئـەو شـتەى كـەدەبێ هـەبێ. سـنوريكە لـەنيوان جيـهانى راسـتەقينەو جيـهانى نـهينىو غـەيبيدا. كەواتـە بينـەرى ئـەم ديمەنـە پيرۆزانـە دەبـێ بـەهۆى بينينـى ئـەو نمايشـەوە نـوێ ببنـەوەو بـەئاگا بينـەوە، كەواتـە (بينـەر) بـەماناى (تەنـها كەسـيكى بينـەر) نيـە، بـەلكو لەگەمەكـەدا بەشدارە. خودى ئارتۆ لەم شانۆيەدا وەكو كاهينيكى خـاوەن نـهينىو بنياتنـەرى نەريتـە پيرۆزەكـانو بـۆ دۆزينـەوەى رەگو ريشـەو بنەرەتـەكانى ئـەو نەريتـە پـيرۆزە كـە دەنگـى زولاَلـترە لـەدەنگى مـرۆڤو بەمەبەستى دۆزينەوەى خوداونبوەكـانو دۆزينـەوەى نيشانە لـەياد كراوەكان، بـەرەو مـەكزيك و ئيرلـەندا

سـەفەر دەكـاتو لەميانـەی ئـەو گەشـتو گەرانــەيدا، شەويك لەدۆبلينو لەسـالی 1937دا سـنوری ئاوينـەكان تيدەپـەرينێو چيــتر ناگەريتــەوە، بۆمــاوەی 9 ســالی تـەواو لەشـيتخانەكاندا دەمينيتـەوەو دەبيتــە ديـلو ئەسـيری دەرونـی مـاندوی خـۆیو دەبيتــە زيندانيــی زانستی دەرونناسە تەسك بيرەكان، بەلام لەسالی 1946 داو بەهيمـەتی ئـارتور ئـادامۆ، رزگـاری دەبـێ، بــەلام دوای ئــەوە ئيــدی پيــاويكی تيـــك شـــكاوو لاوازو غەمگينەو پـاش ماوەيـەك لـە سـالی 1947دا كـەبريارە لەشـــانۆی(Colombiev Levieux) و بـــەئامادەبوونی ژمارەيــــەكی زۆر لەئــــەديبو هونەرمـــــەندە بەناوبانگـەكانی فەرەنسـا دەقــی وتــاريك پيشــكەش بكات، پاش خويندنەوەی چـەند ديريـك لەوتارەكـەی كە پاش مەرگی بلاوكرايەوە، لەناكاو بيدەنگ دەبـێو هەلدەســــتێو دەرواتو ئــــەو كۆبونەوەيـــــە بەجێدەهيلیو كەميكی ترو كەميك لـەولاتر كۆچی دوايـی دەكـات. ئـارتۆ دەيزانـی كـەهيچی پـێ نيـە بـۆ ووتــن بــەو رۆشــنبيرانەی وەكــو بونــەوەريكی ئەفسـانەيیو سەرسـورهينەر تەماشــای دەكـەنو زۆر بەباشـی دركـی بـەوە دەكـرد كـە هيــچ پەيوەنديـەك لـەنيوان جيـهانی ئـەوو جيـهانی رۆشـنبيری پاريسـدا

نــەماوەو مەحالــە جــاریکیتریش ئـــەو پەیوەندیـــە دروست بیتەوە.

دەکریَ ئارتۆ بەبرای (لوتیرئامون Laute amont)و (رمبــۆ)و (ســلین) بزانــین، لەبەرئــەوەی وەکــو ئــەوان گەلیك شتی نویَ باس دەکاتو زمانیکی تـازەی هەیـە بـۆ پیشـکەش کردنـی ئامانجـەکانو پالـەوانیکی نوقـم بوە لـەدەریای قـولَو ئـاگرینی جیـهاندا. دەریادلیکـەو دەیـــەویَ پیســـتەی وشـــکی شارســـتانیەتی ئاکـــاریو هونەریی رۆژئاوا وەکو تویکلی هیلکە بشکینیَو هیزە شـاراوەکانی لـەدیلی قوتـار بکـات، هـەر لەبەرئەمــەش ئالأهەلگری شۆرشیکی رەهاو یاخییکـە بەتـەواو مانـا، کەبەشمشـــیری بیروراکـــانی، بـــەها مەعنەویـــەکانی رۆژئاوای مەسیحی دەدرینیَ، بـەلأم ئـەم تەقینەوەیـە هینـدە بـەتواناو بـەهیزە کـەوەکو لافـاویك ئـارتۆش لەگـەلَ خـۆی رادەمالـیَ. بـــەلأم ئـــەو شـــتەی لـــەئارتۆ بـەمیرات دەمینیتـەوە، شـــانۆی ژان لویـــی بارۆیـــە تـــا دەگاتە شانۆکەی گرۆتۆفسکی.

لـیرەدا قسـە لەسـەر ئـەو سـەرنجانە دەکـەم کـەتا ئیستا لەسەر ئارتۆ نەوتراوەو چەند خالیکی تازەیە:

لەپاریس دوو فیلمم لەسـەر ئـارتۆ بینـی: یـەکێك لەو فیلمانە، فیلمیکی داستانیە بەناونیشانی:

En comaqnie d'Antonin Artaud وئـەوی تریشـیان فیلمیکـە بەناونیشـانی: d/Artaud le Mono la vevitable Histoive هـەردوو فیلمەکەش بەرهەمی (Gerard Mardillat)ە.

لەفیلمی یەکەمدا ئەکتەری بەناوبانگی فەرەنسی: سامی فرێ (Sami Frey) کەزۆر لەئارتۆ دەچیـت، رۆلـی ئارتۆ بەرجەستە دەکـاتو نواندنـی بـۆ دروسـتکردنی کەسـایەتی ئـالۆزی ئـارتۆ، جیگـەی دەستخۆشـییە. یەکیك لەکاریگـەرترینو جوانـترین دیمەنـەکانی ئـەو فیلمە، دیمەنیکە کەتیدا ئـارتۆ زیـاتر لـەدەجارو هـەر جـارەو بـەگورو تینیکـی بـەهیزترو بـەتورەییو جنیودانەوە هەر جارەو بەکوتانی چەکوشیك بۆ سەر تـاقی ئـاگردانیکی دیواریـی، ژنیکـی ئەکتـەر ناچـار بەدوبارەکردنەوەی رستەیك دەکات.

ئەو فیلمە چـەند بـیرورایکی جیـاوازو تارادەیـەك دژ بەیـەك لەمـەر ئـارتۆ پیشـکەش دەکـات کـە (19) کەس لەکاتی گەرانەوەی لەنەخۆشخانەدا بینیویانـەو زۆربەشـیان کەسـانی بـەناوبانگن لەوانـەش؛ ئـاندرێ بریتـۆنو ئـاندرێ ژیـدو لویـی ژوێو ژان لویـی بـارۆو

مـادلن رینـۆو شــارل دولــن‌و ژان کیــلارو.. هــەروەها لەفیلمەکـەدا چـەند هیلکاریــەك و چــەند وینەیــەك دەبیـــنریت کـــەئارتۆ دروســـتی کـــردون‌و چــــەند وینەیەکی خودی ئارتۆشی تیدایە.

فیلمنامـەی فیلمـی یەکــەم، لــەکتیبیك بەهــەمان ناوی:(En compagnie d'Amtonin Artaud). وەرگـیراوە کە لەنوسینی شاعیریکە بەناوی Jacques prevel(- 1915- 1951(ئەم شاعیرە یەکیك بوە لە لایەنگرەکانی ئارتۆو بۆ یەکەمجار کەتەمەنی 31 ساڵ دەبیّ، ئـارتۆ لـەپاش (9) ســال زیندانــی بــوون و لەســـاتی گەرانـــەوەی لەشـــیتخانەی (Rodez(دەبینـــیّ‌و تـــا دوا ســـالەکانی تەمــەنی ئــارتۆ (4 ی‌مارســی 1948) یــارو غــەمخۆرو تیمارکەری ئارتۆ دەبیّ‌و هەمیشە ئـارتۆ پیـی دەلیـت: (جـەنابی پریڤیلی، جـەنابتان زۆر شۆرشـگیرو یـاخی نین)! پریڤیلی کە لەسالی 1951دا و بـەهۆی نەخۆشـی سیلەوە کۆچی دوایی کرد، دوجار دیوانی شـیعرەکەی خـۆی بـۆ ئـارتۆ نـارد بـەلام پزیشـکەکانی شـیتخانەی رۆدز، کتیبەکـەیان نەداوەتــە ئــارتۆ، ئــارتۆ بۆخــۆی دەلیت: پزیشـکەکان دەترسـان حـالم لـەوەی کەهەیــە خراپـــتر بیـــت‌و لەبەرئـــەوە ئـــەو کتیبـــەیان

لیشـاردومەتەوە. ژاك پریڤیلـــی شـــاعیر، ئـــارەزووی ئـــەوەبوو کـــەکتیبیك لەســـەر ئـــارتۆ بنوســـیتو ئـــارەزوەکی هاتـــەدیو کتیبیکـــی زۆر نایـــابی لەســـەر ئارتۆنووسی بـەناوی (هاوریـیـەتی ئـــانتۆنین ئـــارتۆ(و لـــەو کتیبـــەدا دەیـــان خـــالی گرنـــگ لەســـەر ئـــارتۆ تۆمـارکراوە کتیبیکـــی زۆربـــاشو رۆشـــنگەرە لەســـەر ئارتۆ.

ئەم کتیبە سەرەتا لەســالی 1974و دواجـار لەسـالی 1994دا لەچاپ دراوەتەوە، لـەم کتیبـەدا وینـەی ئـارتۆ وینـەی پیـــاویکی دیکتـــاتۆرو دەســـەلاتخوازەو لەگـــەل هەموو ئەمانەشدا وەکو مەشخەلیکی گیـاندار، هیـدی هیدی تا دوا هەناسە دەسوتیتو دەبیتـە خۆلـەمیش. پریڤیلـی تاکە شـایەتی دوایـەمین سـالەکانی ژیـانی ئارتۆیـە، هـەر لەبەرئەمـەش کتیبەکـەی شـایەتیکی راستگۆیە لەسەر ئارتۆ.

لەلایـەکی تـرەوە بلاوکردنـەوەو چاپکردنـــەوەی بەرهەمـەکانی ئـارتۆ وەکـو ژیـانی ئـارتۆ ئاسـتەم و گرانە. پۆل تیڤنن (Paule Thevenin) ی هـاوریی ئـارتۆ، کتیبیکـــی لەســـەر ئـــارتۆ نووســـیوە لـــەژیر ئـــەم ناونیشانەدا: (Antonin Artaud'le desespeve seuil - 1993)و ژنیکیـش بـەناوی -(quivous pavle) لەســالی 1948ە وە

سەرجەم ژیانی لەپیناو چاك كردنی بەرهەمەكانی ئارتۆدا سەرف دەكاتو توانی (25) بەرگ لەبەرهەمەكانی ئارتۆ بلاوبكاتەوە بەلام دوا بەرگی بەرهەمەكانی پاش مەرگی لەسالی (1993)داو بەیارمەتی بلاوكراوەكانی گالیمارو لەسالی 1994دا بلاوكرایەوە. شایانی باسە بەرگی (26) ی بەرهەمەكانی ئارتۆ لەلایەن پۆل تیفیننە وە بۆ چاپ ئامادە كراوە، بەلام هۆی دواكەوتنی ئەم كتیبە دەگەریتەوە بۆ ئەوەی كەمیراتگری ئارتۆ قایل نەدەبوو وتارەكەی ئارتۆ (وتارەكەی شانۆی lerieux) cdombir بلاوبكریتەوە. شایانی باسە كە دەستنوسەكانی ئارتۆ لەپاش مەرگی، چەند جاریك لەچاپ درانەوەو وەكو دەقە بەجیَ ماوەكانی نوسەرە گەورەكان، ئاگری حەزی خوینەرانی گەرم تر كردو هەر لەبەر ئەمەش دەستنوسەكانی ئارتۆ بەنرخیكی گران دەفرۆشران، هەر لەو میانەیشدا، چەند دزیك كەیەكیك لەدەفتەرە دەستنوسەكانی ئارتۆیان دزی بوو، دەیانووسیت بەنرخی چل هەزار فرانك بیفرۆشن. هەر بەم بۆنەیەوە فیلیپ سۆلەر (Philippe Sollers) كەزۆر حەزی لەبەرهەمەكانی ئارتۆ دەكرد

لەساڵی 1991دا رۆمانیکی بەناونیشانی (Fete a Venise) بڵاوکـردەوەو لـەناوەرۆکی رۆمانەکـەدا بـاس لـەوە دەکـات کەهونەرمـەند لەسـەردەمی ژیـانیدا، لەلایـەن بازرگانە چاوچنۆکەکانەوە هیرشیان دەکریتـە سـەرو مامەلەیان پیوە دەکریتو بۆ ئەمش ئارتۆی بەنمونـە هیناوەتەوە.

وەکو پیشتر باسمـان کـرد، ئـارتۆ لەسـالی 1939 داو پاش گەرانـەوەی لەئیرلـەندا، دەبریـت بـۆ شـیتخانەو رۆژگاریکی قورسو گران لـەوێ بەسـەردەباتو ئـارتۆ لەوبارەیـەوە دەلیـت: (گـەر لەشـتیخانە - زینـدان - دا نـەمردم لەبەرئەوەیـە کـەرۆحم سـەختەو حـەوت رۆحـم هەیـە) هـەروەها دەلیـت (مـرۆڤ لەبەرئـەوە نامریت کە دەزانێ دەمرێ بەلکو لەبەرئەوە دەمریـت کەئـەندامانی لەشـی پییـان سـەلماندوە کـەدەمریتو نەمرنیە) لەم چـەند سالەی دواییـدا ژمارەیـەکی زۆر لەپزیشـکو دەروونناسـەکان پیکـەوە دەسـتیان بەلیکۆلینـەوە کـرد لەسـەر بارودۆخیژیـانی ئـارتۆ لەشیخانەدا، ئەوکاتەی پزیشکەکان بریاریان دا ئـارتۆ لەشـیتخانە بکـەویت لـەوباوەرەدا بـوون کەتووشـی نەخۆشی - پارانۆیا - بوەو بارودۆخی ئالۆزەو ورینـە دەکـات. ئەنجومـەنی لیکۆلینـەوەی دەروونناسـی، زۆر

بەقورسی فایلی تایبەت بەئارتۆیان لەشیتخانەی رۆدز دۆزیەوەو بەوردی خویندیانەوە پاش ئەوە گەیشتنە ئەو ئەنجامەی کەئارتۆ لەو ماوەیەی لەشیخانەکەدا بوە زۆر برسیەتی بینیەوەو بەهۆی سەرماو پیسی ژورەکانەوە بەدریژایی ئەو ماوەیە لاوازترو نەخۆشتر دەبیو لەپیدەکەوی، بەلام لەگەل هەموو ئەوانەشدا بەدریژایی سەردەمی شیتخانە دەنووسیت بەلام بەداخەوە ئەو دەستنووسانەی نەماون و فەوتاون، لەبەرئەوەی هەموو رۆژیك پەرستارەکان نووسینەکانیان فری دەدا، لەهەموو ئەمانە سەیرو سەمەرەتر ئەوەیە کەیەکیك لەپزیشکەکانی ئارتۆ لەراپۆرتیکی پزیشکیدا لەسەر ئارتۆ دەنووسیت: بانگەشەی ئەوە دەکات کەشاعیرە!.

زنجیرە کتێبی گیرفانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

ناوی کتێب	نوسینی	وەرگێرانی
1-ژن لە شیعرو ژیانی مندا	نزار قەبانی	جەمال غەمبار
2-نیچە	پۆل ستراتیرن	ئازاد بەرزنجی
3-سوری مانگانەی ژن	مارتن لۆدڤیك	ئەکرەم قەرەداغی
4-دیکارت	پۆل ستراتیرن	رەئوف بیگەرد
5-بیری ئاینی کۆن لە میزۆپۆتامیادا	د. تەقی دەباغ	یاسین عومەر
6-ریبازەکانی رەخنەی ئەدەبی	دیاینی. دەچز. ئبرامز	عەتا قەرەداخی
7-ئایین و کەسایەتی	ل. پالس	ئاوات ئەحمەد
8-هەشت نامە	گۆنتەرگراس- کینزابۆرۆئۆ	شورش جوانرۆیی
9-ئانارشیزم	د. مستەفا رەحیمی	ریباز مستەفا
10-کۆمارە کوردییەکەی مەهاباد	ئارچی رۆزفلت	ئەکرەم قەرەداخی
11-دەربارەی دیالیکتیکی رۆشنگەری	موراد فەرهاد پوور	بەختیار سەجادی
12-پۆزش	ئەفلاتون	ئاوات ئەحمەد
13-ئاوابوونی هزرە تۆباوییەکان لە رۆژئاوادا.	ئایزایا بەرلین	کامیل محەمەد
14-هونەری نیگارکیشان....	شمیدت دیجینەر	وەهبی رەسوڵ
15-چامەی پەخشان	سۆزان بیرنار	سەلاح محەمەد
16- ئایین، عەلمانییەت ، فیندەمینتالیزم	محەمەد ئەرکۆن	شوان ئەحمەد
17- سارتەر	پۆڵ ستراتیرن	ئازاد بەرزنجی
18-چۆن دەبیت بەباشترین هاوریی خۆت	میلدرید نیومان بیرنارد بیرکۆتس	شیرزاد حەسەن
19-کوردو زمانی کوردی	تۆفیق وەهبی	عەزیز گەردی